

K A R E L C S A P E K

(1890—1938.)

Irta: SZALATNAI REZSŐ

Egy kitűnő író s bátor publicista távozott közülünk e gépiesen hőkölő, fáradt Európából, korán és tervekkel telve ugyan, de szomorú szívvel, mint aki már megúnta a harcot és magányba vonul. Ez a magány azonban végleges, nem vezet belőle visszafelé is út.

1938 Karácsony napjának délutánján meghalt Prágában Karel Csapek, csöndesen elszunnyadva a sokféle betegségben, mely hirtelen rászakadt. Gyöngye volt a teste, irták róla az ujságok, kora ifjúsága óta valami kór lappangott a gerince tájékán. Mégis e vékony, nevető arcú, gyermeki vonású költő mohón és szorgalmasan dolgozott, mintha lelkének képességeivel tartotta volna vissza a betegségeket. Sokat irt és érdekesen. Volt idő, amikor az egész világot bejárta a neve. Ő volt az első a csehek közül, aki a szépirodalomban világhírnévre tett szert. Néhány nappal halála előtt francia lapokból arról értesültünk, hogy a Nobel-díjra ajánlották. Az irodalmira vagy a békedíjra? Pályázhatott volna ugyanis mindakettőre. Az élet boldog teljességének ez a hirdetője elmésen és szépen irt, sziporkázó iróniával és meggyőző érvekkel, és stílus-kényességgel is természetesen. Rendületlenül hitte a száztornyú, édes hangulatú Prágából figyelve a világ dolgait, hogy a magasabb és észszerűbb műveltség terebélyesedése s az állandó haladás megjavítja az emberi lét feltételeit. Ennyire francia és angol volt a maga lelkülete gyökérzetében, nemcsak irodalmi eszményképei révén. Csapek a legnyugatibb szlávok legnyugatiasabb írója volt. Ez magyarazza népszerűségét az egyik oldalon, állandó nyilazását a másikon. Mindenki érezte, azok is, akik nem olvasták, hogy ez az ember állandó ellentéte a forradalmi rajongásnak, a kinyilvánított tekintélyeknek, a para bellumféle felfogásoknak. Neve és szerepe bizonyos tekintetben összeforrott a Csehszlovák állam létbeállítottságával. Ha megéli az újesztendőt, ép, negyvenkilenc éves lett volna. Az irodalmi kritikusok egybehangzó véleménye szerint most közeledett legérettebb formája felé. Képzeljük el a csehek és a cseh szellemiség mai helyzetét, tüstént megértjük, mit vesztek benne.

Bennünk őszinte részvétet kelt Karel Csapek halála. A régi Csehszlovákiában lakó magyarok elég jól ismerték műveit. Lehetetlen volt tudomásul nem venni őt, amikor tudomásul vettük a cseh életforma mindenféle megnyilatkozását. Tüstént a fordulat után, azt hiszem, ő volt az első irodalmi élményünk a cseh oldalról. Láttuk az *R. U. R.*-t, a gépiesített civilizáció emez utópikus szatiráját, mely Madách Imrének Tragédiájához hasonló hangulattal zárul. A magyar írónál azonban az Isten szólal meg s inti bizalomra az embert, Csapek drámájának a végén pedig az ember, egy biológus, vezet vissza a mechanizált világ borzasztó gépfalanszteréből az egyetlen megmaradt emberpárt, hogy kezdje meg újból

a természetes emberi létformát a földön. Mennyi hiedelmes racionalizmus és mennyi irracionalista sóvárgás van ebben a drámában, mely a háború utáni tömkelegben az emberi élet természetes szépségeinek és élményeinek megkiáltásaként hatott ránk. Helyesen éreztük, hogy itt a mondani-való, a köziró mondanivalója, lép a szinpadra, hogy közvetlenebbül szóljon hozzánk, hogy megnyugtasson és lelkesítsen a sívárságok elmúlása után, s a jövő távlatainak szegélyén felmutassa a maradandó örökséget: az emberi élet végességét és a végességben lévő harmóniát és fejlődési lehetőségeket. Ugyanezt a bölcséleti tételt veti fel Csapek szintén világhírű szinpadai revüjében, a *Rovarok életében*. Élettani probléma az alapja a *Makropulos-ügy* című borzongással teli színművének is. Ezeket a darabokat, mondom, láttuk mindnyájan akkoriban; akár magyar, akár cseh vagy német színházba tértünk be, mindenütt Csapek eme darabjai voltak műsoron. S láttuk a *Rablót* is, a fiatal életerő eme duzzadó lírai megnyilatkozását, mely után Csapek, mint drámaíró egészen a legutóbbi időkig elhallgatott. Csak két esztendővel ezelőtt tért vissza újból a szinpadra a merészen pacifista *Fehér kórral*, s utána a hazafias *Anyá* című színművével, melyeknek kétségtelen sikerét ismét a drámai formák szabad használatában megnyilvánuló közirói közlés tette lehetővé. Így került Csapek a világ szeme elé a szinpadra vitt korszerű gondolatközléssel, mintegy párhuzamaként Molnár Ferencnek, aki ugyanezt a világsikert bravuros játékképzésével érte el.

Am tévedés volna, ha beérnök Csapek irodalmi sorsának eme paradoxonával. Karel Csapek tudniillik sokkal mélyebb és komolyabb író volt s írói formájának tengelye nem is a drámáiban keresendő. Említett darabjai egy nemzedék vallomását képviselik, egy nemzedékét, amelyik elszakadva az apák hagyományaitól, a háború utáni rettenetes zűrzavarban tájékozódni próbált a saját gondolatai és észleletei szerint. Csapek is, mint mások, más nemzetek irodalmában, teljesen belevetette magát a korszerűségbe s egyszerre és egyforma szerelemmel mutatta meg kortársai előtt mindazt, ami Nyugat felől az egész generációt megfogta. Képzelnünk el a huszas évek szinte mámoros cseh létélményét, mely minden ízében a francia-angol Nyugat iránt érzett vonzalmat és hálát. Csapek, aki az angol pragmatizmusról írta doktori értekezését, kezdettől fogva „nyugatos” volt. A huszas évektől (egészen 1936-ig) kezdődő korszakot bátran hívhatjuk a csehek Masaryk-korszakának. Az angolszász és francia demokrácia hitele és érvényességének hirdetése ekkor hatolt be igazán a cseh társadalomba s végig, a köztársaság minden részébe. Ez volt Csapek szellemi kibontakozásának gáncstalan kora. Egyforma hozzáértéssel hívta fel a figyelmet az angol pragmatikus bölcsületre, a francia képzőművészeti kubizmusra; lelkes megatartással tolmácsolta mind a francia költőket, mind az amerikai gondolkodókat. Rámutatott a nyugati technikai műveltségre, s a francia túlfejlődésre jellemző magatartással ő is szomjasan kereste a távoli idegen népek művészi megnyilatkozásainak szűzies primitívizmusát. Városi lélek volt Csapek, egész mivoltában ragyogó urbánus lélek, s írói munkássága is magán hordja letörölhetetlenül ezt a modern városiasságot, melynek különös izeket adott a mindenfajta várcsiasságot egybefűző Prága. Masaryk hirdette az apró tettek szükségét, mint nemzeti építő gondolatot, Csapek az apró jelenségek és élmények rajzolója és izelője lett, aki lelke alapvető szkepticizmusából kikerülte a

nagy szavak és megrendítő jelenségek imádatát, gúnyos okossággal váltalta a parancsuralom bírálatát és az európai humanizmusnak ama változatát, melyben kissé több van az anyag tiszteletéből s a szellemes pointból, mint a másfelében. Vasárnaponként mindig elolvastuk a *Lidové Noviny* hasábjain Csapek cikkét, tárcáját vagy kromját, amelyek mindig többet árultak el a cseh létbeállítottságból, mint bármi más megnyilatkozás. Csapek e napilapban 18 esztendőn át kifejtette a hozzászólás, sőt jobban mondva a közbeszólás egészen egyéni publicisztikai műfaját. Nemzetbéli népszerűségének és nemzetbéli elutasításának és friss kiközösítésének okai is éppen itt keresendők, irodalmi anyagválogatásának és politikai tájékozódásainak gyökérzetében: az újságírásban. A cseh politikai és szellemi élet oly sokféle ellentétéből táplálkozó nyüzsgésében nehéz volt Csapek strázsa-helye, de ez a fiatal író fölényes biztonsággal s erkölcsi meggyőződéssel vállalta e helyet haláláig.

Nem volt képmutató; az írói vallomás-kényszer vezette fürge tollát. A háború után beutazta Európa humanista tájait, Itáliát, Angliát, Franciaországot, Spanyolországot, Hollandiát és a skandináv vidékeket. Ezekről a tájakról írta nagyszerű útirajzeit, ceket a szellemes, finoman kidolgozott, mégis könnyed olvasmánynak tűnő beszámolóit, melyeket rajzaival is kísért s melyekkel hozzájárult e divatos műfaj európai hiteléhez. Életének egyik legnagyobb élménye kétségtelenül Masarykkal való barátsága volt. Csapek lett Masaryk hűséges Eckermannja. A *Beszélgések Masarykkal* című köteteiben első személyben szólaltatja meg az emlékező államférfit s túl a politikus személyiségén ezek a könyvek lélektani és társadalomrajzi szempontból is becsesek. (*Sas Andor* fordításában három kötet megjelent magyarul is). Így lett Karel Csapek a modern cseh műveltség-hivatás legnagyobb hatású tudatosítója. De a városi létből is állandóan a népet és a vidéket nézte; egyre jobban elmerengett a cseh ember figuráján és eszjárásán. Opusa kora cseh társadalmának kifejezése és korrekтивuma egyuttal. A cseh gondolkodás sokszor durva utilitarizmusát, érzélgős józanságát, a népi jellegzetességnek tűnő szorgalmat, munkabírást és a humort, a cseh humort képviseli ez az író másoknál teljesebben és kifejezőbben. Azt mondják, van a csehekben valami különös apriorizmus, melynek Masaryk is egyik megvalósítója volt, az az apriorizmus, melyről a francia *Fouillée* azt állítja, hogy a franciák jellegzetessége. „Naivak vagyunk — mondja ez a pszichológus — hogy azt hisszük, ami minket boldoggá tesz, a világot is boldoggá teszi s az egész emberiségnek úgy kell gondolkoznia, mint Franciaországnak“. Ennek a cseh-vágású apriorizmusnak egyik megvalósítója és hirdetője volt Csapek is. Nekünk, magyaroknak, sajátosan feltűnik, hogy soha sem érzett e kiváló író különösebb vonzalmat a Duna-táj iránt, Kelet felé; sem népéről, sem államáról gondolkodva nem állott meg ezen a ponton, írói mondanivalója is elkerülte e tájakat. Csapek csak nyugat felé vágyott, még a valóságot is feledve a nyugati létformák konok kiteljesedésében látta a cseh eszményt. Közben az újságiróból, a gondolkodóból, a publicista-drámairóból a cseh próza egyik legjobb képviselője kerekedett. Egymásután írta meg regényeit és elbeszéléseit, melyeknek zömét ismerheti a magyar olvasó is. (*Donner Pál* fordította, le a Práger-féle kiadásban megjelent magyar Csapek-könyvek zömét.) Első regényeiben és elbeszéléseiben még túlteng az újságírói beállítottság, a ri-

port-elem, a politikai bírálat és ironia könnyedsége. De a *Krakatit*, a *Továrna na Absolutno* (Az A. gyára) után mély lirizmus gyöngyözik Csapek új regényeiben. Az emberi sors lélektani elemzéséhez nyúl az író, egy és ugyanazt az emberi valót megvilágítja a megfigyelés minden oldaláról, s ahol kibuggyan az íróból a közvetlen magyarázó: ott meleg szeretet áramlata veszi körül a magárahagyott figurát. Így látható ez a *Hordubalban*, a *Meteorban* és az *Egy mindennapi élet* című regényében. E hosszabb epikai művekhez gondoljuk oda Csapek novelláit, apró rajzait, a realista gyakorlat finom lelki analizissel párosuló alkotásait. Dickens és Chesterton humorára ismerünk itt vagy ott, érezzük az író jól iskolázott biztos tudását, módszerét, de a cseh szövegből megfog valami ezen felül is, amit a (magyar) fordításokból kevésbé érzünk: a stílus tömör tisztasága és a nemzeti ízű humornak éppen e stílus-sajátosság révén való megnyilatkozása. Csapek írói fejlődésében nagy stílus-fejlődés is volt, amit teljes formájában csak a cseh nyelv ismerője értékelhet igazán. Mondatai arányosságuk, világosságuk révén a legjobb cseh mondatok. A cseh szórend természetességét és könnyedségét Csapek hajlékony nyá tette a modern ember egész érzékeléskészsége számára. A nyelvi forma kezelése egyre jobban jellemezte ezt a cseh író. Kiválogatta magának a lényeges elemeket a nyelv kincseiből is, racionális lelkületének póztalan valóság-érzékelésével. Azt hiszem, nem tévedek, ha azt mondom, hogy Karel Csapek a cseh szellem legteljesebb visszahatása a háború utáni Európa valamennyi szellemi megnyilatkozására. De nemcsak ez, hanem a nemzet felé is abszolút érték: a legfőbb nemzeti tulajdon, a nyelv királya. S lehet-e író, lehet-e szellemi lény több ennél?

Ü D V Ö Z L E T E K

Írta: KAREL CSAPEK

„Ezt a csodálatos novellát a Lidové Noviny karácsonyi száma hozta — aznap halt meg Csapek. A novella azóta a világ minden tájára eljutott, hadd olvassa a magyar közönség is“, — írja kíséző levelében a cseh-magyar szellemi közeledés élharcosa, a kitűnő fordító, Antonin Straka. Am ugyanebben a levelében ír egyebet is: „Közben Kassán a magyarok a házunkon lerombolták és összetörték a márványtáblát, amelyet Atyám emlékének emeltek az ottani szlovák kultüregyesületek“.

Közzétettük ezeket a fordításhoz csatolt sorokat, hogy a jó magyar szellemiség s a Korunk olvasóinak sajnálkozását tolmácsoljuk a türelmetlenség e barbár cselekedete fölött. (A szerk.)

Az ember sok mindenfélét gondol az egyes nemzetekről s nem mindig olyat, amivel az illető nemzet eldicsekedhetne; hiába, ez már szokás, hogy az ember mintegy azonosítja az országot s a nemzetet a politikájával, rendszerével, kormányával, közvéleményével, vagy ahogy már az efféléket hívják. De másvalami egy nemzetet valahogy szemléltetően elképzelni; ezt senki nem tudja csak úgy kigondolni, vagy feltenni magában; magától merül fel bennünk visszaemlékezés valamire, amit láttunk s ez rendszerint valami teljesen véletlen és közönséges dolog. Tudja Isten, ez és nem más apró élmény marad oly különös élenken az emlékezetünkben;

egyszerűen elég, ha tegyük fel Angliára gondoltok s abban a pillanatban felelevenedik elöttetek.

Én ugyan nem tudom, hogy mi elevenedik fel ti elöttetek s hogy egyáltalában gondoltok-e valamire; de nálam felmerül egy kis piros kenti ház képe. Semmi nem volt rajta s alig egy pillanatra láttam a Folkestone-ból Londonba robogó vonat ablakából. Voltaképpen a sok fa miatt alig láttam a házat; a kertben egy öreg ur vágta ollójával az élő sövényt, amelynek a tuloldalán szép egyenes uton kerékpározott egy leány. Semmi több. Azt sem tudom, helyes kislány volt-e; az öreg ur talán a helyi lelkész volt, esetleg egy nyugalomba vonult kereskedő. De ez is mellékes. A háznak magas kéményei voltak s fehér ablakai, mint minden piros háznak Angliában. Többet nem tudok róla mondani. De mégis, valahányszor kimondom a szót „Anglia“, élénken látom ezt a közönséges kenti kis házat, az öreg urat a kertészollóval a kezében s a komolyan taposó leányt a kerékpáron s egy kicsit feltámad bennem az Anglia utáni vágy. Láttam ott sok egyebet is, mondjuk várakat, parkokat és kikötőket, láttam a Bank of Englandot, a westminsteri apátságot s minden történelmi nevezetességet, de mindez nem jelenti számomra az egész Angliát. Az egész Anglia csak az a naiv kis ház a zöld kertben az öreg urral s a kerékpározó leánnyal. Hogy miért, nem tudom; csak mondom úgy, ahogy van.

*

Vagy ha Németországot akarom magamban elképzelni, egy svábföldi régi vendégfogadóra gondolok. Nem tehetek róla, hogy az nem a potsdami kapu, sem a katonai parádé: abban a vendégfogadóban életemben nem voltam, csak láttam a vonatból valahol Nürnberg mögött. Este volt s nem lehetett ott látni egy lelket sem; s az a vendégfogadó magas volt és terpeszkedő, mint a templom egy tenyéryi helyen összezsufolt játékszerű kis városban. Előtte orgona viritott s a bejáróhoz kőlépcsők vezettek. Szinte nevetségesen komoly és széles volt és tiszteletreméltó; valahogyan kotlóstyukra emlékeztetett, amely csendesesen szunyókál meleg fészken. Igaz, láttam Németországban egyéb, feltünőbb és németebb dolgokat is, mint az a régi Schwabachszerű Gasthaus; láttam ott városokat, dómokat, emlékműveket, de mindezek előtt ez a tisztesen terpeszkedő vendégfogadó viszi el a pálmát; nem tudom miért, de számomra ez Németország.

*

Vagy vegyük például, mi mindent képzelhet el az ember magának, ha Franciaországra gondol. Az én eltörölhetetlen benyomásom ez: párizsi ucca, valahol egészen a városszélen, a vámvonalon; a zöldségek kertek között még van néhány vendéglő és benzinkut. A vendéglő előtt, amelynek bádogereszén az Au rendez-vous des chauffeurs felirat olvasható nehéz, kétkerekű talyiga áll szőke, normandiai parasztlóval; a paraszt bő, kék ujjasban, szalmakalappal a fején, lassan szürcsöli a vendéglő előtt világos borát a vastagfalu üvegből. Ennyi az egész, semmi több nem történik ott; csak a nap izzik krétaszerű fehér keménységben s a rózsaszínű paraszt kék ujjasban iszogatja borát. Nem tehetek róla: ez Franciaország.

*

Avagy Spanyolország, ez meg egy kávéház a Puerta del Sol-on; a szomszédasztalnál ül egy feketehaju anyuka, fekete ruhában, karjain feketeszemű babát ringat, kis gömbölyű fejcskével, ünnepélyesen komoly fekete kukucssal; az apuka fekete sombreroval a nyakában lelkesen és

pajkosan hunycrit a feketeszemű bájos apróságra. Nincs az egészen semmi, ilyen a vándor mindenütt a világon láthat; de odalenn, tudjátok, az anyukák inkább Madonnaszerűek, az apukák harciasabbak s a csöppségek inkább titokzatos játékszerek, mint bárhol másutt a világon. Bizony, ha Spanyolországról olvasok, vagy hallok, nem látom az Alhambrát, sem az Alcazart, hanem azt az ünnepélyes csöppséget a feketehaju Madonna ölében.

*

Vagy Olaszország: az ember elképzelné a Colosseumot, a piniákat, Vezuvot vagy mit, pedig dehogyis. Egy kis vonat, döcögő személyvonat, gondolom Orvietoból Rómába; éjszaka van már s az ember előtt alvó munkás ül, göndör kobakja nehezen és tudattalanul himbálódzik. S akkor a talján felébredt, szuszogott, praclijával megtörölte a szemeit s valamit motyogott feléd, emlékszel-e? Te nem értetted meg s nem volt hozzá bizalmad; erre az lassacskán a zsebébe nyult, kivett egy darab papírba csomagolt sajtot s természetes mozdulattal feléd nyújtotta, hogy vágj belőle egy darabot. Ott az a szokás járja. Mit tegyek: az a durva kéz a karaj juhsajttal, számomra ez az egész lekicsinyített Olaszország.

*

Tudom, most szörnyen messze az ut nemzettől nemzetig s az ember sok mindent gondol; igaz, sokakra haragszik s azt mondogatja, hogy soha, soha nem fogja elfelejteni, ami történt; de kérek titeket, mit mondhatunk erre a sohasem ismert távolságra és idegenségre? S azután az ember mondjuk Angliára gondol s egyszerre meglátja maga előtt a kenti piros házikót; az öreg ur még mindig nyirja ollójával a sövényt s a leány egyenesen s vidáman tapossa a kerékpár pedálját. S látod, voltaképpen üdvözölni szeretnéd őket. How do you do? How do you do? Ugy-e szép idő van? Yes, wery fine. — No lám, megvolt s könnyebbnek érzed magad. Most felmehetnél a kőlépcsőn abba a sváb vendégfogadóba, kalapodat a fogasra akasztanád s köszönnél: Grüss Gott, meine Herren. Megismernék, hogy idegen vagy, kissé csendesebben beszélgetnének az asztaluknál s időnként fürkészve vizsgálnának tégedet. De ha meglátják, hogy korszód fenekét éppugy a piros asztalterítőbe törled, mint ők, kevésbé lennének bizalmatlanok s megkérdenék: Woher, woher, mein Herr? — Aus Prag. — So, so, aus Prag, csodálkoznának; az egyik közülük azt mondaná, hogy egyszer már volt Prágában. Harminc évvel ezelőtt. Eine schöne Stadt, mondaná s te mégis csak egy kicsit megörülnél ennek. — Vagy megállnál az Au rendez-vous des chauffeursnél; a paraszt a kék ujjasban sápadt borának utolsó kortyait hörpintgeti s tenyerével törli a bajszát. Fait chaud, mondanád. A votre santé. A la votre, mondja a paraszt: voltaképpen nincs több mondanivalód, legfeljebb ha hozzátennéd: Nem, mon vieux, magára igazán nem haragszom; hátha még együtt meginnánk egy pohárral? — S azután kancsalithatnál a spanyol babára; rádmeresztene komoly és ünnepélyes kukucsait, a feketehaju Anyuka egyszerre még Madonnaszerűbb lenne s a caballero apuka kalappal a nyakában valamit spanyolul mondana feléd, nem értenéd meg. Nem baj, nem baj; a lényeg, hogy a babát nem ijesztetted meg. És még le kell kanyaritanod egy harapást abból a juhsajtból. Grazia, grazia, motyogod telt szájjal s cserébe cigarettát kínálsz. Semmi több; nem kell ahhoz isten tudja mit összebeszélni, hogy az emberek jól megférjenek egy-

mással.

De mit tegyünk, ha oly messze az ut az egyik nemzettől a másikig; mindnyájan mindinkább egyedül vagyunk. Már a legszívesebben sohasem huznád ki lábadat a házadból; inkább becsukni a kisajtót, bezárni az ablaktáblát s most utánunk az özönviz. Nekem már senkihez semmi közöm. S most bezárhatod a szemedet s halkán, egészen halkán mondhatod: How do you do, kenti öreg ur? Grüss Gott, meine Herren. Grazia, signor. A votre santé.

KISS LÁSZLÓ: VERSEK

TEPLOMBAN

*Még zeng a szótól a barok,
áldón terül ránk két marok.
Az oszlopkarcsu talpazat
alatt a lelkész elhaladt.
Jóságosan szól erre-arra,
majd egy ajtón beugrik balra
a sekrestyébe. Nem palástolt
hévvél levetni a palástot.*

*Mi álmodozva, félve, dőre
szemekkel néztünk a tetőre.
Az Ur, lehet, ott fent, hol kőiv
magaslik, ott ül s ellenőriz...
Könnyű a papnak! Hajh, elvégre
köszön s bemegey a sekrestyébe.*

*De az ajtónál pléhből készen
lapit a persely a penészen
s jaj, kinek utja arra léssen,
elkárhozik végleg, egészen,
ha csörögve — hogy mind, mind lássák
nem váltja meg rut távozását.*

SORS

*Paraszt. Itt,
kint
áll a kapuba.
Ámul,
bámul
az utilapura.*

*En
lépek
el
előtte
s kérek,*

*mint koldusok,
alázatos
cselédek.*

*Paraszt.
Adj
abból
a nyugalomból,
amivel állsz a kapuba
s ámulsz,
bámulsz
az utilapura.*

IMÁDSÁG

*Fáradt a szép mező
Lekókad a virág,
Felmentő Istenem
Adj csöndes, nyugalmas,
És ne riadalmas,
Jóéjszakát...*

*Mert ha minden pihen,
Én ugysis örködöm,
Rajtad is Istenem.
Te is nyugodj le már,
Nagyon elfáradtál.
Én bizton örködöm.*

A DUNAMEDENCE-KÉRDÉS HÁT LAPJA

Írta: HALÁSZ SÁNDOR

A francia zsurnalisztika nagyon szellemesen oldotta meg az úgynevezett benyomás-cikkek felelősségének kérdését. A lap közreadja az írást, de rögtön az elején kihangsúlyozza, hogy az írás nem adja sem az ő, sem írójának véleményét. „X. Y. így látta“ — hangzik a széljegyzet. Látta és közli. Ugy látta, ahogyan közli. Megtörténhet, hogy a szeme elrajzoltan fotografál, a beállítottsága esetleg vét a szigorú tárgyilagosság törvényei ellen, előképzettsége és felkészültsége talán nem hatol be elég mélyen a dolgokba, lehetnek a tudósításban hibák, túlzások, elírások, de a téma fontos és érdekes és ezért feltétlenül az olvasó elé való.

Hasonló fenntartással az alábbiakban a Dunamedence-szövetség kérdését taglaljuk. A helyzetek és tények fotografiáját adjuk úgy, ahogyan látjuk. A kérdés megbeszélése fontos, életbevágóan érdekes és nagyon is az olvasó elé való, mert a Dunamedence megvalósításának gondolata, mint a tagadhatatlanul jelenvaló feszültség megoldásának orvossága, manapság lépten-nyomon felbukkan. Különösen Erdélyben divat e problémát, mint megoldást hozó feloldást kiexponálni, különösen akkor, ha konkrétabb és lebonyolíthatóbb kiutat a politikus vagy publicista nem lát.

Mindjárt előljáróban: A Dunamedence megvalósítását nem tartjuk megoldásnak, mert az egyfelől kivihetetlen, másrészt pedig ütközik a mindig szerves élet törvényeivel. A terv kivihetetlen, mert nem engedik megvalósítani és nem is orvosol, mert a Duna mentén élő népek államszövetsége, vagy bármilyen más lazább erejű egyesülése, nem csökkenti, sőt ellenkezőleg mélyíti az ellentételeket. A középeurópai népek és államok egyesülésének mindig voltak hívei és ellenzői. Nálunk, Erdélyben, nagyobb részben csak hívei vannak a gondolatnak, ami érthető is, mert a Duna mentén élő népeknek és államoknak sok sérelmei vannak. Az általános elégedetlenség keresi a kiutat: ez a beteg szervezet ösztönös tevékenysége. Politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági elégedetlenségek vannak és így nagyon természetes, hogy minden réteg reménykedve kap minden feléje nyújtott orvosság után. A nagy beteg gyakran elfordul az orvostól és a kuruzslóhoz, a javasasszonyhoz menekül. Nem analizálja a pirulát, nem méri meg és hasonlítja össze szervezetének ellentálló és reagálóképességével, hanem kritika nélkül elfogadja az írt, mert kétségbeesett helyzetében a kétségbeesett csudaszerekben is reménykedik.

A Duna mentén feldultságok vannak. Széttört politikai és gazdasági egységek élnek ez idő szerint e tájon és az egyes határokon belül különböző fájdalmak jelentkeznek. Ebben a széttagoaltságban és szétesettség-

ben természetszerűleg el kellett érkeznünk ahhoz az ötlethez, amelynek robbanó pontja az általános megbékélés és kiegyenlítődés krisztusi szemlélete. A népek és népcsoportok vágyálma a gazdasági egység, a szabad kereskedelem, a nemzetiségi szabadság és a kulturális autonómia. Nemcsak évtizedek, de évszázadok óta keresik már azokat a lehetőségeket, amelyek mellett mindezek az alap-jogok és alap-örömök megvalósíthatóak lennének. Az apró politikai egységek természetesen időnként felvetik a gondolatot, mi akadályos lenne vajjon annak, hogy az ellenérzéseket kiküszöböljék, az ellentéteket összehangolják? Ők valahogyan úgy képzelik, hogy a szövetségre lépett kis állam-egységek önként összeforrnak egy nagy államtestben és azon belül mindegyik respektálja a másik csoportot, a kisebb, de most már egyenrangú egység szabadságjogait, kulturáját, gazdasági célkitűzését, népi sajátosságait. Voltaképpen — mondja ez a fel-fogás — az államok között nincsenek is mélyreható különbségek. Az egyik tulnyomóan ipari, a másik tulnyomóan agrár állam. Az államszövetség iparos-tagjai megveszik a pregnánsabban agrár államok agrár-feleslegeit viszont az agrár-államok az ipari jellegű tagállamból fedezik szükségletüket és imígyen megszüntetik az egymásközötti gazdasági ellentétet, aminek folytán szükségszerűen megszűnik a nemzeti, nemzetiségi és faji ellonérzés is. Sajnos, ilyen egyszerűen a dolgok nem állanak. Ilyen egyszerűen a dolgokat és a helyzeteket csak az a politika és publicisztika festi meg, amely a maga célkitűzéseinek csak félmondatait mondja ki. Ez a vágyalom ebben a formában csak naiv utkeresés, amely nem számol a törvényszerűségekkel, a politikai és gazdasági adottságokkal, a létért való küzdelem modern formáival. Absztrakt jóindulat és szentimentális humanizmus tételezheti csak fel, hogy az ilyen összolvadás nyomán az új egységben megvalósul az ozmózis fizikai törvénye és a tagállamok kulturája, szellemisége, ideológiája, politikája és gazdasági rendszerei összehasonulnak. A népcsoportok és állam-egységek összeforrásának talán sohasem voltak olyan nehezek a feltételei, mint éppen most. Az emberiség egységei ma gazdaságilag sokkal szétváltabbak, mint annakelőtte, aminek következménye, hogy sokkal inkább rivalizáló és így gyűlölködőbbek is. Ez a háborús hangulat fűtő ereje. Ebben a hangulatban arra számítani, hogy valamilyen önkéntes összeállás bekövetkezhessék, naiv elképzelés. Nemcsak a mai szétagoltabb gazdasági szembenállás és verseny napjaiban, de hajdanában sem ment egyszerűen és simán a szabad társulás, sőt ha kissé alaposabban lapozzuk a történelem lapjait, meg kell állapítanunk, hogy voltaképpen az államok egymással önként szorosabb egységre sohasem szövetkeztek. Azok az ugynevezett „önkéntes egyesülések“, amelyeket a történelemből ismerünk, voltaképpen álcázott hódítások. Ki meri vajjon meggyőződéssel azt állítani, hogy a volt Osztrák-Magyar Monarchia államai önkéntesen egyesültek az államcsoportot vezető Ausztriával, vagy ki hiszi el, hogy a belátás és a szükségesség felismerése vezette egymáshoz a bismarcki Poroszországot és a szelid szellemű délnémet állam-egységeket? Ahol Európában, de akár mind az öt világrészben, népek és nemzetek „önkéntes társulását“ látjuk, optikai csalódást élünk meg. Az önkéntes társulás a legtöbb esetben menekülés volt az egyre jobban veszélyeztető háborús nyomás alól. Ki hiszi vajjon, hogy a volt Osztrák-Magyar Monarchiában egyesült tagállamok között az elmúlt évszázadok során háború nem követett volna háborút, ha az apróbb nemzeti egységek

„önként“ be nem olvadnak az erősebb, szellemi és gazdasági vezetésre hivatottabb Ausztria fennhatósága alá, vagy ki az, aki be nem ismeri, hogy Velence és Genua, Piza és Szicília talán még most is csatáznának egymással, ha valamennyien kényszerülten annak idején le nem fekszenek Róma egység-törekvése előtt?

A Duna-medencében élő népek egyesülésének gondolata természetesen felmerül, mert a gondolat tagadhatatlanul észszerű, de megoldhatatlan, mert a politikai és gazdasági konstellációk ellenérdekei erősebbek, mint az a romantikus békevágy, amely az egyénben minden időkből él. És az is természetes, hogy ez a dunai gondolat éppen most élesedett és hangosodott, mert örök szabály, hogy minél elkeseredettebb és kegyetlenebb a háború, annál mélyebb és vágyottabb a béke utáni sóvárgás. A közép-, kelet- és délkelet-európai államokban nemzeti és kulturális elnyomások vannak, politikai ellentétek és gazdasági háttérbe szorultságok és így természetes, hogy egyre magasabb számba szökkenően kisarjadt a békesóvárgás, amely mint végeredményt, a Duna medencéjében élő népek egyesülését vágyja.

Ha végig akarjuk játszani Európa e része politikusainak, publicistáinak, társadalom-bölcsészeinek és gazdaság-tudósainak játékát, mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy mely és mekkora területen képzelik el a Dunamedencének, mint államszövetségnek megvalósítását. A Duna maga, mint politikai tengely és gazdasági kapocs, túlélte magát. A Duna mentén ma már nem olyanok a politikai konstellációk, mint Kosuth Lajos idejében voltak. A Duna Pozsonyig német és ezért még a legelkesebbné dunai konfederációs hívek sem lelkesülnek egy olyan megoldásért, amely ebbe az államszövetségbe Németországot is bekapcsolja. A német birodalom Európa egyik legkomolyabb — talán valóban a legkomolyabb hatalmává nőtte ki magát és a birodalom államvezetésében, külpolitikájában annyira dinamikus, hogy maga mellett egyenjogú idegen nyelvű és kulturájú tagállamokat el nem tűrhet. Az anya-állam szerepét Németország mai erejében és hatalmi állásában bizonyára szívesen elvállalja, de a tagállam sorsát nem. Németország a kis Duna-környéki államok rendjében olyan kiütőköző erő lenne, amelynek nyomása alatt a tagállamok legfeljebb gyarmati vagy legjobb esetben függőségi szerepet kaphatnának, ami viszont a dunai koncepció elméleti elképzelésével összeegyeztethetetlen. Olyan szövetkezést kell és lehet csak összekapcsolni, amely a kisebb egységek egyenjogú társulását adja és amelyben kizárt az a veszély, hogy a tagállamok bármelyike olyan hatalmi különállásra teheszen szert, amellyel tagtársait — az idők folyamán térdre kényszeríthesse. Beszélnek egy Balti tengertől Fekete tengerig terjedő komplexumról és valóban ez az egység veszélytelenebbnek látszik. Nincsenek benne olyan „testes“ tagok, akik lenyűgözhetetlenül és fékezhetetlenül felülemelkedhessenek. Van azonban olyan elképzelés is, amely csak valahol a Kárpátok északi vonalánál kezdené meg a tagtoborzást és az legfeljebb a Földközi tengerig terjedne.

A területi koncepció leghelyesebb mennyiségének megállapítása e tanulmány keretében csak akadémikus értékű lehet, miért is talán inkább azt a kérdést kell eldönteni, vajjon mekkora államszövetségeket tűrnek el Nyugat-Európa politikai hatalmai és katonai félelmei. A világháború óta etekintetben a kis államok sok jót nem remélhetnek. 1914 óta Európa

nyugati hatalmainak politikája arra mutat, hogy a cél a kis államok kialakítása és a nagy egységek megbontása. Az Osztrák-Magyar Monarchiát szinte atomjaira szétrobbantották, Németországból leszakítottak mindent, amit csak etnikai és nemzeti szempontokra hivatkozva le tudtak szakítani. Az Orosz Birodalom testéből kiemelték az életrekellett Lengyelországot, Törökországot meg visszaszorították az ázsiai világrészre. És a Balkánon sem volt a győztes hatalmak békefeltétele kiméletesebb. Bulgária skalpolása, Albánia kialakítása és minden azóta végbement furás-fazagás arra mutat, hogy a nyugateurópai politikai ideológia a kis egységekre való osztás vezérelvén épül fel. A négy európai nagyhatalom külpolitikai vonalvezetése immár évtizedek óta romboló tendenciájú. Wilson óta él és terebélyesedik a nemzeti kérdés, amelyet — mióta az a széttagolás fenntartásához már elégségesnek nem bizonyult — a faji ellentétek kirobbantásának kovászával is felduzzasztottak. A nemzeti megkülönböztetés lehetőséget adott a kis állam-egységek kialakításához, a faji ellentétek felvetése viszont békétlen belviszonyokat teremt és így lehetetlenné teszi, hogy a nemzeti államok egymás felé kezet nyujthassanak, közös érdekeik védelmére tömörülhessenek, nagyobb szövetségi rendszereket kiépíthessenek. A világháború óta a belső összeforrás jegyében még laza politikai szövetség sem létesült. Valamennyi közép- és keleteurópai szövetség csak arra szolgált és szolgál, hogy területileg biztosítsa egymást a harmadik, vagy a szembenálló szövetségekkel szemben. A Balkán-szövetség, a kisántant, a tengelyek egyre szélesülő megjelenési formája nem jelentenek belső kohéziót. Csak a megneemtámadás és a segély nyújtás e társulások célja, amihez legfeljebb, mint burok vagy még inkább, mint máz járul a kulturális és gazdasági egyezmény.

A nagy hatalmak kis egységekbe szétforgácsoló politikája mellett szinte elképzelhetetlen, hogy megtűrjenek valamilyen olyan államszövetségi egység kialakulást, amely száz-százötven milliós tömegek összeforrásához vezethet. Nemcsak a totális és így imperialisztikus államok politikai koncepciója tiltakoznék tehát egy bármilyen terjedelmű „Dunamedence“ kialakítása ellen, de ellene fordulna annak a „demokratikus“ Franciaország is, sőt nagyon hangosan berzenkednék ellene még a „liberális“ Brit Birodalom is. A kis állam e nagy hatalmak politikai szemszögéből nézve szükségszerű jelenvalóság, amellyel meg kell alkudni, mert Európában vagyunk és így nem lehet a nagyszerű és bevált megvesztegetett néger törzsfőnök vagy kínai tábornok rendszerrel ezeket az apróbb államalakulatokat elgyarmatosítani. De ennél többet, nagyobb, erősebb és súlyosabbat nem tűrhet meg a nyugat-európai politika már azért sem, mert a német talpraállás leckéje keserű tanulságokat adott. A gyarmatok felosztásának és a háborítatlan gazdasági érdekszféráknak nyugodalmass évtizedei után a német katonai helyreállítás összekuszált mindent. Ebben a politikai kaoszban hagyjanak még egy nagyhatalmat kialakulni? Ötödik dudást a csárdában, a dunamenti vagy éppen a Balti és Földközi tenger közötti államok egyesülését szó nélkül eltűnni nem lehet. De nemcsak a nyugati nagyhatalmak, hanem mindenekelőtt a német birodalom lenne az, amely ez ellen az összeállítás ellen gáncsot vetne, mert a hitleri imperializmus kelet- és délkelet-európai terjeszkedésében csak úgy tudja az időnként szükséges sikereit elérni, ha olyan atomokkal áll szemben,

mint Ausztria, Csehszlovákia, a Memel vagy Litvánia. Nincs kétség az iránt: egy keleteurópai államszövetség tervének megvalósítási kísérletében a legengesztelhetlenebb casus bellit éppen Németország látná.

De a keleteurópai államszövetség kialakításának eddig említett akadályain túl nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy e szövetség megvalósulhatása esetén sem jelentene tartós megoldást, mert abban annyi ellentétes népi, politikai és gazdasági érdek ütköznék, amely surlódások előbb-utóbb a konfederáció szétomlását hoznák. A politikai szövetségek még akkor is rövid életűek, ha az egyneműek és egy érdekűek társulása. Az élet menete rohanó. A legkisebb világ-gazdasági fordulat, a néha megmagyarázhatatlanul felbukkanó politikai ideológia máról-halnapra szembeállítja a tegnapi barátokat. A múlt század végén Anglia és Franciaország Egyiptom kérdésében kardjuk markolatán tartották kezüket, de hat évvel később, 1904-ben mint „ántánt“, már szerelmesen egymás karjaiba omlottak. Oroszország ugyanebben az esztendőben Japánnal viaskodott Port-Arthur alatt, hogy tíz esztendő múltán, a világháborúban, ismét egymás mellett álljanak. És a ma büszkén szolidáris Róma-Berlin tengelyről is tudni illik, hogy husz esztendővel ezelőtt lövészárók választotta el őket egymástól és a tegnapi példa, Csehszlovákia esete a legeklatánsabb: a múlt év októberében a cseh köztársaság még Németország legádázabb ellensége volt, ma egyik odaadó szövetségese.

A középeurópai államszövetség sem lenne tartósabb alakulat, mert azt mindenki, akinek a szövetség az idők folyamán nem érdeke, szétrobbantná ugyanugy, mint ahogyan a beláthatatlan időkre megoldásnak látszott Népszövetséget is szétugrasztotta a békétlen vagy ellenérdekű államegységek kiugrása. Eltekintve attól, hogy már a társulás is elképzelhetetlen, mert a tag-állam jelöltek politikai színei élesen és ellenségesen rítkóznak, mégis — feltételezve a szövetkezést, — mi történék abban az esetben, ha valamelyik tagállamban népi, vagy osztály mozgalmak nyomása alatt a politikai rezsím változnék? Hogy tud fennállani és megmaradni az a — mondjuk — oligarchikus alaptónussal kialakított államszövetség, amelyben valahol szociális mozgalmak sikerre jutnak vagy fordítva, miképpen állja tovább a sarat a demokratikus berendezkedettségű államszövetség, amelynek egyik-másik tagállamában fasiszta elemek kerülnek felül és hatalomra? El lehet képzelni, hogy ilyen esetekben a tag-államok többségének ereje elfojtja a renitens vagy kiütköző tag külön utjait, de kossuthi, hantoseleméri vagy akár krennermiklósi-e a rendőri eszközökkel összetartott egyakarat? Naumann annak idején pregnánsan fejezte ki a középeurópai helyzetet: Középeurópa — mondotta — két nagy lövészárók közé ékelt zsákmánylehetőség. Ebben a stratégiai és hadi helyzetben el lehet-e képzelni egy olyan államszövetséget, amelyben belül — mert lesznek! — külön politikai, ideológiai, nemzeti és faji ellentétek jelentkeznek? Egyetlen szóval sem mondjuk, hogy egy államszövetség, amely 20-30 nemzeti államot olvaszt magába, nem komolyabb és nagyobb célok megvalósítására alkalmasabb egység, mint a mai széttagolt állapot, de a Dunamedence hivei is ismerjék be ezzel kapcsolatban, hogy az egy akaratra való hangolódás csak vágyálom és hogy egy ilyen szövetség csak a leplezett hódítás, vagy a nyílt erőszak-parancs eredményeként jöhet létre.

Vannak a keleteurópai államszövetségnek olyan hivei is, akik a szö-

vetség kialakításának érdekében ettől a kezdeti erőszaktól sem riadnának vissza és akik nem nehézményezik a kicsapongó vagy külön utakra merészkedő tagokkal szemben a rendőri erőszak alkalmazását, mondván, ezeket a tagállamokban időnként feltörő népi vagy osztálymozgalmakat és politikai ideológiai forradalmak okozta „kellemetlenségeket“ vállalni kell és érdemes is azért a béke-biztonságért, amelyet egy ilyen társulás ad. Ez a „méretes“ államszövetség — mondják — egyrészt nem visel háborút belül és másrészt nem lehet a kívülről settenkedő imperializmus olcsó zsákmány-tárgya. A kis egyedülálló államot le lehet lépni, a nagy államszövetséget ellenben le kell győzni. Ez az okfejtés szemre valóban kifogástalan, de a dolgokba mélyebben betekintve kiderül, hogy az ellenkező oldalon áll az igazság. A nagy egységek háborús veszélye mindig nagyobb, mint a kis államok háborúba való sodródásának lehetősége. A dunamedencei államszövetség meglétele esetén például a legutóbbi csehnémet konfliktus vagy a cseh-magyar határkiigazítás már feltétlenül dunamedencei háborúba robbant volna ki és ugyanígy egészen biztos, hogy Svájc például a világháború alatt nem maradhatott volna semleges, hanem önálló, hanem valamelyik államszövetség tagja. A kis államokat a nagy állam nem nyelheti el és nem olvaszthatja háború útján magába, mert fékezi étvágát és imperializmusát a rivális nagy hatalmak őrtállása, ezzel szemben a nagy államszövetség egyaránt hódítási célja úgy a szomszédnak, mint a többi nagy katonai egységeknek. Az államok nagyságával együtt növekszik a háborús veszély foka. Nem lehet matematikailag lemérni, de lélektanilag meg lehet állapítani, hogy például Bulgária területi biztonsága sokkal szilárdabb ma és jelen állapotában, mint lenne abban a dunai konföderációban, amelyet, ha nem is katonai imperializmusa, de ideológiai, vagy gazdasági expanziója szempontjából, egyaránt ellenségnek tekintene úgy az olasz és német, mint az orosz államkolosszus.

És mindezek felül nem szabad elfelejteni, hogy a nagy államszövetséget körülölelő szomszédok hódítási akarata néha — sőt legtöbbször — nem is az egész államtömbre vágyik, csak annak éppen vele szomszédos darabjára. Támadás esetén természetesen az egésznek védeni kell a megtámadott részt, holott a katonai védelem csak annak számára szükséges, amely éppen veszélyeztetett. Tegnap a szudéta-területek kerültek háborús konfliktusba, e pillanatban a kárpátaljai Ukrajna a katonai hódítás legközelebbi célja. A középeurópai államszövetség fennállása esetén a szudéta-területek kérdésében Bulgáriának már hadba kellett volna szállania és a kárpátaljai Ukrajna megtámadása napján Görögországnak csapatokat és hadfelszerelést kellene adnia, holott az ügy sem politikailag, sem gazdaságilag nem érdekli és ezenfelül — a Dunamedence úgy sem tudná megvédeni sem a szudéta területeket, sem Ruszinszkrét. Ezeket a kis egységeket vagy államszövetség esetén e periféria darabokat, csak az európai nagyhatalmi konszern tudja önállóságukban megtartani. A cseh állami integritást a nagy Dunamedence sem menthette volna meg attól a pillanattól kezdve, amelyben azt Anglia, Franciaország és Oroszország feladta, viszont bármilyen erős is a német haderő, nem szerezhetne vissza a szudéta-vidéket, ha e tervével szemben az angol-francia-orosz hatalmak katonai ereje felvonul. Mindezt csak annak igazolására, hogy a dunai konföderáció kialakulása nem adna nagyobb hábo-

rús biztonságot az államszövetségen belül élő népek veszélyeztetett vagy elkivánt területeinek, ezzel szemben a nagyobb államtest — fokozottabb háborús veszélyt jelent, mert örök szabály, hogy az államok nagyságával együtt növekszik a megtámadás veszélyének foka is. Csak egy bizonyos méreten túl, vagy egy bizonyos földrajzi adottságban jelent az állam olyan hatalmat, amellyel szemben — belátható időn belül — a harcot senki fel nem veheti. Az „állig fegyverkezés“ tehát nem megoldás, csak ott, ahol ehhez az „állig fegyverhez“ olyan terület- és népességmennyiség járul, amely mellett minden támadási kísérlet eleve halálra van ítélve. Allíthatjuk-e vajjon ezt arról a legvérmesebben elképzelt Dunamedencéről, amelynek kialakítását az „örök béke“ szempontjából is annyian kívánják? Jelenthet-e egy akár olyan hatalmas összefogás, mint Gdyniától a Boszporuszig terjedő terület, olyan hatalmat, amellyel leszámolni senki sem merhet?

Miért tehát megcsinálni a Dunamedencét, ha az sem adja a tökéletes belső békét és a tökéletes külső biztonságot? Miért cseréljük fel tehát a kis nemzeti államok vazallusi szerepét az államszövetségi tagállam önállóságának talmi értékével? A Dunamedence hiveinek felfogása szerint azért, mert a keleteurópai államszövetségen belül a tagállam több szabadságjogot, nagyobb kulturát, civilizációt, nemzetiségi szabadságot és gazdasági előnyt nyerhet.

Mindenekelőtt a kultúra és civilizáció kérdése. A leghatározottabban tagadjuk, hogy a nagy terület nagyobb egysége és a civilizáció, valamint a kultúra között bármilyen összefüggést lehetne találni. Senki sem állíthatja, hogy a nagy területű Perzsia civilizáltabb, mint Hollandia, vagy — maradjunk európai példáknál — hogy Németország kulturája vetekednék Belgium vagy Svájc kulturájával. A civilizáció a gazdasági szint vetülete, a kultúra a nép szociális neveltségének és az abból kisarjadt igényességének fénye. Jugoszlávia és a felosztás előtti Csehszlovákia lélekszáma közel járt egymáshoz és mégis milyen óriási távolságok voltak és vannak a szerb és a cseh kultúra között. A terület és népesség nagyságát a kultúrával és civilizációs mértékkel összefüggésbe hozni nem lehet és ugyanígy helytelen az az állítás is, amely a nagy dunai államszövetség megvalósítása esetén az új alakulattól nagyobb gazdasági eredményeket és szociális standardot vár.

A *Grossraumwirtschaft*nek tagadhatatlanul vannak előnyei, de a Dunamedencét nem szabad összetéveszteni azokkal a nagy gazdasági egységekkel, amelyek a világban fellelhetők és amelyek valóban az emberiség gazdasági életének elejei. Nagy gazdasági terület a brit birodalom és nagy egység Kína is. A brit birodalom a legjobban prosperáló gazdasági alakulat, Kína viszont a világ hatalmai közül talán a legnyomoruságosabb. A *Grossraum* előnyei a nagy területtel még nem valósultak meg. A nagy terület az okszerű és hasznohozó gazdálkodásnak csak egyik előfeltétele. És még tovább: a legnagyobb egyetlen felségjog alatt álló terület sem jelent még gazdasági eredményt, ha annak részei nem mechanizáltak, nem működnek úgy össze, mint a legfinomabb óramű fogaskerekei. Az most már a kérdés, vajjon a kialakítandó Kelet-Európában, annak minden részében, megszűnnének-e a tökéletlen munkamódok, a fejletlen munkakütemek? Össze tud-e dolgozni az albániai paraszt a brünni mechanikai szövőszékkel és vajjon a bánáti szójabab-termelés kapcsolatot kap-e a

lengyel állattenyésztéssel? Azok a szélsőségesen primitív vagy szélsőségesen modern termelési módok, amelyek ezen a nagy területen feltalálhatók lesznek, vajjon hogyan hatnak egymásra? Gyorsabb ütemet kap-e az egész avagy éppen ellenkezőleg ellassul, a fejlettebb a selejtesebbhez hasonló? Vajjon Oppenheimer határkuli-elméletének van-e igaza, amely azt állítja, hogy az egész karakterét az ugyanazon gazdasági területen fellelhető legalacsonyabb nivó, nem pedig a legmagasabb kultúra adja. Már maga az a tény, hogy a Dunamedencében primitív szegénység él az albán hegyek között, rontja a bucaresti bérmunkás munkafeltételeit és már az a körülmény, hogy a Duna déli folyásánál faekével is szántanak, lehetlenné teszi, hogy a traktorral és szántóvető géppel megmunkált volhiniai mintagazdaság buza-termelése általánosodhassék. Az ugyanazon gazdasági területen belül lévő elmaradott nyomja az egész gazdasági terület haladási ütemét és az a körülmény, hogy a gazdasági egységen belül fejlettebb munkamódok élnek, szükségszerűen kizsákmányolót és kizsákmányoltat teremt, ellentéteket, rivalizálásokat, verseny-küzdelmeket, — hogy ne mondjuk — kenyérforradalmakat. A Dunamedence házassági, az angol birodalom családi közösségen alapul. A Dunamedencében fejlett, különálló, beérett egyedek társulnak össze, az angol birodalomban ott áll a pater familias és körülötte a gyarmatok, a gyerekek. Ott szülő és gyermek közötti fegyelmi viszony áll fenn, mi viszont egyenrangú házasságként akarunk gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatot. Más az apai parancs összekötő ereje és más a házastársi kapcsolat. A szülői kapocs elválaszthatatlan mindaddig, amíg az apa fegyelem alatt tudja tartani a gyermekét, a házastársi kapcsolatban ismeretes a szabad elhatározású válasz és előtte a rettenetes ellentét, a veszekedés és civódás. Elképzelhető-e egyáltalában, hogy a fejlett lengyel, magyar, román ipar elvegye a görög félsziget primitív mazsolását és az albán hegyek kecskepásztorát — önként? Szerelemből?

Az államok közötti társulás nem érzelmi kérdés, különösen nem lehet az a kelet- és dél-keleteurópai államegységek között, amelyek egymással szemben kifejezetten ellenséges indulatúak. Csak a kölcsönös gazdasági érdek hozhatna itt érdek-házasságot össze, de nagyon kérdéses melyik félnek és milyen értékű érdeke az, amely itt ilyen elhatározásokra bírhatná a feleket. Heterogének voltunk a múltban, mert különböző politikai és osztály-viszonyok egyre inkább távolítottak bennünket és heterogének vagyunk a jelenben is, mert geopolitikai adottságaink különbözőek. Melyik partnernek érdeke az, hogy szabadságjogban, kulturában és termelésben a „határkuli“ érvényesüljön és melyik partner túrné el azt, hogy a legmagasabb gazdasági szint külön előnyeit emelje és sokszorozza az a vámegység, amely az államszövetségek szerves velejárója?

Mert egészen a mélyig lehatolva, nézzünk a szemébe a vámunió kérdésének is. Államszövetség vámunió nélkül elképzelhetetlen. Minden vámközösség nélkül összetett alakulat csak politikai szövetség, tehát nem államszövetség, hanem legfeljebb szövetséges állam. Szövetséges államok már vannak Európa keleti- és délkeleti szegletében és nem elégitik ki a kívánalmakat, nem hoznak megoldásokat azokban a vitálisan égető kérdésekben, amelyek a politikai és kulturális békétlenségeket szítják. Államszövetséget kell tehát alakítani, Dunamedencét vagy kelet-európai Egyesült Államokat, viszont elképzelhetetlen, hogy egy ilyen szövetség

csak külügyi és hadügyi vezetésben, nemzetiségijog tiszteletben és a kulturális autonómia elismerésében legyen közös, gazdaságiakban azonban mereven ellenségesen és rivalizálva álljon egymással szemben. A vámunió azonban megvalósíthatatlan, mert olyan gazdasági ellentéteket teremtené az egyes tag-államok között, amilyenek a jelenlegi szabad és független államok között sincsenek. A vámunió a szövetség területén belül visszaállítaná a szabadkereskedelmet és ez a tény állandósítaná azt a fejlődésbeli és fejlettségbeli különbséget, amely a tagállamok között egyesülésük pillanatában fennállott. A vámunió és a belőle folyó szövetséghatárokon belüli szabadkereskedelem a legfejlettebbnek gazdasági monopóliumot juttatna, olyan kizsákmányolási lehetőséget, mint amilyen ez idő szerint az európai gyarmattartó hatalmak és a tengerentúli gyarmati testek között van. Érthető ez a szembekerülés, hiszen a szövetkező tagállamok gazdasági tekintetekben a legkülönbözőbb fokon állanak és így egy társulás csak abban az egészen fantasztikus esetben képzelhető el, ha minden tagállam a szövetségen belül olyan kereskedelmi és vámpolitikai normákat kap, amilyenekre az ő speciális körülményei között szüksége van. Ez volna a fából vaskarika, államszövetség, amely tulajdonképpen csak szövetséges államok csoportja, vámunió, amely alapjában véve közbenső vámokkal és vámhatárokkal teletüzdelt apró autarkikiák csoportja. Valami olyan vámrendszer oldhatná csak meg — természetesen átmeneti jelleggel — a kérdést, amely a tagállamok között alacsony és nevelő célzatú közbenső vámokat állapít meg, a fejlettebb gazdasági nivón állókkal szemben a fejletlenebbek védelmében és olyanokat, amelyek lényegesen kisebbek lennének a szövetségen kívül fekvő államokkal szemben alkalmazott és érvényes vámoknál. Szót sem szabad vesztegetni ennek a fantasztikumnak taglalására, mert hiszen nyilvánvaló, hogy még ha a nyugati nagyhatalmak nem is görditenének akadályt politikai és katonai megfontolásokból a Dunamedence kialakítása ellen, azonnal minden diplomáciai és katonai erejükkel szembe fordulnának az olyan szövetségi alakulattal, amely a nagyhatalmak európai konszernjében nyílt vámháborúval kezdené meg nagyhatalmi életét.

És mindezekben túl még ez sem jelentene megoldást, hiszen a tagállamok az ilyen kiélezett vámsorompó esetén azonnal elveszítenek — már csak retorziós okokból is — világpiacaikat. Elgyedül maradna, bezártan és elzártan, a 100-150 milliós Dunamedence a maga belső homogén piacával, amely a mai európai termelési kapacitás mellett nem elégséges. A tökéletes termelés fejlődésének szükségszerű követelménye az állandóan bővülő piachatár, már pedig a gazdaságilag eképpen kialakított Dunamedence nem kívánhatja el, hogy részére idegen piacok helyet adjanak, amikor viszont ő autarkikusan és büntető vámokkal elzárkózik minden más európai piac áruja elől.

Egész merev felállításban így alakulna a helyzet:

1. Az államszövetség agráriusa nem tudja felvásárolni az államszövetség minden ipari termékét, mert

a) a Dunamedencében már is jelenvaló ipari berendezkedettség termelési kapacitása a mai fogyasztási nivó mellett nagyobb, mint a Dunamedencében található embermilliók ipari szükséglete,

b) a Dunamedence agráriusa terményeiért nem világpiaci, csak dunamedencei árakat kapna és annak vásárlóereje sokkal alacsonyabb, sem

minthogy az ipar értékeit fokozottabban felvásárolhassa.

2. A Dunamedence ipari termelésének a saját területen el nem helyezhető feleslege nem talál külső piacokat, mert azokat a vámháború retorziója elzárja előle és

3. a Dunamedence ipari termelése részben lehetetlenné válik, részben megdrágul, mert a vámellenséges külföld vagy egyáltalában nem ad el neki olyan nyersanyagokat, amelyeket saját területén nem találhat (kaucsuk, gyapot, réz, antimon, stb.) vagy ha igen, csak olyan uzsora árért, amelyet az ellenséges külföld részére a vámháború feleleteként megállapít.

Ilyen körülmények között a Dunamedencén belül is kiméretlen gazdasági beháború indulna. Az agráriusnak és az iparosnak viszonya mindig olyan, mint a gyarmat és az anyaország viszonya. Különösen kizsákmányoltan állana ebben a helyzetben a Dunamedence agráriusa a Dunamedence iparosával szemben, mert egyrészt az ipar nem dolgozhatna ebben a bár megnagyobbodott, de kifelé hermetikusan elzárkózott térben olyan kapacitással, mint annak előtte, másrészt pedig a külföldi nyersanyag uzsoraárai miatt csak lényegesen magasabb előállítási költségek mellett termelne. Fokozottabban több kvalifikálatlan munkát lenne tehát kénytelen az agrárius egyre kevesebb ipari kvalifikált munkáért cserébe adni, ami az osztályellentéteket csak kiélezné, a szembenállásokat mélyítené és végső soron a nemzetiségi és faji gyűlölségeket ismét felélesztené.

Ezen az uton, a Dunamedence gazdasági helyzetének taglalásában, nincs megállás. A kérdés e részének ismertetése köteteket igényelne. A fentiekben csak rámutattunk néhány kirívó gazdasági nehézségre és máris tisztán látszik, hogy a politikai és hatalmi akadályon felül gazdasági torlaszok is utjában állanak egy ilyen kelet- és délkelet-európai államszövetség megvalósításának. És ezzel talán be is kellene fejezni ennek az informatív vitának írását. Informativnak nevezem, mert e tanulmány nem akarta az olvasót meggyőzni, csak szükségét érezte, hogy a Dunamedence kérdésének hátlapját megvilágosítsa. Nálunk ugyanis általában ennek a problémának csak az előlapját szokás ismertetni, csak addig mennek el, hogy felvázolják, milyen békés és harmónikus kilátásai vannak egy ilyen állam-összefogásnak, amely természetesen kölcsönösen biztosítja a bennük testvériesült népek nemzetiségi jogait, kulturális autonómiáját, szabadság kivánalmait. Rá kellett egyszer a hátlapra is mutatni, a politikai ellenérzésekre, a katonai ellenállásokra, a gazdasági nehézségekre, azokra a nem kevésbé elsődleges okokra, amelyek miatt ez az elképzelés meg nem valósítható. A Dunamedence hiveinek vágyálma érthető és méltánylandó. Fájdalmasan hat a faj és osztályfölény, amely Európában talán éppen a Dunavölgyében a legnyomasztóbb és ezért keresik a kiutat, amelyben az osztályok és nemzetek közötti ellentétet az egyenjogusítás elve és joga váltaná fel.

Sajnos ez az elképzelés a jelen körülmények között nem megy, mert megdönthetetlen szabály, hogy csak „a politikai, a gazdasági és művelődésbeli állapotoknak egyenlő fokán lévő állami alakulatok adhatnak surlódásmentes szövetséget”. (Kunfi Zsigmond.) India néhány száz államának szövetsége szinte surlódásmentes, Kína népmillióinak egyező erkölcs- és vallás-szemlélete valahogyan kohézióban tudja tartani a roppant birodalmat, a közös mult, az egyenlő iramú fejlődés és a származás szinte ki-

vétel nélküli hibriditása viszonylagosan nyugalmat biztosít az amerikai Egyesült Államokban, de nálunk, Kelet- és Délkelet-Európában, csak tagozódottságok és szétszórtságok vannak. Abban a térben, amelyet a vágyalom közös államiságba szeretne összeteregni, van királyság és köztársaság, fasiszta rezsim és demokrácia, ipari jelleg és dominánsan agrár tulsúly, van magasan kulturált néptömb és szomorúan alacsonyfokon álló analfabéta-réteg és van tiszta nemzeti állam és nemzetiségekkel spékelt vegyes keverék. Ebben a térben nem megy az átplántálás, nem érvényesül az ozmózis törvénye. Szabadságjogokat nem lehet parancsba adni, közigazgatást nem lehet átültetni, kulturát nem lehet uniformizálni. Tele vagyunk sajátságokkal, gazdaságiak, osztálytagozodottságiak, rendiek ezek a sajátságok és mindegyikünknek van külön multja, történelme, hagyománya és mindezekon felül ott a táj és a tér hatása, a klíma sajátsága és még sok más minden, amelyek egyre jobban és mindig csak szétválasztanak bennünket ahelyett, hogy az egyesülés utját készítenék elő. Voltunk mi már Dunamedence, mikor Bécestől Konstantinápolyig török-egyikéz fogott össze bennünket és voltunk mi már keleteurópai egyterület is, amikor a Balti-tengertől a Volgáig az orosz-egyikéz irányította az ottani népeket. Az egyikéz nálunk mindig a felülálló kezét jelentette és a jövőben is csak azt jelenthetné, nem pedig az egymásfelé nyújtott jobbot. E tájon — szinte azt lehet állítani — a különállás és elkülönülés jelenti a magasabb kulturális, nemzeti és államalakulati fokot, nem pedig az össze-összevetkezés és összefogás. Valóban e népek sorsa a kis népek végzete, amelyek éppen hogy vannak és csak addig vannak, amíg a felduzzadt szomszéd vagy a dzsingiszkháni allűrökkel megáldott imperialista le nem tapossa őket. E pillanatban e tekintetben bizonyos biztosítékaink vannak. Biztosítékunk a nagy hatalmak imperialista rivalizálása és a nagy kereskedelmi államok piacterjeszkedési vágya. Megtartanak és megőriznek bennünket, hogy eladójuk és főképpen vevőjük legyünk. Függetlenségben és önállóságban tartanak bennünket csak azért, hogy a másikké ne lehessünk.

És mivel ez a helyzet, a megoldásnak, nem a kül-, hanem a belpolitikai formáját kell megkeresni. Nem az a fontos, hogy küllellenségeinket leszereljük, hanem hogy belső szembenállásainkat kiegyenlítsük. Befelé ezért népképviselőket, egyenrangúságot és egyenjogúságot, kifelé nemzetköziséget! Olyan faj-, nemzeti és szociális politikát, olyan termelési rendet és szociális feltételeket, amelyek mellett növelhessük a belső termelést, hogy általa a belső fogyasztóképesség is növekedhessék. Mert nem gazdaságpolitikus az, aki azt hiszi, hogy az aktív külkereskedelmi mérleg adja az ország társadalmi, kulturális, nemzetiségi és civilizatórikus szintjének előfeltételét. Melyik állam a megelégedettebb: Németország, amelynek export-mérlege magas aktivákat mutat vagy Dánia, amely megteremtette a belső fogyasztás növekedésének előfeltételeit? Nem azon fordul meg a dunai népek egyenkénti sorsa, hogy tizen állanak-e össze, vagy huszan, hogy egymással békét, nyelvi, kulturális, vallási és egyéb ideológiai egyezményeket kössenek, hanem azon, hogy az egy kis állam testén belül milyen szociális feltételek mellett mekkora belső termelési tempóval tudunk értékeket produkálni. És ha majd ezen az uton valamennyien egy szintre jutunk, még pedig európai szintre, amikor politikai, gazdasági és művelődésbeli állapotaink egyenlő és európai fokára felér-

keztünk, megvalósítható lesz az egyenlő fokon lévő államok surlódásmentes szövetsége, a — Dunamedence. Habár...?

Habár európai fokra érten a most már megvalósítható Dunamedence túlhaladott álláspont, az „európai“ fokra jutott államok az Európai Egyesült Államok kialakítását tűzik ki feladatul.

A S P I C L I

Írta: BERTOLT BRECHT

(Eős vasárnap délután. Az apa, az anya és a fiu, ebéd után. Bejön a lány.)

A LÁNY: Klimbtschék kérdeztetik, otthon tetszenek-e lenni?

AZ APA *(rámordul)*: Nem! *(A lány kimegy)*.

AZ ANYA: Jobb lett volna, ha te magad mégy a telefonhoz. Klimbtschék tudják, hogy nem mehettünk még el hazulról.

AZ APA: Miért ne mehettünk volna még el hazulról?

AZ ANYA: Mert esik.

AZ APA: Ez nem ok.

AZ ANYA: Hová mentünk volna? Most majd megkérdik, hova mentünk?

AZ APA: Sok mindenhová mehetnénk.

AZ ANYA: Akkor miért nem megyünk?

AZ APA: Hová a fenébe menjünk?

AZ ANYA: Ha legalább nem esne!

AZ APA: És hová mehetnénk, ha nem esne?

AZ ANYA: Azelőtt legalább találkozni lehetett valakivel. *(Csend.)* Nem volt helyes, hogy nem mentél a telefonhoz. Most tudják, hogy nem akarjuk, hogy idejőjjenek.

AZ APA: És ha tudják?

AZ ANYA: Akkor kellemetlen, hogy éppen most nem érintkezünk velük, amikor a többiek se érintkeznek velük.

AZ APA: De hiszen érintkezünk velük!

AZ ANYA: Akkor miért ne jöhetnének ide?

AZ APA: Mert ez a Klimbtsch engem halálra untat.

AZ ANYA: Azelőtt nem untatott.

AZ APA: Azelőtt! Ne idegesíts ezzel az örökös azelőttel!

AZ ANYA: Azelőtt semmiesetre se kerülted volna őket csak azért, mert az iskolaigazgatóság eljárást indított ellene.

AZ APA: Azt akard mondani, hogy gyáva vagyok? *(Csend.)* Akkor hívd fel őket és mondd meg nekik, hogy visszajöttünk az eső miatt. *(Az anya nem mozdul.)*

AZ ANYA: Kérdezzük meg Lemkééket, hogy át akarnak-e jönni.

AZ APA: Hogy megint bebizonyítsák, hogy nem vagyunk eléggé a légvédelem mellett?

AZ ANYA *(a fiúhoz)*: Henrik, hagyd a rádiót. *(A fiu az újságot kezdi olvasni)*.

AZ APA: Hogy pont máma muszáj esni az esőnek, az egy katasztró-

fa. De nem lehet egy olyan országban élni, ahol katasztrófa, ha esik.

AZ ANYA: Azt hiszed sok értelme van, hogy ilyen kijelentésekkel dobálózol?

AZ APA: A magam négy fala közt azt jelentem ki, ami nekem tetszik. Nem tűröm, hogy a saját házámban minden szót, amit kimondok... (Abbahagyja, mert a lány jön be a kávé edénnyel. Hallgatás, amíg a lány a szobában van.) Muszáj egy olyan lányt tartani, akinek az apja házkörzet ellenőr?

AZ ANYA: Erről azt hiszem már eleget beszélünk. Legutóbb azt mondtad, hogy ennek meg vannak a maga előnyei.

AZ APA: Mondtam én már sok mindent! Ismételd csak az anyád előtt, hogy ilyesmit mondtam, akkor szépen benne vagyunk a szószban.

AZ ANYA: Amit én az anyámmal beszélek, azt... (Elnémul, mert a lány jön be a kávéval) Hagyja csak Erna. Kimehet. Majd én magam....

A LÁNY: Köszönöm nagyságosasszony. (El.)

A FIU (fölkel az ujság mellől): Mondd, papa, a papok mind csinálják eztet?

AZ APA: Miztet?

A FIU: Ami itten áll.

AZ APA: Mit olvasol? (Kitépi a fiu kezéből az ujságot).

A FIU: A csoportvezetőnk azt mondta, hogy ami ebben az ujságban áll azt valamennyien olvashatjuk.

AZ APA: Nekem egyáltalán nem mérvadó, amit a csoportvezető mond. Hogy mit olvass és mit ne olvass, azt én szabom meg.

AZ ANYA: Itt van tiz pfenning, Henrik, eriggy és végy magadnak valamit.

A FIU: De hiszen esik. (Nem tudja rászánni magát, az ablak körül álldogál).

AZ APA: Ha nem szüntetik meg a tudósításokat ezekről a papi pörökről, le fogom rendelni a lapot.

AZ ANYA: És melyiket akarod megrendelni? Mindben benne vannak.

AZ APA: Ha minden ujságban ilyen disznóságok állnak, akkor egyszerűen nem olvasok egy ujságot se. Akkor se fogok kevesebbet tudni arról, ami a világon történik.

AZ ANYA: Nem is rossz, ha kicsit szellőztetnek a papok körül.

AZ APA: Szellőztetnek? De hisz az egész csak politika.

AZ ANYA: Nekünk auf alle Fälle, nincs semmi közünk hozzá. Mi evangélikusok vagyunk.

AZ APA: De a népnek nem mindegy, hogy nem gondolhat templomra, sekrestyére anélkül, hogy ezek a förtelmek ne jutnának eszébe.

AZ ANYA: Dehát mit csináljanak, ha ilyesmi történik?

AZ APA: Hogy mit csináljanak? Hát talán söpörhetnének a saját házuk előtt is. A Barna Házban se minden a legtisztább, ha jól hallottam.

AZ ANYA: De ez csak azt bizonyítja, hogy tisztul az atmoszféra.

AZ APA: Tisztul! Szépen tisztul! Ha a tisztulás így néz ki, akkor én inkább a piszkot választom.

AZ ANYA: Ma nagyon ideges vagy. Mi volt az iskolában?

AZ APA: Mi lett volna az iskolában? Különben is ne mondd, hogy

ideges vagyok, mert pont ezzel teszel idegessé.

AZ ANYA: Ne veszekedjünk mindig. Azelőtt...

AZ APA: Erre vártam csak. Azelőtt! Se azelőtt nem akartam, se most nem akarom, hogy a fiam fantáziáját megmérgezzék.

AZ ANYA: De hol van tulajdonkép?

AZ APA: Honnan tudjam?

AZ ANYA: Nem láttad kimenni?

AZ APA: Nem.

AZ ANYA: Nem értem hova mehetett? *(Kiallt)* Henrik! *(Kifut a szobából. Hallani, hogy hívja a fiut. Visszajön.)* Tényleg elment.

AZ APA: Miért ne ment volna el?

AZ ANYA: De hiszen úgy esik, hogy csak ömlik.

AZ APA: Miért vagy olyan ideges, ha csak kiteszi a lábát a házból?

AZ ANYA: Miről beszéltünk?

AZ APA: Hogy függ ez össze?

AZ ANYA: Az utóbbi időben sohasem fékezed magad.

AZ APA: Én ugyan az utóbbi időben is fékezem magam, de mi köze ennek ahhoz, hogy a gyermek elment?

AZ ANYA: Tudod, hogy hallja, amit beszélünk?

AZ APA: Na és?

AZ ANYA: Na és ha aztán tovább meséli? Tudod, hogy mit prédikálnak nekik a csoportjukban. Elgyenesen felszólítják őket, hogy mindent jelentsenek be. Furcsa, hogy olyan halkkan ment ki a szobából.

AZ APA: Szamárság.

AZ ANYA: Nem tudod, mikor ment el?

AZ APA: Láttam, hogy az ablak körül ténfergett.

AZ ANYA: Szeretném tudni, hogy mennyit hallott.

AZ APA: De hiszen tudja, mi történik azokkal, akiket feljelentenek.

AZ ANYA: És az a fiu, akiről a Schmulkeék beszéltek. Az apja még most is a lágerben van. Csak tudnánk, meddig volt itt benn a szobában.

AZ APA: Mondom, hogy szamárság. *(Az anya a többi szobába szalad, hívja a fiut. Visszajön.)*

AZ ANYA: El sem tudom képzelni, hogy egy szót se szólt és csak elmegy valahova. Nem olyan fiu.

AZ APA: Talán egyik osztálytársánál van?

AZ ANYA: Akkor csak Mummermannéknál lehet. Felhívom őket. *(Telefonál.)*

AZ APA: Az egész csak vaklárma.

AZ ANYA *(a kagylóba beszél)*: Itt Furcke tanügyi tanácsosné. Jónapot Mummermanné asszony. Henrik maguknál van? — Nem? — Akkor igazán nem tudom hova lett ez a gyerek. — Mondja Mummermanné asszony a csoporthelység vasárnap is nyitva van? — Igen? — Köszönöm. Mindjárt odaszólok. *(Leteszi a kagylót. Mindketten némán ülnek.)*

AZ APA: Mit hallhatott?

AZ ANYA: Az ujságról beszéltél. És azt a Barna Házról nem kellett volna mondanod. Tudod, hogy a gyerek milyen nacionális.

AZ APA: Ugyan! Mit mondtam a Barna Házról?

AZ ANYA: Már nem emlékszel? Hogy ott sem minden a legtisztább.

AZ APA: Ezt csak nem lehet támadásnak felfogni. Nem minden a

legtisztább, illetve, ahogy én sokkal enyhébben kifejeztem magam, nem egészen tiszta, ami már némi különbség, és pedig nem lényegtelen különbség, ez csak egy olyan népies tréfás megjegyzés, azt lehetne mondani, hogy a mindennapos nyelven való kifejezése annak, hogy valószínűleg ott sem és nem minden körülmények közt történik az, amit a vezetőség óhajt. A dolog valószínűségi jellegét azzal is kidomborítottam, és pedig szántsándékkal domborítottam ki, hogy azt mondtam — erre világosan emlékszem — hogy állítólag — így fejeztem ki magamat s ez enyhíti a mondat pozitív értelmét, — hogy állítólag ott sem lenne minden a legtisztább. Állítólag. És „nem a legtisztább“. S nem azt mondtam, hogy „nem tiszta“. Nem a tisztaságot vontam kétségbe, csak a szuperlatívusz esetleges hiányára mutattam rá. De hogy tiszta ne volna ott minden, az eszembe se jutott. Mert hogy valami ott ne lenne tiszta, arra nincs semmi bizonyíték. Ahol emberek vannak, ott vannak kisebb-nagyobb tökéletlenségek is. Erre se mutattam rá tulajdonképpen, hanem csak az irányt jelöltem meg, azt is csak igen leenyhített formában. Különben is maga a Vezér egy alkalommal erről már sokkal élesebben is nyilatkozott.

AZ ANYA: Nem értelek, velem nem kell így beszélned.

AZ APA: Bár ne kéne! Tudomisen mit kotyogsz te mindenfelé arról, amit én itt a négy fal között esetleg izgatottabb kedélyállapotban mondani találok. Tessék megérteni: távol állok attól, hogy azzal vádolnálak, hogy a férjed ellen rágalmakat hintesz el; ahogy a gyerekről sem tételezem föl, hogy valami rosszat volna képes elkövetni a saját apja ellen, de a rossz cselekedet és a rossz cselekedet világos tudata között hatalmas különbség van.

AZ ANYA: Most már abbahagyhatod. Vigyázz inkább a nyelvedre. Most mialatt erről beszélünk, folyton azon töröm a fejem, hogy azt, hogy ebben a Hitlerországban már nem lehet élni, a Barna Ház előtt vagy után mondtad-e!?

AZ APA: Ezt egyáltalán nem mondtam.

AZ ANYA: Te már egyenesen úgy teszel, mintha én is a rendőrség volnék. Én csak azon töröm a fejemet, hogy mit hallhatott a gyermek.

AZ APA: „Hitlerország“; ilyen szó egyáltalán nincs az én szókincsemben.

AZ ANYA: És a házkörzet ellenőr? És hogy az ujságokban csupa hazugság áll? És amit a multkor a légvédelemről mondtál? Hiszen a gyerek soha semmi pozitívet nem hall. Ez egyáltalán nem előnyös egy gyermeki kedély számára. Bomlasztó hatással van rá, pedig a Vezér folyton hangsúlyozza, hogy Németország ifjúsága Németország jövője. És a gyerek tulajdonképpen igazán nem olyan, hogy egyszerűen odaszalad és feljelen valakit.

AZ APA: Bosszuálló természetű.

AZ ANYA: Miért állana bosszut?

AZ APA: Tudja az ördög, mindig akad valami. Talán azért, mert elvettem tőle a zöld békáját.

AZ ANYA: De hisz annak már egy hete.

AZ APA: Az ilyesmit megjegyzi magának.

AZ ANYA: Miért is vetted el tőle?

AZ APA: Mert nem akart neki legyeket fogni. Éhen vesztette.

AZ ANYA: De mikor tényleg olyan sok dolga van.

AZ APA: Arról a béka nem tehet.

AZ ANYA: De a gyerek már rég elfelejtette a békát és én éppen most adtam neki tíz pfenninget. Hiszen azt kap tőlünk, amit akar.

AZ APA: Ez éppen a vesztegetés.

AZ ANYA: Hogy érted ezt?

AZ APA: Azt fogják mondani, hogy megpróbáltuk megvesztegetni, nehogy eláruljon bennünket.

AZ ANYA: Mit gondolsz, mit csinálhatnak veled?

AZ APA: Mindent. Annak egyáltalán nincs határa. Te jó Uristen! S ilyen körülmények közt légy tanító! Az ifjuság nevelője! Ugy félek a saját tanítványaimtól, mint a tűztől!

AZ ANYA: De hiszen ellened nincsen semmi.

AZ APA: Mindenki ellen van valami. Mindenki gyanus. Hisz elég, ha fennáll az a gyanu, hogy valaki gyanus.

AZ ANYA: De egy gyermek nem megbízható tanu. Egy gyerek azt se tudja, mit beszél.

AZ APA: Ezt te mondd, de mióta kell nekik tanu is valamire?

AZ ANYA: Nem gondolhatnám ki, hogy tulajdonképpen mit akartál mondani a megjegyzéssel? Ugy értem: hogy mi volt az, amit a gyerek félreértett.

AZ APA: Hogy mit mondhattam, nem is emlékszem már rá. Az egésznek ez az átkozott eső az oka. Az ember elszontyolodik. Végre is én igazán nem tartozom azok közé, akik nem helyeslik azt a ragyogó lelki fellendülést, melyet népünk ma átél. Én már 1932-ben megjósoltam az egészet.

AZ ANYA: Nézd, most nincs időnk erről beszélni. Valamit ki kell fundálnunk és pedig azonnal. Egy percet se veszíthetünk.

AZ APA: Én nem tételeztem föl Henrikről.

AZ ANYA: Hát először is az az izé a Barna Házzal és a disznóságokkal.

AZ APA: Én nem beszéltem disznóságokról.

AZ ANYA: Azt mondtad, hogy az ujság disznóságokkal van tele és le fogod rendelni.

AZ APA: Az ujság igen, de nem a Barna Ház!

AZ ANYA: Nem azt mondtad-e inkább, hogy ezeket a disznóságokat a diplomokban és a sekrestyékben nem helyesled? És hogy lehetségesnek tartod, hogy ugyanazok, akik ma a bíróság előtt állanak, terjesztették annakidején a Barna Házzal azt a rémmesét, hogy ott állítólag nem minden a legtisztább? S hogy jobb lett volna, ha már akkor a saját ajtajuk előtt söpörtek volna? S általában azt mondtad a gyereknek, hagyja a rádiót, vegye inkább az ujságot, mert te azon az állásponton vagy, hogy az ifjuságnak a Harmadik Birodalomban világosan kell látnia, mi történik körülötte.

AZ APA: De ez mind nem használ.

AZ ANYA: Ne veszítsd el a fejed. Légy erős, ahogy a Vezér mindig is...

AZ APA: De nem léphetek a bíróság elé, ha a tanuk padján a saját husom és vérem ül és ellenem tanuskodik.

AZ ANYA: Ezt nem így kell venni.

AZ APA: Hogy Klimbtschékkel érintkeztünk, az nagy könnyelműség volt.

AZ ANYA: De hiszen a Klimbtschcsel nem történt semmi?

AZ APA: De a vizsgálat már folyamatban van.

AZ ANYA: Ha valamennyien, akik ellen vizsgálat van folyamatban, kétségbeesésnek!

AZ APA: Azt hiszed, a házkörzet-ellenőr ellenem fog vallani?

AZ ANYA: Ha információt kérnek tőle? A születésnapjára egy skatulya szivart kapott és az ujévi pénz se volt csekélység.

AZ APA: Igen, de Gauffék itt mellettünk tizenöt márkát adtak.

AZ ANYA: De azok 32-ben még a Vorwärtset olvasták és még 33 májusában is a weimari zászlót dugták ki. (A telefon cseng.)

AZ APA: A telefon.

AZ ANYA: Menjek oda?

AZ APA: Nem tudom.

AZ ANYA: Ki hívhat most fel?

AZ APA: Várjunk egy kicsit. Ha még egyszer cseng, akkor is ráérsz odamenni. (Várnak, a telefon nem cseng még egyszer). Ez már nem élet.

AZ ANYA: Ne beszélj így.

AZ APA: Egy Judást szültél! Itt ül az asztalom mellett és hallgatózik, amíg kikanalazza a levest, amit tőlünk kap és mindent megjegyez magának, amit a saját édes szülei mondanak. Ez a spicli!

AZ ANYA: Ezt ne mondd! (Csend.) Tegyük előkészületeket?

AZ APA: Azt hiszed, hogy mindjárt vele jönnek?

AZ ANYA: Az megeshetik.

AZ APA: Talán feltűzzem a vaskeresztet?

AZ ANYA: Azt mindenesetre. (Az apa kiveszi a vaskeresztet és reszkető kézzel mellére tűzi.) De az iskolában nincs semmi ellened?

AZ APA: Honnan tudnám, hiszen én hajlandó vagyok mindazt tanítani, amit ezek taníttatni akarnak. De mit akarnak taníttatni? Azt se tudhatja az ember mindig. Mit tudom én mit akarnak Bismarckról taníttatni? Mondd nem adhatnál még tíz márkát a lánynak? Az is mindig hallgatózik.

AZ ANYA: És a Hitler képet ne akasszuk az íróasztalod fölé? Ott jobban mutat. (Az anya át akarja akasztani a képet).

AZ APA: De ha a gyerek aztán azt mondja, hogy direkt átakasztottuk akkor ez a büntudatot bizonyítaná. (Az anya visszaakassza a képet a régi helyére). Nem az ajtó nyilott?

AZ ANYA: Én nem hallottam semmit.

AZ APA: De igen!

AZ ANYA: Isten veled! (Atöleli az urát).

AZ APA: Ne veszítsd el az idegeidet! Pakolj be pár darab fehérneműt. (Hallja, hogy az előszoba ajtaja kinyílt, az apa és az anya egymás mellett állnak, megmeredten, a szoba sarkában. A szobaajtó kinyílt, bejön a fiu, stanicli a kezében. Csend.)

A FIU: Hát nektek mi a bajotok?

AZ ANYA: Hol voltál? (A fiu mutatja, hogy csokoládét vett). Csak cukrot vettél?

A FIU: Hát mit? (A csokoládét falva megy át a szobán. A szülei kutató szemmel néznek utána.)

AZ APA: Azt hiszed, igazat mond?

AZ ANYA (a vállát vonogatja).

(Függöny)

HOLLÓS KORVIN LAJOS: NEM FÁRADHATSZ EL...

*Nem fáradhatsz el. El nem bukhatsz.
Meg se halhatsz és el se futhatsz.
Nem bujdoshatsz, s nem is szabad.
Hidd: lesz levegő, melyben szárnyad
megkönnyebbülten újra szállhat
s dallammá tarkulhat szavad.*

*Várj lesben, mint vad szesz a borban
és hallgass, mint kő a szoborban,
egy nap érte jön az idő,
varázspálcájával megérint
s te néma burkodból kilépsz, mint
ujszülött, erősebb erő.*

*Hitedben voltál egykor győztes,
higyj most is! Azt, hogy ki nem dőlhetsz,
nem vagy palánta; régi tölgy
vagy, aki viharra született,
gyökered mély és nem jöhet szél,
hogy elengedje azt a föld.*

A POLGÁR VÁLTOZÁSAI

Irta: ROBOTOS IMRE

Bizonyára mélyreható történelmi tanulmány vizsgálódására vár a polgár alakulásainak adatszerű felvázolása, — és a változások szellemi tartalmának elemzése. E pillanatban aligha volna lehetséges e megrendítő metamorfózis lefolyásának részletező feltárása, hisz' a változás folyamatának csak küszöbén állunk s mindössze arra szoritkozhatunk, hogy itt-ott adalékokat szedegessünk fel az „anyag“ későbbi ismeretéhez. A polgár ugyanis szemünk előtt futotta ki legnagyobb formáját, láttuk fölényes fensőbbiségét és hanyatlását, tanui voltunk, mint uralta az anyagi és szellemi világot, mint tagadta meg eszméit, hitét, önmagát. Izgalmasan szép és gazdag volt e pálya és nem tagadhatjuk meg tőle értékeit sem. Az öszszegezés ideje azonban még nem érkezett el. Mert a polgár útja most még nem ért véget s nem is előre tart, hanem visszafelé halad. A pálya törést kapott, de az ut, amely visszafelé visz, már teljességgel más tájakat idéz, a békés szellőt viharos szelek váltották fel, a házak feldultan, a templo-

mok üszkösen integetnek az utas felé s e néma gyászban a polgár riadtan eszmél a kinzó valóságra: megváltozott körülötte a világ. A világ, amely eddig az ő eszméit tükrözte, az ő javait őrizte, az ő biztonságát és álmát vigyázta.

S ma? Kapjunk el egy rövid, de sokatmondó sajtójelentést és rögtön meglátjuk, hogy a polgár riadalma nem ok nélküli.

„Róma polgárellelens kiállítás szervez“ hirdeti a cím s kevesebb tájékozottsággal azt lehetne hinni, hogy sajnálatos sajtóhibáról van mindössze szó. Ámde a következő sorok meggyőznek felőle, hogy a szedőt nem terheli mulasztás; a szöveg teljesen pontos. Megtudjuk, hogy a kiállítás a polgári eszmék, szokások és erkölcsök ellen kívánja sorompóba állítani erőit, mégpedig a guny kiméletlenségével. Persze a hajlíthatatlan dogmatikusok erre megint előveszik a sémát és azt állítják, hogy a polgárellelens kiállítás csupán olcsó demagógia, amely megtévesztő jelszavakkal éppen a polgár érdekeit kívánja szolgálni. Kétségtelenül: az eféle kijelentés nincs minden óvatosság híján, mert a római kiállításra valló módszerrel gyakran találkozhatunk tömeg-hangulateltetés szükségének idején. Mégis az a véleményünk, hogy a római „polgárellelens“ kiállítás korántsem hangulateltetés, hanem őszinte világnézeti kényszerűség. A totális állam ugyanis, amely voltaképp a „polgár“ társadalmának hatályosabb védelme szükségéből fakadt, — ha ez a polgár igazában a „nagy polgár“ is volt — túlnőtt a polgár által elgondolt formáin s egyszerre, mikor számot vetett erőivel, barátaival és ellenségeivel, úgy találta, hogy a „polgár“, az elvont, a történelmi polgár, a tulsó oldalon áll. Szellemi javai, amiket másfél századon át hordott jeles szorgalommal össze, nemcsak értéktelennek tűnnek az új rend szemében, hanem egyenesen kártékonyak mutatkoznak. Kulturkincsei vitássá teheték a „totális“ állameszme vitathatatlan tételeit, iradalma romboló ábrándokat lopott az ifjuság lelkébe. A polgár, ha megkeményítette is szívét az ellene forduló rebbeliók előtt, mégis vitázott velük s olykor büntudata támadt, emlékeztén rá, mily hűtelen lett eszméihez s mennyire eltávolodott tőlük. A polgár utolsó pillanatig nem vesztette el hajlamát az emberiség irányában, részvét ép' úgy támadt lelkében, mint könyörület. A polgár így kettős életre kényszerült; magában hordozta régi énjét, de ettől idegen keretek között pergette napjait. Talán, ha rajta áll, megmaradt volna ilyennek s lelkiismeretével elkészült volna valahogy. De a totálítás nem tűrhette ezt.

A polgár még abban a hitben ringatta magát, hogy az „uralkodó osztályhoz“ tartozik és nagy időknél kellett érkezni, hogy meglássa végre: cégtáblájáról kivakarták az „uralkodó“ jelzőt. A demokráciák mélabús emlékeztető korszakában még valóban „uralkodó“ lehetett, kifejthette nézeteit és iskoláiban kedvére való eszméket hirdetett. S mialatt e szellemi biztonság légkörében kedvére szőtte ábrándjait — amelyekben, valljuk be, már kevés volt a méltóság, — az ábrándokra lecsapott a dermesztő valóság.

Róma a kiállítás műsorán szégyenpadra viszi a polgár ábrándjait is. Különös ellentmondás azonban, hogy ez „ábrándoknak“ épp akkor üzen hadat, mikor a polgár már nem ábrándozik. Vagy ha mégis, úgy már elhagyja az ábránd sekélyes vizeit és vággyá, magatartássá, eszmévé nő. Már nem a „hatalom birtokában“ eresztgeti a légtérbe képzelete színes sárkányait, hanem ugyszólván a hatalmon kívül, azt a jelleget kezdi öltetni,

ahogy' hősi korszakában indult el a világ megváltoztatásának igényével. Idők messzeségéből elmosódottan felénk lobog a polgári vágykép tépett zászlaja és rajta az ismert, bár kopott szavakat betűzzük: Szabadság, egyenlőség, testvériség...

Mondjuk-e, hogy bűnös a polgár, mert csak addig vette komolyan a hittevést, amíg az ő szabadsága volt vitás? Hagyjuk ezt, hisz' ugyis emlékezni fog erre most ő maga, mikor „szabadsága“ többé már még csak nem is vitás.

A totális állameszme — szinre való tekintet nélkül — nem tűri a polgári „gyengeségeket“. Nem törődik az oly' féltve őrzött személyes önrendelkezéssel s ellenőrzést gyakorol még a rejtegetett gondolaton is. Az egyéniséget alantas szemléletű közösségi eszmék alá rendeli s a polgár itt kapta a legmélyebb sebet. Egyénisége legbecsesebb kincsei közé tartozott ugyanynyira, hogy még az emelkedett, magasztos közösségi eszménytől is féltette. Most viszont olyan faj- és népközösségi eszményben kell osztoznia, melynek legfőbb hite a Vér, amit nemcsak óv, de ont is bőséggel. S ne tagadjuk; a „polgár“ változásaihoz tartozik az is, hogy jobbára feladta önmagát és megbujva szemléli mindazt, ami feje fölött elzug, másrészt szívvel osztozik az új eszményekben, felolvad bennük és kiszolgálja azok kívánalmait. Mondhatnánk azt is: ez nem a „polgár“, már talán inkább a „Lumpenbürger“. De ezzel csak megkerülnénk a lényegét. „Polgár“ ez is, de már csak nevében az, mert amit a szó társított és magába zárt, kiveszett belőle teljesen. Új rend születése ez, amelynek még nem is adatott meg a neve s amely nem is vállalja a „polgár“ nevet. A „történelmi polgárra“ ki nem tud új köntöst ölteni, szükség e rendszerben nincs, és sorsa az, hogy behődöl, harcol vagy elbukik.

Az eszmélés súlyos órái ezek és a polgár tekintete révetegen keres: merre tartson, helyét hol találja? A változás kényszerű és kikerülhetetlen parancsa előtt áll. A polgár magába fordul és visszanéz. Elég, ha önmagát látja a hősi hajnalon, mikor torlasz mögé állt és zászlót lengetett. S elég, ha elolvassa a kopott betűket.

Személyes példák hosszú sora áll előttünk, igazolásul, hogy a „polgár“ olvasni kezdi már a sorokat s visszatér a nagy francia forradalom hagyományaihoz. Nem könnyű az út s kockázatos is, de hogy a polgár már rálépett — s különösen a totális államokban lépett rá, — azt a római kiállítás ékesen példázza. A polgár nem jár egyenesen még az elfelejtett utakon, de nem is jár egyedül. És az egykor oly dicsőséges táj üszköse romjai csak teljesebbé és eltökéltebbé teszik a változást.

Mert a polgárnak, — ha akarja, ha nem — változnia kell. Létfeltételei szűntek meg és alakultak át. Urakodó eszméiből üldözött eszmék lettek s így üldözött ő maga is. Hitét gunyolják, humanizmusát kintpadra vonják, biztonságától megfosztják, szellemi és anyagi szabadsága bilincsekben. A polgár áhitja a békét, családja nyugalalmát, de ha békét vet, rabságot arat. Zavart lélekkel vergődik, nyugalalmát veszítve s nem tehet egyebet, mint titkon sóvárog... Vagy visszatér...

Mondottuk már: a visszatérés többet jelent a régi eszmék és létformák helyreállításánál. Új korszakban régi eszmék is új értelmet nyernek és másképp hangzanak. A római kiállítás a polgár új történelmi helyére utal. A polgáron mulik, lesz-e restauráció.

P Á R I Z S I N A P L Ó

Írta: FORGÁCS ANTAL

Jóval éjfél után érte el a vonat a magyar-jugoszláv határt. Künn álltam a vasuti kocsi folyosóján, a nyitott ablak előtt és bámultam a sötét, alakatlan, szeptemberi éjszakát. Így álltam ott mozdulatlanul, majdnem Kaposvár óta. A vonat egyre nekivadultabban tört magának csattogó utat a csiklandósan hűvös, nyárvégi éjszakában, én pedig, az egyre mélyülő sötétből halványan felderengő somogyi tájat szemlélve, eddigi életemmel és munkámmal akartam leszámolni. Patetikus voltam? Nem hiszem. A világ volt körülöttem patetikus.

Szeptember tizedikén, este hét órakor gördült ki vonatom a keleti pályaudvar üvegcsarnoka alól. A pályaudvar előtt rikkkancsok serege kínálta az esti lapokat. „A francia gyalogság bevonult a Maginot-vonalba” — adta hirül öklömnyi betűkkel az egyik ujság. „Az angol hadiflotta befűtve készen áll” — így a második. „Feltartóztatható-e a katasztrófa?” — kérdezte a harmadik, valamivel szerényebben. Patetikus voltam-e tehát, ha ott, a keleti pályaudvar Perronján, anyámtól, ücsémtől s néhány jóbarátoimtól bucsuzva, úgy éreztem, hogy talán örökre kell elköszönöm tőlük, s később, amint a vonat vitt, végig a Dunántulon, amelynek egyik kis, északi falujában születtem, véglegesen le akartam számolni mindennel. Viszolygok a pátoztól és viszolygok az érzelmességtől. Még önmagam előtt is szégyenlem mindkettőt. De ezekben a percekben mégsem tudtam másra gondolni: valami most befejeződött. Talán csak az az életforma, amely alaposan elpuhitott, talán az a nevetségesen bonyolult rendszerű önámítás, amelyet magamban mesterséggel, hivatással, céllal, jövődóval kapcsolatban kiépítettem, de az is lehet, hogy voltaképpen már az életem fejeződött be e pillanatokban.

A vonat állt a gyékényesi állomáson. Pontosan a határon voltam. Két ország határán. A multam és a jövőm határán. A helyzet szimbóluma szinte gyerekesen világos volt. Kissé előrehajoltam és mélyet lélegzettem. Mintegy bucsuzól. Aztán északnak fordultam, Magyarország felé: az égen semmi fény, vigasztalan, merev sötétség. Délnek tekintetem, Jugoszlávia irányába: ugyanaz a szutykos nehéz éjszaka. Semmi jel, semmi biztatás. Ez volt bucsum igazi pillanata. A legőszintébb. Itt most nem kellett jókívánságokat megköszönöm és jótanácsokat nyugtáznom.

Életem válságos pillanataiban mindig jobban érdekelt a multam, mint a jövőm. Így voltam e percekben is. Hozzá tartozóimtól, barátaitól este hétkor a keleti pályaudvaron már elköszöntem. Most a hazámtól kellett bucsuznom. A hazámtól? Mi volt számomra a haza? Hol volt az én hazám? Mit kaptam tőle?

Kissé megborzongtam és felhúztam az ablakot, de ott maradtam továbbra is a kocsi folyosóján, s változatlan csökönyőséggel bámultam kifelé. A fényes, hideg üveg hirtelen saját arcomat villantotta elém.

*

Mi volt számomra a haza? Mit kaptam tőle? Kérdeztem ismét, de most már elfordultam az ablaktól. Megértettem, ha feleletet akarok, hiába nézek kifelé. A világ nem felel. De nincs is mit felelnie. A haza itt van bennem.

*Mi gondom! — áll az én hazám már,
védőben minden magosságnál.
Csak nézelődöm, járok, élek,
fegyvert szereztem, bűv-igéket.*

Amint ott, a vasuti fülkében elmondtam magamban Illyés Gyula egyik versének e strófáját, egyszerre sokkal világosabban láttam mindent. Világosabban láttam, tehát megkönnyebbültem. Értettem már helyzetemet, s a világhoz való kapcsolataimat.

*Dörmögj testvér egy sor Petőfit,
kőréd varázskör teremődik —*

mondja a következő versszak. Azután később:

*mormolj magadra varázsinget,
kiáltsd az éjbe Berzsenyinket!*

Igen, igen, itt az én hazám. Tökéletes biztonságu és elvehetetlen otthonra leltem a magyar póézisben. Nagy baj már nem érhet. Viszem magammal Petőfit és Berzsenyit. De viszem Csokonait, Aranyt, Vajda Jánost, Adyt, Tóth Árpádot, Kosztolányit, Babitsot és József Attilát is, Mit kaptam a hazától? Mindent. A nyelvet, s a nyelven át a poézist. Vegyék el tőlem ha tudják! Költő vagyok.

*

Költő vagyok, hazára leltem a magyar költészetben és a magyar nyelvben. Irti más nyelven nem tudok, s beszélni is csak hibásan, akadozva beszélek. Kötve vagyok tehát hazámhoz, a nyelvhez. Rabságot jelent ez a kötöttség? Alig hiszem. Csak a formákhoz köt, de nem láncol oda a mesterségesen konstruált válaszfalakhoz. Hazám a nyelv minden gazdasági, társadalmi, politikai rendszert megcsufolva, hí marad hozzá. S én sem lehetek hozzá hűtelen. Rabságot jelent ez a kötöttség? — kérdezem ismét. De most már határozottabban tudok felelni: nem jelent rabságot! Vagy rabságot jelent-e az a fizikai törvény, hogy egy test, egy időben csak egy helyen lehet?

*

Költő vagyok, magyarul irtam, s bárhová vessen a sorsom, magyarul fogok csak tudni irtani a jövőben is. Kell-e ennél határozottabb állásfoglalás? Miért elmélkedem hát annyit a hazáról, hiszen, ami a nyelven túl van, csak a földrajztudósok problémája lehet, s legfeljebb még a közigazgatás szakértőit, a közgazdászokat és a politikusokat érdekelheti. A költőket mindig más érdekelte: a lényeg. Ezért bizom csak bennük. A legnagyobbak közülük minden időben pontosan tudták, hogy miről van szó a földrajzi határokon belül, és a földrajzi határokon túl. Olvassuk csak el verseiket, mint egyetlen, hatalmas művet. Az idő egyre táguló, mélyülő tárnájából feltörő hangjuk, egyetlen, rettenetes, kétségbeesett üvöltéssé lesz. Néhány évvel ezelőtt láttam egy híradó filmet: kínai falut elönt az árvíz. A falu primitív, düledező, ármosta, s mégis az életet jelentő házai között, száz-százötven férfi dolgozott. Kétségbeesett erőfeszítéssel mentették, ami emberben, állatban, holmiban még menthető volt, s közben kissé égne fordított arccal ordítottak. Azóta mindig ezt a képet lá-

tom, s ezt a százötven torokból egyetlen kiáltássá erősödő hangot hallom, ha a magyar költészetre, mint osztatlan egységre gondolok.

*

Az utlevél és vámvizsgálat üres formalitásai következtek, azután lassu gördüléssel elindult a vonat. Nehány perc, és tuljutottam a határon. Jugoszláviában voltam. Ismét az ablakhoz léptem s bámultam a kemény sötétség alatt lapuló semmit. E pillanatban vált bennem multtá egész eddigi életem. Irodalmi kapcsolatok, a budapesti napilapok és folyóiratok szerkesztőségei, a Japán kávéházbeli viták, jó és kétes barátok, ismerősök, ellenfelek, ellenségek, a Hollán-ucca és a Margitsziget, a Jókai-uccai zálogház és Tóni bácsi a Szabadság kávéház ujságosa, mind e multtához tartoztak már. Anyámat, öcsémet és azt a néhány jó barátomat láttam ismét, akik a keleti pályaudvar perronján, kissé meghatottan, ágaskodva zsebkendőjüket lobogtatták utánam, de már ők is, mintha csak a történelemből integettek volna felém, fehér kendőjük a siket időből, talán a népvándorlás egy hazard periódusából csapkodott.

S e mérhetetlenné dagadt multtal szemben nem volt jövőm. Eddig, Budapesten, az írói munka kissé fontoskodó lázában, mindig pontosan tudtam, mit csinállok majd holnap és holnapután. De emellett állandóan voltak „terveim“ is, az örökkévalóság számára készült, de magáért a tervezgetés gyönyöréért-izgalmaért született tervek, amelyek ha másra nem, arra mindenesetre jók voltak, hogy utvesztőikben eltévedjenek.

Mindez, most itt a sötét, délszláv éjszakában összeomlott. A tervek utvesztőjéről kiderült, hogy csak agyalás következménye volt, s az önáltatáson kívül mást nem szolgált, s annak, ami eltette-táplálta ezt az agyalást: az örök, időfeletti művészet hitének, világomban nem volt reális alapja semmi. S az a biztonság is megszűnt, itt a távolságokkal birkózó vonaton, amit a huszonnégy vagy negyvennyolc órás munkaterv tudata nékem otthon adott. Igen, eddig, ha így éjszaka összeállítottam másnapi munkaprogramomat, mindig ilyen világosan, határozottan, szinte egy kereskedő konkrétságával kellett fogalmaznom: 9 órára a Nyugathoz, aztán a Pesti Hírlap szerkesztőségébe, innen a Singer és Wolfnerékhez, 11-re a Tolnaiékhoz, 12-re pedig Cs. Szabóhoz a Rádiónál. És most? Mi lesz velem holnap délből? Hogyan felelhettem volna e kérdésre, hisz azt sem tudtam, mi lesz velem holnap reggel nyolckor. A nyárvégi éjszakában szinte hallhatóan recsegett-ropogott egész Európa... Mit kell még tennem, amíg Párizsba érek? Szinte komikus... A jugoszláv határon kilépni, olasz határon belépni, olasz határon kilépni, svájci határon belépni, svájci határon kilépni, s a francia határon belépni. Negyvenórás munkatervnek, programnak elég változatos volna, ha csak tőlem függne a megvalósítása. De Párizsba érek-e valaha? Hány nap, hány hét, hány hónap, hány év lesz e negyven órából? „A francia gyalogság bevonult a Maginot-vonalba“... Hol zárják le a határokat? Hol akadok el e sok be és kilépés közepe? Milyen internálótáborban vágyódhatom majd tovább, Párizs után? Nem hull-e szét valahol a testem is, e széthullni készülő Európával?

Egy fiatal író utazik Párizs felé... Már csak az „irodalmi magatartás“ is „tervekre“ kötelezné. Ó régi, jó világ, ó boldog évek, amelyek ott kavarnak a történelem sűrű vizeiben, vagy legalább is Szomory: „Párizsi regény“-ében és Márai: „Idegen emberek“-ében, s az idevágó bő

irodalomban. Egy fiatal író utazik Párizs felé, s lehet, hogy még utközben vagy a megérkezése utáni órákban internálni fogják. Aki ennyire a sorsára, vagy ami még ennél is rosszabb, a világpolitika eseményeire bizza magát, annak nem lehet célja. Akinek pedig nincs célja, nincs jövője sem. Jövő nélkül élni pedig nem lehet.

Multammal, e rendezett káosszal, e szervezett anarchiával már a gyékényesi állomáson leszámoztam, s miután, lehet hogy csak megszokásból és kényelemből, de élni akartam, hirtelen, gyorsan jövőt kellett teremtenem. Szerencsés pillanat volt! A szeptemberi éjszakában, egy idegen ország ismeretlen tájain, a minden eresztékében lazuló, gyilkolásra készülődő Európa közepén, önön végzetem kemény keretei közé szorítva, minden „valószínűségtől“, s a „biztos holnap“ nyugalmat adó, de kicsinyes lehetőségeitől megfosztva, akarva-nemakarva, a felé kellett fordulnom, ami a kis, piszkos, napi érdekeken túl van. Ismét a költészethez értem, a költészethez, amely e végzetet sejtető órákban már több volt, mint haza, és több volt mint szublímálási lehetőség: cél volt.

Mi volt számomra a haza? Hol volt az én hazám? Mit kaptam tőle? — kérdeztem magamtól a gyékényesi állomáson. Mit akarok kapni a világtól? Mit várok a jövőtől? — kérdeztem most, amint a vonat Zágráb körül robogott.

A világtól csak annyit kaphatok, amennyit magamtól kaphatok. A jövőtől csak annyit várhatok, amennyit magamtól várhatok. Nincsen barát, sem rokon, sem szerető, aki segíthet rajtam. A haza bennem van, de a jövőt is magamban hordozom. Milyen lesz új világom és új környezetem? Amilyen én leszek. Magamat formálva alakíthatom csak ki jövőm életemet.

*

De milyenné kell formálnom magam?... Író vagyok, az írás pedig végső fokom: magatartás. Mindent az irodalomra kell tehát vonatkoztatnom. Eddigi életemben mindig olyankor történt velem valami baj, amikor erről megfeledeztem. De ha egyszer eljutok odáig, hogy életem minden mozzanatát a *mű* szempontjából tudom megítélni, úgy elmondhatom majd, hogy eljutottam a teremtő aszkézisnek ama fokáig, amely már-már maga az örület. E nélkül pedig komoly alkotás alig képzelhető el.

Tudom, e teremtő aszkézisig vezető ut kétségbeejtő, mert az önformálás mindig megpróbáltatásokkal és szenvedésekkel teli. Ó nem az önmagáért való szenvedés nagyszerűségéről akarok mazochista kéjjel zengeni, de tudom, ha véglegesen el akarok jutni önmagamhoz, úgy a poklok kínjait is vállalnom kell. Már pedig önmagáig, minden írónak, ha érdekes akar lenni e névre, el kell jutnia. Individualizmus ez? Lehet, de más individualizmus, mint a Wilde-i extravagancia, vagy ama nyeglék különködése, akik „egyéniességükben“ érzik magukat megsértve, ha mondjuk lábvizüket nem önthetik le az uccára, a járókelők fejére.

Eljutni önmagunkig, igen, de csak akkor találhatjuk meg magunkat, ha van erőnk lemondani magunkról. Aki ezt meg tudja cselekedni, máris bebizonyította, hogy valóban „egyen“, mert a költészet a lélek tudatos és tervszerű béklyóbaverése. Aki a felismerésig eljutott, azt hiszem, már csak mosolyogni tud az „egyen és közösség“ mondvacsinált problémáján. E tekintetben sincsenek külön kérdések. Csak magamon át juthatok el a

világig, csak oly mérőeszközökkel mérhetek le másokat, amelyeket magamon már kipróbáltam. Szavam csak úgy lehet döntő valamely közösség igazsága tekintetében, ha magamról már valami véglegeset tudtam mondani. Így értelmezve a dolgot, feltétlenül individualista vagyok.

De hogyan juthatok el ideig? Ugy vélem, először is le kell mondanom arról a kényelemtől, amit a kész vélemények és igazságok átvétele jelent, mert minden ilyen kész vélemény és igazság valamilyen irányban „érdekelt”, tehát végeredményben elviszi az embert magától. Szabadon gondolkodni! Minden kész formula vagy „rendszer” mögött — noha, akik ilyeneket hangoztatnak, rendszerint „magasabb szempontokra”, „taktikai megfontolásokra”, vagy a „közösség követelte önfegyelemre” hivatkoznak — végeredményben szellemi konformizmus, tehát gondolkodni nem akarás, vagy nem tudás lapul. Semmi sem lehet becsebb előttem, mint a szabadon kanyargó, néha a hosszabb utat választó, tehát *látzatra* felesleges munkát végző gondolat. Avagy nem jobb-e, ha azokat az ellenvetéseket, amelyekkel ellenfeleim érvelhetnek vagy harcolhatnak ellenem, már magamon keresztül ismerem. Csak így dokumentálódik igazán a világ előtt, hogy véleményem nem vakság s nem elmerenyheség eredménye. A másoktól készen átvett igazságot, az első kemény ellenállásnál csalódottan hagyja el az átvevő (ezért van minden szemléletnek annyi renegátja), aki azonban kételyek közt alakította szemléletét, s azután azt még átvezette mindenre, ami valamilyen formában gyengithette volna azt, az bátran mondhatja, hogy ami ma az övé, övé lesz holnap is. Sajnos még mindig vannak sokan, akiket a gondolat szabad és merész csapongásánál jobban érdekel a gondolat *célje*. A világháború kávéházi konrádjaihoz hasonlíthatnám őket, ama kicsinyes, de nagyképű stratégiákhoz, akik éveken át ültek térképeik felett, s gombostűre tűzött színes papírszettekkel jelölték a hadállásokat. Nékik csak az előrenyomulás volt a fontos és a győzelem. Mit törődtek ők a harcba került egyén rettentő szenvedéseivel?...

*

Miért mondtam el mindezt? Nem beszéltem-e máris tulsokat magamról? Idézzem Rousseaut önmagam ellen: „Minél többet beszélsz magadról, annál gyanusabb az igazmondásod”. Azt hiszem azonban, hogy aki egy cseppnyi jóindulattal olvas, nem fog félreérteni... A jövőtől csak annyit várhatok, amennyit magamtól várhatok, irtam az imént. Új világ felé vitt a vonat, nem cselekedhettem tehát hasznosabban, minthogy újra kételkedni kezdtem mindenben, hogy megérkezve majd, jól megtisztított talajon vessek lábat.

De miért volt ez olyan fontos? Miért vigyáztam már a zakatoló vonaton arra, hogyha jószerencsém még Párizsig vezet, ott tiszta talajra találjak. Mert már ugyancsak ott a vonaton, fokozódó kételyeim közepette, de minden Budapesten hagyott „érdektől” és napi programtól megtisztulva, egyre intenzívebben kezdtem érezni, hogy idegenbe szakadt, s már csak ezért is talajtalan életemnek, tehát művemnek is, csak akkor lesz értelme, ha használni tudok vele. Igen, használni és javára lenni az embereknek! Ha többnek nem, hát néhány élettől, munkától, társadalomtól elnyomorítottanak. Igen, segíteni! Nemcsak hang, ennél több: szándék akarok lenni!

GEREBLYÉS LÁSZLÓ: PÁRISI ÜZENET

Hát vágják testem négyfelé,
huzzák karóba fejemet,
vessék koszos ebek elé
a szívemet, a nyelvemet,

Mig csak az üszkös Dél felől
sóhaj riongat: „nincs kenyér!
Nincs nyugodalmunk, se gunyánk,
és kalyibánkon nincs fedél!”

mert elnémulni nem tudok!
De mint kereplő: perelek!
Mig szanaszét a szenny, a vér
ellep bennetek, emberek!

Ameddig szerte a hazig
ül tort az igazak felett,
ameddig otthon a magyar:
magyartól kap legtöbb sebet,

s ameddig csak gyalázatot
kap béreként az öntudat!
ameddig itt is: együgyű,
ki szól: óh, szépséges Nyugat!

AZ EURÓPAI KULTÚRA SZÜLETÉSI ÉLMÉNYEI

Irta: KÖNYI GÉZA

(Ch. Dawson „Európa születése“ c. könyvének margójára.)*

Valahogy úgy hangzik Dawson könyvének a címe, mintha emlékezésed volna a pusztuló Európa felett. Nehéz a magunk életének, a mi emberöltőknek távlatától megszabadítani magunkat, mikor olyan bomlás, feloszlás jeleit látjuk, melyet lehetetlen tudomásul nem venni. A régi Európa haldoklik: ki kételkednék benne? Uj Európa születik: ki látja pontosan a körvonalait? S haldokolhat-e az, ami igazán teremtő elem volt az európai kultúrában s megéledhet-e az, ami igazán elavult?

Évek óta irányzatok lesznek urrá, melyek háttérbe szorítják a gondolat értékét s ugyanezek az irányzatok fegyveres erővel üldözik az értelennek, az értéktelennek bélyegzett gondolatot. A gondolatból táplálkozó világnézeti harc, mely évtizedekkel ezelőtt a kiművelt emberhez méltóbb vitákban, irott vagy élőszóval történt eszmecsereiben folytatódott le, ma lövészárkokban, fedezékekben, szabad és nyílt csapatok ütközéseiben, néha bombák repülésében robban ki. A harci módszer e változása mindenestre az átalakulás jele. Ki tudná megállapítani, hol kezdődik itt a régi Európa halála és az új Európa élete? Egy bizonyos: az értelemnek — különösen a gondolatot tagadó értelemnek — meg lehetnek a gátlásai és meg lehetnek az optikai csalódásai. Minket az európai kultúra határozott meg s ha ez zsákuccába jutott és nem tudott jobban kiteljesedni, nem csoda, ha a gondolatanyaggal mesterkedő irástudók már évtizedek óta hirdetik a kultúra hanyatlását. A Harmadik Birodalmat, melyben csak a tettnek van súlya, nem a mai vezér kezdte alakítani. A spengleri elmélet előfutára volt a hitleri tettnek. Spengler a közeljövőt, a mindennapi érdeket megérző ember különös szimatával már Untergangjában igazolta az erőszakot:

* A könyv most jelent meg (Athenaeum kiadás, Budapest) Németh Andor kitűnő fordításában.

„Denn nur der handelnde, der Mensch des Schicksals lebt letzten Endes in der wirklichen Welt, der Welt der politischen, kriegerischen wirtschaftlichen Entscheidungen, in der Begriffe und Systeme nicht mitzählen. Hier ist ein guter Hieb mehr wert, als ein guter Schluss und es liegt Sinn in der Verachtung, mit welcher der Soldat und Staatsmann zu allen Zeiten auf die Tintenkleckser und Bücherwürmer herabgesehen hat, die der Meinung waren, dass die Weltgeschichte um des Geistes, der Wissenschaft oder gar der Kunst willen da sei. Sprechen wir es unzweideutig aus: Das vom Empfinden freigewordene Verstehen ist nur eine Seite des Lebens und nicht die entscheidende.“ (id. m. I. 21.)

Ez az erőszakelmélet, az embert leegyszerűsítve a civilizáció áldozatának tünteti fel, a népek boldogságát a lelki egységben látja, mely a nemzeti öntudatban fejeződik ki, ez az öntudat viszont csak egyes népcsoportokban, azoknak is egy kisebbségében tükröződik. Ebből az elméletből következik a kevés vezér, aki cselekszik, és a sok alattvaló, aki nem gondolkodik; ebből a szempontból következik a hitleri cselekvés, mely vérségi kötelék útján akar új kulturát teremteni (Mein Kampf I. kötet) hangsúlyozva a morális szempontokat és ezekből következtetve a gyarmatosítási tevékenységre. A Mein Kampf 45. oldalán olvassuk: „Wird der Sozialdemokratie eine Lehre von bessere Wahrhaftigkeit aber gleicher Brutalität der Durchführung entgegengestellt, wird diese siegen, wenn auch nach schweren Kämpfe.“ Ezekből világos, hogy az új kulturát szerinte csak a módszer fogja diadalra juttatni. Mellékes kérdés, hogy ennek a diadalnak a szociáldemokrata párt állta-e útját? Nem a párt teremti a kulturát, de a kultúra égisze alatt alakulnak a különböző pártok, melyek a civilizáció visszatükrözései. S ha a régi civilizáció beteg, nem ez vagy a másik párt fogja azt felváltani és semmi esetre sem azon az alapon, hogy általános érvényűnek mondja magát, de azon az alapon, hogy általános érvényét kényszer nélkül is belátják a kulturát teremtő tömegek.

Hogy az európai civilizáció lejárta magát, nemcsak azok bizonyítják, akik pozitív újat kínálnak helyette, de azok is, akik kiábrándultak a régiből. „Mi civilizációk már tudjuk, hogy halandók vagyunk“ — mondja rezgnáltnan Valéry és ez csakugyan kitűnt akkor, mikor a világháború véget ért, de a gazdasági válság elmérgesedett. Mi is az a régi Európa? — kérdezi Valéry a *Változatokban*:

„Az óvilág egy kiszögelése, Ázsia nyugati függeléke. Délen hires tenger mossza, minden nép, mely partjaira jött, hatással volt egymásra, árukat és ütegeket cseréltek egymás között, ugyanitt kikötők és telepítvények létesültek, ahol nemcsak az árucikkek, de maguk a vallás, nyelv, technika vívmányai is forgalmi elemekként szerepeltek. Mielőtt még Európa felvillantotta volna mai arcát a Földközi tenger partja a keleti medencében máris egy kis Európává alakult.“ (id. m. 34.)

Amint látható, Európa az, amivé a Földközi tenger külsőleg, a római szervezés, a kereszténység élménye, a görög gondolat belsőleg meghatározta. Ezeknek az alapelemeknek képviselői a munka, a tőke, az áru és gondolatcsere s maga az ezerarcu technika, sőt maga Amerika, mely maga is az európai szellem alkotása.

Hogyan alakult ki ez a szellem? — erre felel feltétlenül időszerű könyvében Christopher Dawson. A középkor kialakulásával foglalkozik, mint belső organikus folyamattal. Rajzában nem akarja a múltat alárendelni a jelennek, nem akarja szörnyűeknek feltüntetni a letűnt századokat, de nem akar regényesen eszményíteni sem. Nem beszél sötét középkorról, de nem is eszményíti, nem használja fel hitvédelemre. Felfogása

szerint teljes értéke szerint kell értékelnünk a középkori vallásosságot, mely állandóan ható s egyedüli ihletője volt a középkor embereinek.

„Ez a kor ugyanis nemcsak azért volt hívő korszak, mivel a benne élő egyedek eleget tettek a vallás külső követelményeinek, még kevésbé azért, mint ha a benne élő egyedek erkölcsösebb vagy emberségesebb magatartást tanusítottak volna társadalmi viszonylataikban, mint a maiak, hanem azért, mert kevésbé bíztak magukban és olyasmire bízták magukat, ami különbözik a civilizációtól és nem tárgya a történelemnek. Ez a viselkedés nem vezetett fatalizmusra, hanem fokozta társadalmi tevékenységüket. Európa félelemben, gyengeségben és szenvedésben született meg, olyan szenvedésben, amelyről ma, a közelmúlt évtizedek borzalmai ellenére sem tudunk képet alkotni magunknak. De akkor a csapásai nyomán fellépő kétségbeesés, határtalan tehetetlenség és kiszolgáltatottság egyben a leghősiesebb kiállásokra, a legemberfeletti szolgálatokra készítette e kor bátor önfeláldozó embereit“. (5—6.)

Ennek a szellemnek világitásában mutatja be Szent Ágoston, Szent Benedek és Szent Gergely alakjait, ezért foglalkozik sokat teológiai és egyházi kérdésekkel, melyek azonban nagyon összefüggtek nemcsak gyakorlati társadalmi tevékenységükkel, de az akkori társadalmi intézményekkel is.

Európa születésének szellemi gyökereit mutatja meg Dawson s ebben a törekvésében az európai civilizáció megmentése dominál. Európa ügye elveszett ügy — mondja kétségbeesetten s őszinte heroikus gesztussal nemzeti egységnek tekinti Európát:

„Pedig ha meg akarjuk menteni civilizációnkat az elpusztulástól, mulhatatlanul ki kell fejlesztenünk egy közös európai öntudatot és tudatosítani kell magunkban Európa történeti és társadalmi egységességét“. (10. o.)

Dawson szembe állítja Európát Kelettel: a keleti emberrel szemben nem elképesztő dölyfünkkel kell hangsúlyozni, mellyel a civilizáció egyetlen lehetséges formájának nevezzük a magunkét, a *szellemi közösséget* s *nem a hatalmi fölényt* kellene hangsúlyozni:

„Ha egyáltalán lehetséges, hogy a világ egységes civilizációban egyesüljön, akkor ez az állapot csak úgy jöhet létre, ha a népek igyekeznek kölcsönösen megérteni egymás hagyományait, de semmi esetre sem úgy, hogy figyelmen kívül hagyják a tényleges történelmi hagyományokat“. (11. o.)

Ez a tiszteletre méltó álláspont feltétlenül alkalmas arra, hogy kijelöljük az európai kultúra helyét a jövőndő nemzetközi társadalomra, de tartunk tőle, hogy a jövőndő nemzetközi társadalomhoz még sem viszközelebb. Az át- és leértékelés mai korában u. i. a tett emberei diktálják mindennapi használatra a történelmi hagyományokat s a tudósnak ott, ahol lehet, nem marad más elégtétele, mint védeni utolsó tollvonásig az európai civilizáció tényleges értékeit. De ha ennek a civilizációnak hiányosságai bármely okból felülmúlták erőnyeit, akkor a tudós nagy emberi erőfeszítése meddő marad Európa uralkodó elemeinek kiméletlenségeivel szemben. Dawson könyve első sorban Európa születésének alapelemeit világitja meg. Az elemzés és összegezés jól különböztető élessége jellemzi következtetéseit. Gallia Róma közbelépése nélkül nem tette volna magáévá a hellén világ magasabbrendű civilizációját és a germán világban Róma nélkül és csupán az ázsiai világ hatása alatt sohasem keletkezett volna ragyogó nemzeti kultúra. Róma emelte ki elszigeteltségéből a barbár Európát a görög gondolat és a kereszténység erejével és segítségével. Róma jelentős szerepét lépésről-lépésre kíséri az író, a gyarmatosítás, a városi civilizáció folyamatát, a pénzforrások megszerzését, a lakosság kizsákmányolását az üzletemberek, általában a tőkés kisebbségek által, a legio-

nárius hadsereg szervezetét, mely kezdete és iskolája lett a polgárságnak.

A katolikus egyházzal szülő fejezetekben kitűnő rajzát adja Dawson annak, hogyan módosíthatják, irányíthatják ujonnan fellépő spirituális tényezők a történelemfejlődést. E jelenség magyarázza meg, hogyan lett az Egyház autonóm és zárt szervezetével, közigazgatásával, hierarchiájával mintegy állam az államban, sőt az államnál is nagyobb hatalommal. Az Egyház hivatalos elismertetése s a római állammal való szövetsége döntő tényező az új rend további alakulásában, a kultúra további fejlődésében, a klasszikus hagyományoknak a kereszténységhez való viszonyában:

„Európa politikai létét a római birodalomnak, spirituális öntudatát a katolikus egyháznak köszönheti. Intellektuális öntudatának kialakulásában viszont egy harmadik tényező szerepel, a klasszikus hagyomány, mely ennek következtében Európa közös öntudatának egyik leglényegesebb alkotó eleme”. (59. o.)

Igaz: Európa csaknem kétezer évig ugyanazon iskolába járt s a 19. század nebulói s főiskolai hallgatói ugyanazokat a könyveket tanulmányozták, mint ezernyolcszáz évvel ezelőtt elődeik, a fiatal rómaiak, ugyanazokon a műveken csiszolták szellemüket. Az oktatás szelleme elevenebb a középkorban, mint ma, s ha Erasmus, Petrarca s később Voltaire ebből is táplálkoztak, mégis új világot jelentettek. Az állammal egyenrangú egyház kibékül a klasszicizmussal és a görög szellemmel s így Róma, a kereszténység s a klasszikus hagyomány tovább nevelik Európát és az európai embert. Ez az urbanus szellem határozza meg a barbárokat is, kik nem sokáig tudták még hódító létükre sem fenntartani barbár szokásaikat az urbanus életformákkal szemben, germánok, kelták egyaránt meghódoltak ennek az új civilizációnak. A 13. században a barbár lett nagyobb, de a római szellem még a római birodalom bukása után is adott valamit az utókoroknak: a császári birtokokon kialakult mezőgazdasági rendszert rabszolgáival, robotosaival, szellemeivel s a maradék földeken dolgozó, független parasztjaival.

Az angliai római civilizáció elpusztul, de elpusztulása előtt megtéríti elpusztított, a keltákat. A 6. században már összeolvad a négy elem, melynek összetételéből az európai műveltség létrejön. A fejlődés középpontja Gallia, hol a két csoport egyenrangú félként áll egymással szemben, de kiterjed egész Nyugateurópára úgy, hogy kisebb-nagyobb mérvben az összes nyugati népek átveszik a római germán kulturát. Az egyház megmaradt spirituális közvetítőnek a leigázott rómaiak s a leigázó barbárok közt s ezt a szerepét még a középkor sötét századaiban sem veszítette el, mikor egy időre Kelet vette át az emberiség szellemi irányítását. A bizánci kulturaterjeszkedés áthatja a szláv világot, de ugyanolyan mértékben csökken befolyása Nyugaton. Alakító hatása azonban az európai ember kialakulására éppoly nagy, mint a vikingek kora és Észak-Európa megtérése. Nagy elmélyedéssel vázolja Dawson a lakható világ Ultima Thulejának társadalmát, mely önkéntesen száműzi magát az európai népközösségtől s amely mégis elsőnek ajándékozta meg felbecsülhetetlen értékű szellemi termékekkel a modern Európát. Az izlandi kultúra sem volt ugyan ment külső hatásoktól, a kereszténység befolyása mégis nagyon bensőségesen hatott rá. Olyan világot fest benne Dawson, melyben a közösség minden tagja a világtól távol, anyagi javak hiányában, a hagyományokból meríti élethitét és lelki tartalékait.

A kora középkor hosszú éjszakája jelentős harcoktól terhes. A szellemi hatalom küzd a világi hatalommal. Akármint áll a mérleg, az egyház ápolja jobban a magasabb civilizáció hagyományait. A hűbéri állam helyett is az egyházra hárult a kultúra terjesztésének feladata. Az iskolák fenntartását, a szegényekről, betegekről való gondoskodást is az egyház vállalta magára. A hűbéri államban nem volt mindenkinek helye, az Egyházban, mint szellemi társadalomban, mindenki otthon érezhette magát:

„A 10. század életbevágó kérdése az volt, fölébe kerekedik-e a barbár hűbériség az Egyház által képviselt békés társadalomnak és megsemmisíti-e azt vagy fordítva: sikerül-e az Egyháznak elfogadtatni a nemesi hűbériség eszményeit és magasabb kulturáját, mint ahogy az angolszász és frank barbár monarchiákat sikerült megszelídítenie“.

A királyi és egyházi hatalom hol szemben állnak, hol békésen haladnak egymás mellett s amikor a két hatalom egybeforr, ez az egybeforrás nemcsak az utóbbi elvilágiasítására vezet, de ugyanakkor kiszabadította a Monarchiát a törzsi politika korlátozó kereteiből és helyre állította a kapcsolatot Európa keresztény államai között.

Egyházi és világi hagyományok kölcsönösen módosítják egymást. S ha III. Ottó ábrándja, — a keresztény népközösség a világbirodalommal az élén, a bár függetlenül, de teljes egyetértésben az uralkodó császárral és pápával, nem is valósult meg, a Karoling hagyományok módosulása mégis odavezetett, hogy a kereszténység már nem egy imperialista önkényuralom jogára alatt egyesül, hanem szabad népek szabad társulása lesz... A kereszténységre való áttérés eddig ellentétben állt a nemzeti hagyományokkal, a 10. század végén és a következő század elején új szabad keresztény államok születtek.

Dawson teljes joggal tekinti a 11. századot döntő forduló pontnak Európa történetében. Ebben a században ér véget a „sötét“ középkor, ebben a században alakul ki a nyugati kultúra:

„A 11. századdal megindul a fejlődés, mely ugyszólván megszakítás nélkül folytatódott napjainkig. A mozgalom a társadalmi tevékenység minden területét megújítja; a kereskedelmet, a közéletet, a politikai szervezkedést, de a vallásra, művészetre és irodalomra is kihat. Ez a kor alapozza meg a modern világot nem csupán azért, mivel most születtek meg a kulturánkat ma is első sorban jellemző intézmények, hanem főképpen azért, mivel most alakul ki a népeknek az a társasága, amely minden egyszerű földrajzi fogalomnál jelelmzőbb Európára“ (295. o.)

Bár a civilizáció szempontjából még elítő arcú régiókat lehet megkülönböztetni (Észak-európai civilizáció, Spanyolországban és Észak-Afrikában egy nyugati muzulmán civilizáció, bizánci civilizáció a Balkánon és Egei tenger mellett) a Nyugateurópára jellegzetes civilizáció szigorúan véve mégis az egykori Karoling birodalom területére szorítkozott.

A frank birodalom népeinek sikerült elfogadtatni társadalmi szervezetüket és civilizációs eszméiket az összes környező népekkel egyannyira, hogy a Karoling-birodalom egységét túlzás nélkül tekinthetjük a középkori nyugati civilizáció alapjának és kiinduló pontjának. Igaz, hogy a Karoling-birodalom már nem volt egységes, Franciaország és Németország egyre jobban és tudatosabban érezte nemzeti különállását, de ennek ellenére mindketten ugyanazon Karoling-hagyományt képviselték. A középkori kultúra tehát igazában a Loire és Rajna közt született. Innen merítette ihletét és eredetét, itt voltak a középkor nagy iskolái, innen indultak ki az egyházi és szerzetesi reformmozgalmak, innen indult ki a

keresztes hadjárat. S innen terjed el Európában a hűbéri rendszer, a városszervezés, a lovagkori eszmények s itt találkoznak össze az Észak hagyományai az egyházi szellem rendjével és a latin kultúra örökségével. Az az erkölcsi kettősség, mely a nyugati társadalmat jellemzi, szintén a középkor öröksége. Egyik a hősi, másik a keresztény életfelfogás.

A vallási egység nem lehetett állandó, de a klasszikus hagyomány még mindig megmarad közös szellemi örökségnek. Ezt az arisztokratikus kulturörökséget félti Dawson, a humanista kulturát, melyről maga is sejti, hogy idejét multá. Ő maga is érzi, hogy nem érhetjük be tovább az arisztokratikus civilizációval, mely csak külsőleg és felületesen egyesíti az embereket s figyelmen kívül hagyja igazi, mélyről jövő szükségleteiket. Érzi, hogy a nyugati civilizáció nem kényszerítheti magát felsőbbrendű hatalomként a világra.

„Tisztában vagyunk a leigázott fajok és civilizációk jogaival, újra védekeznünk kell a Kelet feltámadó hatalmasságai ellen, újra tudomásul kell vennünk spirituális hagyományainkat“.

Hogyan képzele Dawson ezt a védekezést? A civilizáció igazi egységéhez akar visszatérni, mely nem kizárólag világi kulturánkban s az utolsó négy század anyagi fejlődésében fejeződik ki.

Ez az átnyulás mindenestre meghozza a tudományos kielégülést, kérdés azonban, hoz-e reális megoldást? Elfogadjuk, hogy civilizációnk egysége nem pusztán az utolsó négy század anyagi fejlődésében fejeződik ki, de nem szabad elfeledni, hogy a megelőző századokban a spirituális hagyományok a tényleges intézményekkel, az élet reális megélésével függték össze. Si duo faciunt idem, non est idem. Ha két korszak ugyanazt az eszményt és életmagyarázatot keresi, az nem ugyanaz. A középkorban a vallás kisebb mértékben, a klasszikus hagyományok nagyobb mértékben jelenthették a szellemi egységet, de ezeknek az alapelveknek felismerése közelebb visz-e bennünket Európához, mint közös hazánkhoz? Egyet mindenestre megtanulhatunk a középkor heroikus küzdelmeiből: hogy a közös szellem megalapozásában mérhetetlen szerepe volt, ez lendítette fejlődés felé az egyént, az intézményeket az egész élő társadalmat. A gondolat — mindegy: vallásos vagy világi-e, az is mindegy: türelmes vagy türelmetlen eszközökkel-e — szabadon, bátran akart terjeszkedni és korlátokat akart dönteni és nem korlátokat emelni. Egyedül ez az előre lendítő erő az, amit átvenni érdemes a letűnt korból. Ezt is csak úgy, hogy új célok szolgálatába állítjuk. S főleg, ha az eszme, a gondolat értékét nem tekintjük olyan arisztokratikus kincsnek, mely csak kevés és válogatott emberek kulturöröksége. Nem az a baja az európai civilizációnak, hogy túlságosan kifejeződött az anyagi fejlődésben, hanem az a végzete, hogy nagyon kevésbé fejeződött ki a szociális jólétben. Kevesek kiváltsága lett az utazás, az építkezés, a művészet, a jó táplálkozás, a gondolattermelés öröme, a magát humánusnak nevező civilizáció a szellem legjobb kincseit a maga prédájának tekintette s ez az elgondolás az emberek millióit szolgátságba sodorta. Ha tehát válság van, az semmiesetre sem azért van, mert sok a kultúra, hanem ellenkezően azért, mert egy hiányos kulturát, egy fogyatékos civilizációt akarnak durva erőszakkal megmenteni. Ha csak ennyit akarunk, akkor az államférfiak parancsa, filozófusok lemondása, tudósok noszbalgája együttvéve is kárbavesztett munka.

A Z ELADOTT SZOBOR

Irta: SÁNDOR JÓZSEF

A napokban a világ bűnügyi és kulturtörténeti érdekességeit egyaránt jegyző ujságjai néhány sorban hírül adták, hogy Amerikában meghalt a világ legnagyobb szélhámosa, akinek viselt dolgain valamikor, mintegy negyven évvel ezelőtt nagyokat nevetett az eredetiséget méltányló, civilizált világ. Bölcs, megelégedett öregkort ért el a kiváló gentleman: bizonyára nyugodtan, keserűség nélkül halt meg, tudatában, hogy küldetését hiven teljesítette. Mert mindaz, ami dolgaiban nem sikerült, nem rajta, hanem az emberek, a világ értetlenségén, fikciókhoz való csökönys ragaszkodásán mulott. Kitöltött büntetési után a koránjött próféták türelmes mosolyával élte le hátralevő évtizedeit, és most, mikor valóban megérkezett az ő ideje, érvényesülési kora, mikor ragyogó tehetsége háttérbe szorult, teret kaphatott volna, halálával mintegy szeliden, figyelmeztet: lám, igazam volt!

Ennek a nevezetes uriembernek indulásáról, ki ismételtén megerősítette a szabályt, hogy senkisémet próféta a saját hazájában, sőt megtoldotta azzal, hogy a saját korában sem — semmit sem tudunk. Nem írtak róla a lapok, de akár nyilvánosságra kerülnek korai zsenijei, akár nem, nagyon valószínű, hogy azok is fennálló társadalmunk nagyképűségei ellen irányultak.

Pályájának egyik legfeltűnőbb állomása a londoni *Nelson* emlékmű eladása volt. Hogy mi kifogása volt ellene? Művészi kivitele nem nyerte meg tetszését vagy pedig a jelképezett eszmei tartalmat találta-e elvetendőnek — örök titok. Tény az, hogy ötvenezer fontért vevőt talált rá és az üzlet egykorú papyruszok tanúsága szerint szabályszerűen lebonyolított. Csupán az emlékmű elszállítása körül merültek fel apróbb nehézségek, mely nehézségek közt a legkönnyebb az emlékmű súlyossága volt. A világ említett csökönysége s a hatóságok kicsinyeskedése hiúsította meg a vállalkozás sikerét. Tetejébe igen kellemetlen helyzetbe sodorta prófétánkat, sőt irigyen visszacsikarta tőle a kenyérre és vízre való ötvenezret. Ezután a Hyde-park eladásával próbálkozott meg, majd látva a teljes értetlenséget, Amerikát választotta működése területéül. És itt érte el zsenije teljes kifejlődését. Napjaink annyi csendes évtized után szinte kiáltva figyelmeztetnek jelentőségére és talán nem sok idő fog elmulni, hogy a tisztábban látók felemelik tiltakozó szavukat és lekaparják emlékéiről a megbélyegző színezetű „szélhámos“ jelzőt.

Tehát itt, Amerikában, több kisebb jelentőségű műve után, mint a Fehér Ház eladása, melyek azonban szervesen hozzátartoznak élete főművéhez — a *Szabadság*-szobor eladásával rakta fel hányatott életére a koronát.

Ő maga bizonyára ezt tartotta élete főművének, mert ez volt utolsó tette, amit ellenfelei — a korabeli hatóságok — feljegyezték. Bár hosszú élete még alkalmat adott volna neki babérait gyarapítani, megundorodva a méltánytalan bánásmódtól szerényen visszavonult, abból a néhány dollárból, valami százezerből, tengetve hátralevő napjait, melyeket eme legutolsó nagy elgondolása után sikerült irigyei elől elmenteni.

Valószínű, hogy az egykorú feljegyzések a szobor eladásának körül.

ményeit fondorlatos csalással, haszonleséssel telített cselekménynek tüntetik fel, mi azonban már több tapasztalat birtokában s a megsokasodott jelenségek kiáltó bizonyítékaiból ítélve, egészen más szempontból nézhetjük a tényt. Ugyanigy az eladás lebonyolításának módját is realisabban, érthetőbben, hihetőbben eleveníthetjük fel, mint az akkori, elfogultságtól terhes hiradások.

A Szabadság-szobra — mint tudjuk — ott áll a newyorki kikötőben. Hatalmas, elképesztően nagy, amerikai méretű alkotás. Feltételezzük, hogy egyelőre nagyjából mindenki tudja, hogy lényegében mi az, amit ez a szobor jelképez, éppen azért a meghatározást és körülírást mellőzzük.

Negyven évvel ezelőtt, egy szép, verőfényes napon prófétánk kint bolyongott a newyorki kikötőben. Céltalanul, busan ódöngött, tüdejéből még ki sem fujta teljesen a hörtön áporodott levegőjét. Amerre csak nézett mindenütt életet és épülő dolgokat látott. Hajók suhantak ki-be, láncok csörrentek, hordók dübörögtek, raktárak teltek és ürültek, megelégedett kereskedők, vállalkozók és szélhámosok dörzsölgették saját kezüket és egymásét, csak ő volt egyedülvaló és társtalan. Minden élő jövőt és új életet épített, csak az ő szemébe rémlett bele egy pusztulásra ítélt, vigasztalan, összetartó értékeiben rommá csuklani készülő világ irtózata. E komor szemlélődése közepette ringott be egy újabb, nagy hajó. Európából. Mély szájalommal nézte a reményben fürdő utasokat, főként kivándorlókat, amint izzadva cipelik motyóikat és megkönnyebbülten lélekzenek fel, ahogy lábaik Amerika földjét érintik. Merengéséből elragadtatott szavak verték fel: Gyönyörű! Remek! Oriási! Egy-két lépésre tőle egy uriember állt, európai, az kellemetlenkedett így a fülébe. A Szabadság szobrán lelkendezett. Prófétánk felé fordította ihletett arcát:

— Ugyan, ne tátsa úgy ki a száját! — mordult rá.

— De kérem... — hebegte az európai uriember, — hát nincs igazam? Egyébként Mr. Hamadeggs vagyok, vállalkozó és üzletember, most érkeztem ezzel a hajóval.

Prófétánkban talán ebben a pillanatban fogamzott meg az eszme, olyan hirtelenséggel, mint Archimedesnek a fürdőkádban a testek súlyvesztéséről való felismerése, vagy Newtonnak az alma koppanása a fejére. A felismerés és kinyilatkozás, s a cselekvés pillanata szinte egybefolyt.

— Hát akkor menjen a pokolba! Nem szeretem, ha valaki itt a szobor mellett kukorékol. Meghallja véletlenül a kikötő igazgatósága közül valaki, hogy némelyeknek még tetszik is és mindgyárt valami árat is kérnek érte. Én meg annál későbbben juthatok hozzá a közvetítési jutalékomhoz.

— Nem értem... — dadogta Mr. Hamandeggs.

— Nem érti, persze, hogy nem érti! — Eladó! — súgta a próféta, közelhajolva.

— Ez? A szabadság szent szobra? Eladó!?

— Ugy, ahogy mondja.

— Az istenért...

— Nézze kérem, ön üzletember és vállalkozó, könnyebben megérti a dolgokat, mint teszem fel egy nagyszájú prédikátor vagy egy demokrata újságíró. Sőt, ha elmagyaráznám ott azoknak a néger rakodómunkásoknak, azok is egyszeribe megértenék. Megértenék, hogy felesleges. Az ő

szempontjukból felesleges, a kikötő igazgatóság szempontjából pedig egyenesen káros a jelenléte. Sajnos, bár mindezeket igen sokan belátják, mégsem lehet nyilvános árverést kiírni a tulajdonjog megváltására és az elszállításra, mert az emberi ostobaság, a fikciókhoz való érthetetlen ragaszkodás meghiúsítaná ezt a hasznos elgondolást. Olyan pofázást még nem hallott a világ, ami ezzel járna. Kérem, ugyebár, ez egy olyan izé itt, ami igényeket ébreszt ugy saját néger rakodóinkban és más balhásainkban, mint szociológus szamarainkban, valamint az önök nagy kofferekkel ideérkező kivándorlóiban is. Mire való ez, ugyebár? Ne álljon itt meg senki a szemét mereszteni, ne képzeljen be magának semmit, ne merengjen. Különb is az igazgatóság majd annakidején gondoskodni fog megfelelő pótlásról. Akad majd akár eszme, akár személy, aki elfoglalja ennek az öreg csontnak a helyét. Az előtt majd nyugodtan merenghet, mindenki, amennyi jólesik, imádkozhat és csodálkozhat éjjel-nappal. Fő, hogy ez elkerüljön innen, mielőtt beüt a krach.

— Tökéletesen értem önt uram! — mondta Mr. Hamandeggs csillogó szemmel. — Sőt, azzal is tisztában vagyok, hogy egyedül ön a titkos ügynöke ennek a manipulációnak. Az ilyesmit nem lehet sok személyre bízni. Ugyebár, ha sikerül az üzlet, holmi javítási pletykával leemelik innen az öreg fiut és elfelejtik visszatenni, hehe... Lassan aztán már senkinek sem hiányzik.

Prófétánk lemondóan legyintett: — Ahogy ez már most hiányzik! — mondta kétértelműen.

— És mondja csak, uram, — kérdezte Mr. Hamandeggs izgatottan. — Mi az ára?

— Kérem, — válaszolta a proféta savanyúra erőltetett arccal, — ezt az egyet önnek nem árulhatom el. Ön nem vevő, nem szakmájába vágó az áru, legjobban, ha azt is elfelejti, amit eddig mondtam.

— Tévedni méltóztatik! Én foglalkozom műgyűjtéssel is, mondhatom: rajongok a műtárgyakért. Száz más műtárgy közt megszereztem Nagy Katalin ingét, Pilátus lavórját, amelyekben annakidején a kezét mosta. Ez pedig itt végképp lázba hozott.

— Ez egészen más, kérem! Azt hiszem, akkor kiválóan jó üzletet fogunk csinálni, különösen ön. Láthatja, nem zsákbamacskát vesz! Ha ezt megszerzi magának, nyugodtan szemétre dobhatja Nagy Katalin ingét és Pilátus lavórját, amiknek valóságában nem is hiszek. Arról a hölgyről egyébként nem sok jót hallottam és kétlem, hogy egyáltalában volt inge? Egészen felesleges lett volna számára. És Pilátusnak is, a birodalmi megbízottnak — lavór! Maga valószínűleg összecseréli a személyekhez tartozó tárgyakat. Node beszéljünk a szoborról! Azt bizonyára tudja, a kék Mauritius bélyegből egyetlen példány van az egész világon. Nos, bár valószínűtlenül hangzik, de mégis úgy áll, hogy ha ezt megveszi, még ennél is ritkább dolog birtokába jut. Kérdezze meg csak ezeket a kivándorlókat, akármelyiket, hogy mi ez! Egyik sem tudná határozottan megmondani. Azokban az országokban, ahonnan ezek ideözönlenek, egy ilyen fajta szobornak még az alapja is hiányzik. És ha meg is van az alap, mindig akad valaki, aki már azt eladja. Vegye meg uram, ennél jobb üzletet életében nem csinálhat. Még a magamfajta, magát mindenben kiismerő ember is ritkán juthat egy ilyen nagy szabadsághoz, hogyan juthatna más, a dolgokkal kevésbé tisztában levő ember vagy akár ország! Hiába,

mister Hamandeggs, az egyén és a népek hibája ugyanegy következménnyel jár: „szabadságuk“ eladásával, vagy elvesztésével. Figyeljen rám kérem — ingyen jut hozzá! Az igazgatóságnak az a terve, hogy megbízható egyén ingyen elviheti. Csupán nekem jár bagatell százezer dollár közvetítési díj. Megegyeztünk?

— Már vinni szeretném!

— Vigye kérem. Elmegyünk egy finom helyre, bemutatom a megbízóleveletemet, ön leszámolja a százezret, aztán vigye minél messzebbre, építsen számára egy sufnit, zárja el. Eljön majd az idő, nincs messze már, mikor az emberek megvesznek azért, hogy csak egy pillanatra közelébe kerülhessenek. Jönnek messze országokból, az egész világból, nyomorékon, bénán, félőrülten, a mellüket verve, esengve, mindent ígérve, hogy bocsássa be őket a félszerbe, ahol áll, és ön majd jó pénzért megmutatja. — Ime, hölgyeim és uraim, ilyen volt! Csak itt nálam látható, nem csálás, nem ámitás, tessék csak, folyvást lehet! Remek üzlet, mi!? Gyertünk, mister Hamandeggs, számolja le a dollárokat, aztán vigye a „Szabadságot“! Az ám, előbb szigorúan leszámolni! Mert én abban különbözöm mindenki mástól, hogy ha el is adom az ilyesmit, csak valódi, kemény dollárokért teszem és nem zavaros, ostoba, üres ígéretekért.

FEKETE FERENC: EGY JAJONGÓ POÉTÁHOZ

*Ne hidd, hogy vékony el-el csukló,
sopánkodó szent szisszenésed,
ha vérről, szennyről s dögvészről szól,
nyugalmat ad és menedéket;*

*nem rémültek rémületét vinni,
jajongókkal együtt jajongni,
de sokkal inkább ma, mint máskor,
költőnek szépért kell rajongni,*

*mikor gyűlöletből lesz a szentély
és fojtogat tömény sötétség,
igen, most zengj dicshimnuszról róla
hogy az ég kékje mily csodaszép kék!*

*Ha megroggyant gyenge gerinced
és belefáradsz az igába:
vedd csak észre, hogy milyen büszke
s egyenes a fenyőfa háta;*

*ha maró guny, sötét erőszak
megtépázták a lobogódat:
nézd, a szabadságnak kékjét
lengeti fent, szilaj szellő-had!*

*Ha megríkat a kicsinységed:
mutasd a hegyek mily nagyok
s hirdesd ha talpig guzsbakötnek:
mily szabadok a csillagok!*

A NÉPSZÖVETSÉG TEGNAP ÉS MA

Irta: GÁL ERNŐ

A genfi intézmény jelenlegi válsága, mely egyetemleges jellege következtében egyformán érinti az államok politikai, gazdasági-kulturális kapcsolatait, időszertüvé teszi a N. Sz. kialakulásának s fejlődésének felvázolását.

Bármely utóbbi időben kiadott nemzetközi jogi tanulmányban a N. Sz. kialakulása évszázadok szellemi fejlődésének gyümölcszeként szerepeit. Ha a N. Sz. gondolata, mint a nemzetek közötti együttműködés és béke eszköze valóban az emberiség, egyes kiváló szellemeinek (Kant) hagyatéka vagy politikai hitvallása (Wilson), életrehívásának alanyi és tárgyi előfeltételei mégis a világháború okozta szellemi erjedésben, illetve az 1919-20-as békeszerződések által létrehozott területi s politikai viszonyokban keresendők.

Már a háború folyamán, a nyugati államok pacifista köreiből gyakran találkoztunk a N. Sz.-re vonatkozó javaslatokkal, tervekkel. Az európai s amerikai közvélemény e megnyilvánulásainak kifejezője és képviselője Wilson, ki híres 14 pontjának utolsó szakaszában fogalmazza meg a N. Sz. alap gondolatát: „meg kell teremtenünk a nemzetek általános szövetségét... hogy egy a nagy, mint kis nemzetek politikai függetlenségének s területi egységének biztosítója legyen.“

De a tartós béke s a népek nemzetközi szolidaritásának vágya elemi erővel jut kifejezésre a függetlenségüket s egységüket kiharcoló közép-európai nemzetek államalkotó megnyilvánulásaiban is. A gyulafehérvári határozatok egyik legmaradandóbb értékű kitétele éppen az, amely az erdélyi románság békeszerzetéről és egy a nagy s kis nemzetek közti egyenlőségen felépülő „szabad nemzetek szövetségében“ vetett hitéről tesz bizonyosságot.

A népszövetségi alapokmány kidolgozása párhuzamosan haladt a békekonzferencia munkálataival s ahogyan a békeszerződésekben Wilson eszméi elképzelései háttérbe szorultak, úgy a népszövetségi gondolat életrehívásában is a wilsoni elvek csupán részleges alkalmazást nyertek. A békeszerződések kettős jellege: egyrészt a győztes angol-francia csoport imperializmusának érvényesülése, másrészt a felszabaduló nemzetiségek államalakításainak az önrendelkezési jog alapján való elismerése, rá nyomta a N. Sz.-re is bélyegét.

A béketárgyalások folyamán megnyilvánuló angol-francia ellentét (lásd: Ce qui se passa réellment a Paris en 1918-19, Payot 1923) hasonlóképp érvényre jut a népszövetségi alapokmány végleges megfogalmazásában is. Anglia, ki már a versaillesi szerződések megkötése alkalmával meggátolni igyekezett Franciaország európai hegemoniájának kialakulását, meghiusítja a N. Sz.-re vonatkozó francia tervezet elfogadását is. Leon Bourgeois francia szociológus alapokmánytervezete helyett, mely egy saját hadsereggel rendelkező, erős N. Sz.-et javasolt, az áthidaló angol-amerikai elképzelés nyert véglegesítést.

A népszövetségi alapokmány s a békeszerződések kapcsolata nemcsak időbeli, de jogi is. (Ma ez a kapcsolat a XIX. ülészak határozata értelmében megszűnt.) Az alapokmány az összes békeszerződések homlokzatára iktatódott s így a N. Sz. e szerződések betartásának biztosítója akkori

szerepének megfelelő értékelésben: Franciaország és Anglia hatalmi eszköze.

A N. Sz. útjának megértéséhez. szükséges az alapokmány s a genfi intézmény ismerete.

Angol-amerikai megfogalmazásában az alapokmány célja *megnehezíteni* egy általános háborús viszály kirobbanását. E célból magáévá teszi a béke *egyetemlegességének* elvét (11 szakasz) és biztosítja a tagállamok területi épségét s politikai függetlenségét (10. sz.). A háború elkerülésére a „convenant“ megelőző s megtorló eszközökkel rendelkezik. Az előbbiekközé tartoznak a leszerelést előírányzó 8., valamint a politikai s jogi döntőbíráskodást kötelezőleg előíró 13., 14. és 15. szakaszok. A támadónak nyilvánított állam ellen az alapokmány gazdasági, pénzügyi és katonai rendszabályok alkalmazását helyezi kilátásba (16. szakasz). A szankciók érvénybe léptetése azonban nem automatikusan, hanem a tanács többségének előzetes határozata alapján történik.

A N. Sz. hatásköre azonban nem szorítkozik kizárólag a háborús összeütközések elhárítására. Smuts angol tábornok javaslatai (Smuts: La SdN, une proposition pratique, Paris 1919) értelmében a N. Sz.-nek a „béke idők civilizációjának nagy eszközévé“ is kell válnia. Eppen a békében kifejtett humanisztikus és szociális jellegű tevékenység az alapja a háborús veszélyek pillanataiban olyannyira szükséges erkölcsi súlyának. Így a N. Sz. kebelében egész sor mellékintézmény fejlődött ki, melyek működése ma kétségtelenül az általános emberi jólét és haladás irányában hat. Legjelentősebbek e mellékszervek közül a Nemzetközi Munkahivatal és a Párizsban székelő Nemzetközi Szellemi Együttműködés Intézete.

A N. Sz. politikai tevékenységének első szakasza a tökérs termelési rend viszonylagos stabilizálódásának alapján kialakult u. n. polgári pacifizmus fénykorára esik. A négy és fél éves háború után a győzők és legyőzöttek egyaránt kimerültek. Békére mindkét csoportnak szüksége volt. A legyőzöttek ideiglenes pacifizmusa érthető, míg a győzteseknek szintén béke kellett győzelmük és hatalmi gyarapodásuk megőrzésére. A győztes nagyhatalmak (Anglia, Franciaország, Egyesült Államok) pillanatnyi megegyezése Németország, Kína (washingtoni egyezmény 1922) és a gyarmatok kihasználásában, belső gazdasági s politikai nehézségeik, valamint a népek háború iszonya voltak azok a tényezők még, melyek a háborút „mint a nemzetközi viszonyok rendezését szolgáló eszközt“ egy időre háttérbe szorították.

A nagy imperializmusok közt továbbra is fennálló alapvető ellentétek azonban *semlegesítik* az ebben a korszakban oly sűrűn ismétlődő béke- és leszerelési-konferenciák vagy „örökbéke“ tervezetek hatását. A háború előtti nemzetközi élet diplomáciai s politikai eszközei viszont továbbra is érvényben maradnak (nagykövetek tanácsa).

Az amerikai-angol s francia-angol hatalmi ellentétek, melyek a fő nyersanyagforrások uralásáért, illetve az európai elsőbbségért robbantak ki, meggátolják a tervezett amerikai-angol-francia, majd angol-francia biztonsági rendszer kialakulását. Az angol konzervatívizmus MacDonaldu tanári kormányra jutása keresztül húzza a Herriot féle „genfi jegyzőkönyv“ megkötését, mely életbeléptetése esetén a háború utáni idők egyik legjelentősebb béke eszközének készült.

A nemzetközi biztonság megszervezését célzó kísérletek sorozatos csődje (pl. a Lord Cecil-Requin-féle kölcsönös segélynyújtási tervezet) általános bizalmatlanságot keltenek a N. Sz. által képviselt új módszerekkel szemben. A régi háborús szövetségekre emlékeztető szerződések sorra lép életbe, köztük a Franciaországot Belgiummal, Lengyelországgal és Kisantanttal összekötő barátsági és segélynyújtási egyezmények.

Az 1925-ben kötött Locarnói, majd az 1928-ban aláírt Briand-Kellogg-paktumok kétségtelenül fontos határkövei a béke egyetemlegessé való telésének, a mind jobban elharapózó fegyverkezési versengés azonban e viszonylag békés korszak lezárulását jelzi, mely után a „világ a háborúk és belső válságok újabb szakaszába” lép.

Az 1929-ben kitört világválság a gazdasági megszilárdulással együtt a külpolitikai stabilizációnak is véget vet. A válság kimélyülésével a nyersanyagforrásokért folyó ellentétek kiéleződnek, majd Mandzsuria Japán által történt elfoglalásán keresztül nyílt harcba csapnak át. A békés weimari köztársaság helyébe kerülő Harmadik Birodalom s a „dinamikus” Olaszország hatalmi terjeszkedése nyomán csakhamar új világegés körvonalai rajzolódnak ki.

Japán, Németország, majd Olaszország N. Sz.-ből való kilépése alapvető *jellegváltozást* kölcsönöz a genfi intézménynek. Az ántánt hatalmi eszközéből a béke fenntartásának védváraává válik, melyben a békés imperializmusok, a függetlenségüket féltő kis államok s a tagállamá lett Oroszország együtt kísérik meg az általános háború kikerülését. A N. Sz.-be 1934-ben belépő Oroszország már ezelőtt is jelentékenyen hozzájárult a béke megszilárdításához. Így a leszerelési konferencián az általános és teljes leszerelést javasolja, majd a szomszédaival megkötött meg nem támadási és a támadó félt meghatározó szerződéseivel következetes békealkaratáról tesz bizonyosságot.

A német terjeszkedéssel szemben a békeszerződések betartásáért megkötött francia-kisantant-balkánantant szövetségi rendszer új előjelet kap: az utódállamok területi egysége a béke megóvását jelenti.

Az egyetemes biztonság elvének fokozatos érvényesülését jelentik a francia-cseh-orsz. kölcsönös segélynyújtási egyezményeknek a N. Sz.-i alapokmány szellemében való megkötése (1935). Ugy Európában, mint a többi világrészekén a közvéleményt harcias pacifista szellemű szervezetek fogják össze és állítják a N. Sz. oldalára, mely kiteljesedésének tiszavirág korát éli.

A következetes békehatalmak azonban a támadó államok kiválása után sem tudják irányvonalukat a N. Sz. megnyilvánulásaiban maradéktalanul érvényesíteni. Ha az 1931-es japán-kinai konfliktus idején elfoglalt félmegoldásos állásfoglalása a N. Sz.-nek csupán egy többé-kevésbé jelentős tekintély veszteséget jelentett, úgy az Olaszország elleni szankciók felfüggesztése már komoly kudarc volt. A dinamikus államok terjeszkedésével megalkuvó angol s a maguk után vont francia kormányok meghátrálásai a szerződészegések s hatalmi önkényeskedések (Spanyolország) végtelen láncolatát eredményezik.

Japán kínai előretörése a washingtoni egyezményt helyezi hatályon kívül, míg a Harmadik Birodalom revolver-politikája a rajnai öv katonai megszállása s az általános hadkötelezettség bevezetése után a versaillesi szerződés területi klauzuláit semmisíti meg Ausztria s a Szudéta-terüle-

tek lecsatolásával. A háború utáni hatalmi egyensúly felborult, a békeszerződések rendszere áttört, a N. Sz. pedig az országhatárokat változtató s a népek sorsa felett döntő események irányításából kikapcsolva, válságos helyzetbe került.

Am minden látszat ellenére még sem *maga* a népszövetségi rendszer és az egyetemes biztonság elve mondott e sorozatos kudarcok folyamán csődöt. A rendszer és az elv jók, csak alkalmazni kellett volna teljes egészükben őket. A nagyhatalmak közti ellentétek s a vezető rétegek közti önző kasztpolitika akadályozta meg minden esetben az alapokmány szellemében megkötött szövetségi rendszerek alkalmazását.

1931-ben az angol-amerikai ellentét miatt nem kerülhetett sor Japán támadásának megtorlására. Anglia inkább az USA s az SU rovására történő kiegyezést választotta.

1935-ben nem a szankciókat előíró 16. szakasz bizonyult hatástalannak, hanem az olasz rendszer meggyengülésétől féltő Anglia függesztette fel alkalmazását.

1936-ban ugyanezen okból nem foglalhatott a N. Sz. határozott állást a megtámadott Spanyolország mellett.

1938 elején csakis a nyugati nagyhatalmak kész tényekbe való bele-nyugvása tette lehetővé az Anschlusst.

1938 októberben pedig Csehszlovákia feldarabolása mögött, a N. Sz. kikapcsolásával az angol-francia regresszió nyilvánult meg.

Az események okozati összefüggéseinek megvilágításából önként adódik a béke jövőbeli megőrzésének megoldása is.

A mind rövidebb időközökben megismétlődő agressziókkal szemben a béke biztosítását nem hozhatja sem további engedmények tétele, sem négyhatalmi egyezségek állandósítása, még kevésbé a N. Sz. megreformálása (értsd meggyengítése). A müncheni egyezmény után oly fontos fordulatot hozó megújulás nem a N. Sz. és az egyetemes biztonság félreállításában, hanem az országok *népi* béke erőinek érvényesítésében rejlik. A N. Sz.-nek, hogy feladatának megfelelően valóban a népek szövetségévé kell válnia. A függetlenségükben veszélyeztetett kis népeknek meg kell találniuk egymás megértésének útját, mely egyedül vezet ugy külső, mint belső békéjük megőrzéséhez.

A T A L Á L M Á N Y

Írta: KARR ERZSÉBET

Önálló részlet szerző az 1938. évi Heine-díjjal jutalmazott nagyszabású regényéből.

A konyhaajtón kopogtak. Vajda Máriusz „laboratóriumában“ ült s a padláskulcsot vaspör-reszelékké dörzsölte szét. Margit körvonalát már a homályos üvegablakon keresztül felismerte s megigazította a szemüvegét. Margit lélekzete elállása nélkül jelentette: — Az iskolában megint iszonyú sok az igazságtalanság és odahaza már kibírhatatlan. Apa azt mondja mindennap: Vajdáék? Nem az én izlésem, szívesen fizettem volna valamit, ha Budán maradnak!

Máriusz hangosan nevetett: — Én tudom miért! — Margit kerek szemekkel nézett rá. — Mert mi demokratát választottunk! — Margit

keskeny szemöldökei kérdőjelekké váltak. Máriusz összekulcsolta kezeit a hátán: — Természetesen neked sejtelled sincs, hogy mi ez! Ez az, ami a kulturát teremtette. Csak még mi nem vagyunk annyira, mint a nyugati országok, nálunk még nincs titkos választójog. Ezért történnek igazságtalanságok. Csak ha majd egyszer öregebbek leszünk... — Most ismét észébejutott a szemüvege. — Nem látszom ezzel öregebbnek? Legalább tizenhat évesnek? — A lány hosszan nézett rá: — Valamit, mondjuk tizenöt. De minek nekünk öregebbeknek lennünk, ha csakhamar repülhetünk, ha feltalálók vagyunk?! — A fiu suttogta: — Rosszul áll ez az ügy. — Margit szempillái remegtek. Máriusz fel-alá járt a konyhában: — Az apja elvette Oszkártól a gyűrűt. — Máriusz megállt. — Hisz tudod, hogy az oldathoz kell valami arany. Nem sok, de ez a legfontosabb. A szén csak akkor bomlik alkatelemeire, ha arannyal kerül érintkezésbe. Csak ekkor fejlődik a mi finom porunk, ami a magasba emel. Így Oszkár gyűrűje egyre vékonyabb lett. Az apja most valamit észrevett és meg akarja mutatni a gyűrűt ékszerész barátjának. Most azután nincs többé aranyunk.

A lány sóhajtott. — Disznóság! Mít csináljuk most?

— Nem csinálhatunk semmit — mondta a fiu komoran.

— A te gyűrűdet nem tudnád...?

A fiu gyorsan felelt: — Anyám tüstént észrevenné. Különben is csak aranyozott ezüst. Akkor már te előbb tudnál aranyat szerezni, hisz ti gazdagok vagytok.

— Én? Aranyat? — A lány ajkai elsápadtak a felelősségtől, amely oly hirtelen rácsapott. Azután tüzet fogtak a fülei, a láng átcsapott arcán. Halkan mondta: — Születésnapomra nem kívánok semmi mást, mint egy aranygyűrűt.

A fiu összeráncolta homlokát: — Addig már késő. — A lány arcát mintha kioltották volna. A fiu fel-alá járt: — Tudniillik már sok por összegyűlt, nem fogtuk fel mindet a kartonban. Így természetesen mind szabadon felszáll és rátelepszik a mennyezetre. A jövő héten Oszkáréknál nagytakarítás. — A fiu széles karmozdulattal jelzett maga fölé. — Azután mindennek vége.

— Minek még több repülőpor? Örökké ezt kérdelem tőled! Mért nem csináljuk meg már végre a repülő övet, ahogy felrajzoltam neked? Egész egyszerű öv egy kis tokkal.

— De hiszen tudod, hogy a leszállás még nem megy! — Ah! — kiáltott a lány s leugrott a konyhaszékről. — Hisz ez oly egyszerű! A toknak van egy kis nyílása egy retesszel. Ha az ember vissza akar térni a földre a nyíláson keresztül kieresztünk egy kis port. Ha jobbra akarunk térni, csinálunk a jobbkezettel egy kis mozdulatot. Mintha madarak volnánk. — A fiu nevetésbe tört ki: — Ez épp olyan repülés lenne, mint a te madaraid kezekkel. — Margit arckifejezése kioltotta a fiu nevetését. Máriusz leült a konyhaszékre, fejét az öklére támasztotta: — Te mindent nagyon is egyszerűen látsz, mert még nem tanultál vegytant. A por kieresztése rossz. A drága anyagot nem pocsékolhatjuk el. És — azután ki csinálja a veszélyes próbarepülést? — Én!

Máriusz levette szemüvegét, hunyorgott. Kíváncsian, mint valami adagot, nézte Margitot. Valami kényelmetlen érzés fogta el, ült a vállaira, telepedett a mellére. Felállt, bement a laboratóriumba, gondolkozott.

Egész fönt a halom tetején nehezként egy májszínű kő feküdt. Felvette, megfordult: — Nézd csak! — Margit átvette a követ, megforgatta az ujjai közt: — Ez valahogy zsirosabb, mint más kövek. — A fiu örvendezve kiáltott föl: — Helyes! Ez a melléktermék! — A lány a követ áhitatosan a tenyerére helyezte s nyelt egyet: — Én megszerzem az aranyat.

Maris, a szolgáló behozta az uzsonnát, öt csésze világos kávé a gyermekeknek és egy csésze sötétet Ruthnak, az anyának. A gyermekek gyorsan elpakolták füzeteket és könyveiket az asztalról. Maris rádobott egy kávé terítőt. Margit még nem nyult az iskolai feladatokhoz. Ebéd óta az anyja körül kerengett, aki felhalmozott fehérnemű hullámai közt ült és foltozott. Margit a nagy halom ruha közt nem talált rést a hozzámennelre. Most felállt Ruth, az asztalhoz ment s megkérdezte: — Megcsináltad a feladványaidat?! — Margit előtt most még lehetlenebbnek tűnt anyját az arany ügyében megkérdezni. Kiment a konyhába a kis paraszt szolgálólányhoz, aki ezekben a háborúelőtti években egy budapesti kispolgári családban sem hiányzott. A tágas udvarról gyermekek nevetése és lábdobogása szállt a levegőbe. Maris megkérdezte: — Mért nem mégy te is a gyerekekkel játszani? — Nekem más gondom van, — Maris harsogóan nevetett a mosogató gőzben. Margit az ajtóba állt és arra gondolt, mint már annyiszor: — Hogy tudnak ezek itt kint annyit játszani? Mit beszélnek egyre az idegen fiukkal?! — Eszébe jutott mi mindent mesélt elalvás előtt a nővére. Gyakran beszélt egy egyetemi hallgatóról, aki könyvekből szekrényt épített. Ne lenne az ilyennek aranya? Hol is lakik ez?

Maris megmutatta az ablakát. Margit egész gyöngéden megkopogtatta az ablaküveget, a szíve keményen dobogott utána. Az egyetemi hallgató, egy sűrűszemöldökű „szobaur“, barátságosan megkérdezte: — Te valóban a fekete Kató huga vagy? — Margit lélekzetelállva kérdezte: — Könyveket ír maga, vagy maga is találmányon dolgozik? — Az egyetemi hallgató mosolyogva nyujtotta kezét az ablakdeszkán keresztül. Margit lélekzete elállt, elrémült és elugrott az ablaktól. Az ablak becsukódott. A lány zavartan állt, kezét rányomta az ablaküvegre: feltétlenül meg akarta tudni, vajjon megkaphatja-e az aranyat. Csupasz kezével az ablakba vágott. Az üveg csörömpölt. Futás közben éles, csengő hangokat hallott. A házmester felkiáltott: — Hahó! — A házmester mélyen az udvar közepén állt, arcával kómikusan felfelé fordulva, csak lábakkal alatta.

Margit az előszobában maradt, a keze égett. A ház csendes volt. Vér szivárgott az ökléből, még erőbben összeszorította. Minden még érthetlenebbül forgott körülötte, mint eddig. Testvérei, akik naponta az udvarra jártak és még sohasem jöttek haza megvágott kézzel...

Az anyja még mindig a fehér hullámok között ült. Halkan, rezgő al hangján népdalokat énekelt. Margit szégyennel és ijedelemmel hallgatta a „kincsem“, „szerelmem“, „galambom“ szavakat; amiket különben csak suttogva, rossz cselédlányokkal kapcsolatban használtak. Ugyanígy suttogtak a szobaurakról is. De egy szobaur betört ablaka — ezt egyáltalán nem lehetett végiggondolni. Ruth újabb fehérneműdarabot vett elő, Margit belopózkodott a szabaddá tett nyíláson. Merev lábakkal, oldalról ereszkedett anyja lábzsámolyára. Az anya halkan léleklzó melle, a napon-

ta megszokott élet, a meleg mindinkább áthatotta s anyja ölébe vetette magát. Ruth megsimogatta a fejét, hosszan beszélt hozzá. Tenyere forrón lüktetett. Talán bennmaradt egy üvegdarab és meg kell halnia. Bevall mindent! Akkor azután vége az aranynek.

Minden összevissza kavargott: a keze, a repülés, az arany, az igazságtalanságok az iskolában, az új szó, demokrácia. Mindez a szonata ütemére, amely ezeket az órákat mind telesírta. Ruth megkérdezte: — Mondani akarsz nekem valamit? — Igen. — De csak ezt kérdezte: — Mi a demokrácia, ami most a világban van? — Ruth vontatottan válaszolt: — Hogy is magyarázzam meg neked? Népuralom a neve magyarul, mindenkinek egyforma jog. — Te is demokráciát választottál? — Én? — Ruth nevetett: — Én, gyermekem csak egy asszony vagyok és asszonyok nem választhatnak.

A szó belenyilalt, csak az ajkával kérdezte: — Hogyan? — Azután hangosan: — Csak akkor választhatok, ha férfi leszek?!

Kulcs csörrent, a folyosóajtó a zárra csapódott. Az apa! Valami végigfutott a levegőn, ami semmit sem hagyott a régi helyén. Ruth felállt, Mariska elvitte a vasalódeszkát, a zongorajáték megszűnt, a nagy nővér és Kató berohantak, Margit ökléből ismét folyt a vér. Apa megmosta kezét a fürdőszobában. Visszajött Maris és fojtottan jelentette Ruthnak: — Kint van valaki a háztól. — Margit bezárkózott a toalettbé. Apa súlyos lépései tova kopogtak. Felcsapódílik a szobaajtó, Kató kiáltása: — Nem én voltam! Az apa hangja megrázza a lakást: — Hol bujkál az a taknyos? Ez tulajdonképpen a te lányodra, Margitra vall! — Ruth hangja kapcsolódik be: — Épp Margit nem megy soha a szomszédba. — Az apa ordít: — Képmutató! Biztosan könyvet akart a fickótól! Egész bányu már a sok olvasástól. Te ilyesmit persze nem látsz! Hazug ez a kölyök!

A falakon és ajtókon keresztül a szavak egyes hangzói élesen vágják Margitot. Hallja, amint Kató felbőg, kinyitja és felszakítja az ajtót s összehunyorított szemekkel beront.

— Nézz csak rá! — kiált az apa diadalmasan és megragadja Margit karját. — Bevallasz azonnal mindent! — Kató fekete szemei vad szemrehányással néznek reá. Az apa szétfejt Margit görcsösen összefogott ujjait. A sötét vér szivárog. — Megint teteti magát! — kiált az apa. — Nem igaz — nyögi Margit. — Színésznő! — szól az apa kajánul elnyujtva. — Hazug — s magát kinezva kutat ujabb és fájóbb kifejezések után. — Nem igaz! — kiált Margit vakon. Egész közelről látja apja elváltozott arcát és védekező mozdulatot tesz. Az apa sziszeg: — Mit? Vissza akarsz ütni? — Egy ütés. Az utolsó ütések már Ruthot találják, aki közibük állt. A férfi hangja még magasabbra kuszik s már az élén táncol: — A te nevelésed.

Már minden alszik, csak Ruth éjjeliszekrény lámpája vet még vékony világos sávot az ajtóra. Margit letette a lábait a szőnyegre. Szemei égnek a könnyektől. Ruth tekintete, amikor a kezét bekötötte, lélekzetfojtón még rajta. Ruth ma éjszakára nem csókolta meg... ezért azonban nem kér bocsánatot az apjától. Még ha nem is lesz szabad Farkas bácsiék ünnepére elmenni, amikor unokahuga, Vilma visszajön az intézetből. Pedig biztosan lesz gesztenyepüré habbal. Valami megváltozott s mint valami

árnyék fekszik a találmányon. Hirtelen valami szurásként üt át rajta: sohasem szabad választania. De valami egész ostoba fickónak, ki az iskolában megbukik...

Ruth ágyához lopózik. Dideregve és félénken szedi össze a gondolatait: — Tényleg egyikünk se választhat soha, még akkor se, ha valami nagyot viszek véghez? Soha?!

Mint valami kis rab madár néz fel anyjára. Valami hideg és meleg emelkedik fel egyidejűleg Ruthban s ez a hideg-meleg egyre forróbb. A „soha“ még vibrált az éjjeli csendben. A nagy gondú kis testet az anya a takarója alá emelte. — Még akkor se, ha valami nagyot cselekszem? Még akkor sem?! — suttogta ismét. Ruth kinyitotta teljesen a szemét. Az ablakok világos körvonala kuporgott a falak és a mennyezet között. És azt mondta lassan: — Már vannak országok, hol az asszonyok is választhatnak. Nagyon sokáig küzdöttek ezért. — Margit egész testével odahallgatott. — A lányok is? — A lányok is — mosolygott Ruth álmosan. — Én is fogok ezért harcolni — suttogta Margit. — Én megszerzem az aranyat — mormolta félálomban. Ruth ismét felnyitotta a szemét. Pénzről álmodik? — Gondolta meglepetéssel. Tényleg ilyen?

Az ablak világos négyszöge kissé magasra kúszott a takarón, Ruthnak fájtak a saját gondolatai.

GRÉDA JÓZSEF: GYILKOSSÁG

*Valakit egy kicsit megöltem,
aztán egy csendes éjjelen
meglátogattam lenn a földben.
Olykor szoba is sirverem.
S leírni is alig merem,
de felült ott a sirgödörben,
s beszélgetni kezdett velem
az, akit egy kicsit megöltem.*

*Alig pár napja, hogy megöltem,
s most elbeszélgetünk ezen.
Forog szavunk a régi körben,
emlékezik, emlékezem.
— Hogy érzi magát? — kérdezem,
s ő mosolyog: — Csak így, megölten...
— Igaz — döbbenek meg, hiszen
alig pár napja, hogy megöltem.*

*S nem bántott engem, bár megöltem.
Kedvenc nevemmel szólított,
mert látva engem meggyötörten
megtudta, mi a nyers titok,
hogy kétélű minden gyilok,
s kettő a vesztes minden pörben,
s mert messzebb már én sem jutok,
mint ő,
nem bántott, bár megöltem.*

„FELVIDÉKI SZELLEMEK”

Írta: FABRY ZOLTÁN

Volt egy hitünk, volt egy álmunk: a szlovenszkói magyar szellemiség lesz az az archimedesi pont, mely kiforgatja sarkaiból az eddig volt tespedt, konok, elmeszesedett magyar életet. Számkivetett magyarok voltunk, de új érintkező pontok, veszélyben, de haszonnal élők. Mászt láttunk és többet tudtunk, új hangokra füllellettünk és lemérhettük eddig volt igéinket. Léghuzatban álltunk, átestünk gyerekbetegségeken, de megálltunk férfitalpakon. Szlovenszkóiak lettünk, elkülönült elkülönítettek, mások, új magyarok. Mi előbb gyerekes hittel, később teljes tudatossággal csak egyet éreztünk: misszióink igényét, jogát és kötelességét. Hitünk csökkönyösen, áskálódások, félreértések és gunyolódások ellenére. Hitünk eredmény nélkül, mert hiába volt husz év, nem tudtuk magunkat úgy megmutatni, hogy látva lássanak. Mohók lettünk és türelmetlenek, szétforgácsolódott mindent-próbálók. Az új-ság egyenetlensége hatott bennünk, hol dajkáltuk, hol riogattuk, hol meg áldottuk és átkoztuk másságunkat. Európa volt a hazánk, szegénynemzet a szerelmünk, népképviselő a mértékünk és emberség a magyarságunk. Csak az volt és lett magyar, ami emberséges volt és nem megfordítva. A szlovenszkói magyar szellemiség varázsszava és elcsépelet frázisa, igazolása és elmarasztalója így lett a *vox humana*. Ez az elvontság lett a szlovenszkói élmény legigazabb valósága és legfőbb igazolványa. Egy intuitív módon apriori eredővé sugalmazott előjegy. Az eredővé lényegült előjegy a tartalom egyöntetűségét, megbonthatatlanágát mutatja. Amikor Szlovenszkóba csöppentünk, a világháború poklának, az embertelenségnek voltunk áldozatai, amikor most a szlovenszkói magyarság nagyrésze visszakerült az anyaországához: az antihumanum politikai koncepciója zsebelte be a hálát. Ki magyar tud azonban ennek a ténynek feltétlenül és gátlás nélkül örülni?! Szlovenszkó egy része visszakerült, de ez nem a *vox humana* törvénye, ez az antihumanum hatalmi szerveztségének politikai sakkhuzása. Danao ajándék. Timeo Danaos et dona ferentes... A szlovenszkói magyar szellemiség, mely a *vox humana* jegyében született, erősödött és hatott, a danaók ajándékaképp' ágyazódott bele az anyaország politikai életébe, hamis előjeggyel, zsákbanmacska tartalommal. Mi nem ezt akartuk...

Volt egy álmunk, volt egy hitünk: mi leszünk az új magyar élet csirái és sürgetői: a felelősséget, Európát és változást jelentő humanum, kultura és a következetes népképviselő perifériás rohamcsapatai. „A perifériák ma rohamcsapatok, új honfoglalók, új embertalajt hódítók. Kell, hogy az idő érkezéttel egészségesen, ifju erővel és célbiztos aktivitással készen álljanak, hogy megteremtsék, életre segítsék... Emberországot — magyar földön.” És idők érkezéttel, mintha csak a magam volt lelkesedésére jött volna meg a visszhang. A visszatérés előestjén Szvatkó Pál írta az *Új Szellemben*: „Rohamszázadot formáltunk... A magyarság virága kívánunk lenni. Mi itteniek vagyunk az elmúlt husz év magyar front-harcosai s uttörői egy megmásult életnek”. Istenem, de szép: sorsfordító rohamcsapat, kisebbség, mint történelmet csináló rohamszázad! Volt egy hitünk, volt álmunk... Álom? Valóság! Hangos, rikoltó, gabalygó magyar valóság. Vezércikketek témája, kormányválságok apropója, parlamenti vi-

ták vihara és ünnepi szónokok tromfja. Neve „felvidéki szellem“, mely jött, látott és győzött. „Felvidéki szellem“, mint magyar forradalom, mint a megújulás legbiztosabb záloga. Ime a valóság: a szlovenszkói magyar szellem, politikai potenciájának megfelelően, le nem tagadható politikai erő lett. Politikai fenomén, új magyar értékjelző: „felvidéki szellem“, melynek lényege és eredője azonban egyetlen egy név: Jaross.

A „felvidéki szellem“: jarossizmus. Ez a jarossizmus azonban nem egyenlő azzal a szlovenszkói szellemmel, melynek ismertető előjegye a vox humana. A jarossizmusban kirobbant „felvidéki szellem“ nem a huszéves szlovenszkói szellem következetes eredője, csak kisajátítója, meghamisítója. És mégis realitás. Erő, hatósugár, szuggeszció. Csak mi tudjuk, hogy ez bizományi erő, kölcsönszuggeszció, közvetítés, utánzás, idegen bűvölet kihatása. A mag, a nap messzebb van. A jarossizmus a regresszió hatalmi konjunkturájának magyar vetülete. Rohamsapat, mely idegen előjeggyel az antihumanum politikai koncepciója érdekében rohamozza a még dönteni nem tudó magyar patópálságot. „Felvidéki szellem“, melynek napja a Spree partján kél. Mi nem ezt akartuk! A „felvidéki szellem“ is pislog egyet: túlélés, szokatlan és idegen e napfény és maga a vezér, kinek izzó magyarságát már külsőleg is aláhuzza a Bocskay-nyakkendő: tragikus tévedés, idegen napfény áldozata, teljes vakság a német veszedelemmel szemben. De másképp nem lehet. Ez törvény, megszállottság, ámokfutás. Aki egyszer a regresszió szövetségese lett, az foglya lesz, hűbérese, ugrasztottja és végrehajtója. Nincs menekvés. Nincs kivétel!

Meg kell állnom: ijesztő e perspektíva. Tullóttam volna a célon? Ez, ennyi lenne a felvidéki szellem magyar életutja? Barátaim, Pestre került íróársaim, szóljatok, válaszoljatok! Hangotok alig hallok, csak a nagy politikai hullámverés ideért zugását. Ez vagytok, ti vagytok? Szolidárisan és egyetemlegesen? Tudatlanok vagyunk és tájékozatlanok. Aki husz éven át „stószí remete“ voltam, most tényleg egy istenhátamögötti élet remetéje vagyok: egyedül. Egyedül magunkkal, a husz évvel, ami voltunk. Egyedül: ör, számadó és számonkérő. Ülök a rádió előtt, forgatom a gombot, idézek benneteket: „Felvidéki írók estje.“ Jaross Andor beszél: „Felvidéki szellem“. Végre! De a legilletékesebb nem tudja megmondani, hogy mi fán termett. A csehekről beszél, akik itt az irodalomnak még az irmagját is ki akarták irtani. De ez nem sikerült, mert a komáromi vár daca, a munkácsi vár romantikája stb. Megdöbbenek: ez az ember, ez a politikai vezér nem látott minket, mert a szlovenszkói irodalomból ép' ez hiányzott: a klisé. Rólunk itt egy hamis beidegzettség beszélt szokványfrázist, mely nem tudja, hogy mi minden voltunk, csak ez nem. Vass László jól tudja ezt és lám eltagadja. A diákmozgalmak krónikásaként husz év történetéből annyira kilugozott mindent, hogy a *Sarló*, tehát a lényeg, két egyszerű tömondattá és „tragikus tévedéssé“ szürkült. Ennyire futja a „felvidéki szellemből“? Ez nem a mi harcunk, ez nem a mi arcunk! Kié hát?

Ami az írók estjén nem hangzott el, azt Jaross elmondta azon az újságírói lakomán, melyet az *Új Magyarság*, tehát *Milotay* István lapja rendezett a „felvidéki szellem“ tiszteletére: „Két erőkomponens találkozását ünnepeljük itt. A nemzeti gondolat szellemi munkásainak találkozását, akik Prágából indultak el és érkeztek ide, a magyarság szívébe, az

egyik oldalon, a másik oldalon pedig azokat a szellemi munkásokat látom, akik itt Budapesten voltak ennek a gondolatnak az élgárdája“. Milotay és a szlovenszkói szellemiség, mint erőkomponensek: ki tudott erről? És Jaross most mégis a legteljesebb rokonságot sugalmazza az egész országnak és mifelénk: „Mi amikor visszatértünk ide, éreztük, hogy hoztunk is magunkkal valamit. De éreztük azt is, hogy ezt csak akkor tudjuk a nemzet életében értékesíteni, ha gárdánkat olyan tábor fogadja ölébe, mely rokon a miénkkel.“ Élcsoapatok, ha találkoznak, magyarok ha találkoznak... Nem! Itt Henlein szlovenszkói fegyvertársa találkozott a szellem magyarországi fegyverhordozójával. De ahogy Henlein nem jelentheti a németiséget és Milotay a magyarságot, úgy a jarossizmus sem jelentheti a felvidéki szellem kizárólagosságát. Ha pedig mégis jelenteni akarja, akkor ez csak egy módon lehetséges: a kisajátítás útján.

A jarossizmus által inaugurált „felvidéki szellem“ igazában csak Milotaynak hozhatott „valamit“, ahogy ezt a „valamit“ vállveregetőn csak a Völkischer Beobachter nyugtázhatta. Ha ezt látom és tudom és megfigyelem a magyar politikai élet menetét a „felvidéki szellem“ betörése óta, akkor biztos kézzel vázolhatom fel ennek a szellemnek legsajátosabb erő- és hatóvonalát, mely nem más, mint Budapest és Berlin viszonyának Berlin javára szóló rendezése. Az eredmény: a latolgató politika helyén százszázalékos tengelypolitika! A hűbéri viszony lidércét elhessegette a „rend“ államaihoz alkalmazkodó új magyar élet megkiáltása. És ez új magyar élet belpolitikailag is egyjelentésű: regresszió. A szocializmus a katonaszellem telepítési akciójának jegyében csinál forradalmat, a humanizmust a nürnbergi szellem váltotta fel és a jobboldali kereszténységet ennek megfelelően már nem Róma határozza meg, de a rasszizmus türelmetlensége. A zsidótörvénytől, a *Korunk Szava* kimulásáig: pontosan kimutatható az új csira, a magyar megújulás csodaszere, mely a „felvidéki szellem“ betörése nélkül nem mutatható volna fel ilyen gyors eredményt. A felvidéki szellem, mely szlovenszkói szellem néven még a vox humana erő és eredővonala volt, a jarossizmus révén az ezeréves magyar gond — a német veszedelem — kollektív megkiáltása helyett így lett az antihumanum hatalmi dinamikájának a szálláscsinálója. És nem most először.

Mert nem Budapest volt az első állomás. Budapest: a kiteljesedés. A próbagalopp először és eredményesen itt Szlovenszkón zajlott le a német regresszió javára. Csak most látjuk és tudjuk az összefüggéseket: a nagyobb, az országos győzelem reflektora teljes világosságba állítja azt a bomlasztó erőt, mely itt két-három éve regressziós munkára és falazásra terrorizálta és csábította a vox humana elkötelezettjeit. Ime az erő, mely meggyőződéseket pörkölt, tollakba kapott és dezertőröket szült. Ime az erő, mely új magyar életet ígér és hamis optimizmust hoz, új rendet, de idegen szolgaságot. „Felvidéki szellem“, de kisajátított, meghamisított erkölcsi fogalmat, az antihumanum dinamikájának igazolására és propagálására.

A szlovenszkói szellemet, mely a vox humana magyar rohamcsapatának tudta magát, a jarossizmus bomlasztó csirái abban a pillanatban kezdték ki, amikor az pozitív értelmet kapott, történelmi feladatot, anti-regressziós missziót: a német veszedelem magyar megkiáltását. Ez a megkiáltás husz év hamisítatlan és igazolt eredőjét jelenthette. Micsoda nyár

volt ez az utolsó, és micsoda ősz! Milyen élesek voltak a szemeink és milyen rekedt a hangunk. A világveszély magyar figyelmeztetése üvöltött bennünk — visszhangtalanul. Oh emlék lidérce, szépsége, bánata: amikor száz év kódén át eléink állt Kölcsey, a morállal egy jelentésű haladás tisztasága, egy őszre, egy szentre bukkantunk. A magyar megrendültség árva ünnepén vihareserű alázatban, egy kivédhetetlenül feltörő nagy magyar és keresztény sikolyban — Szánd meg Isten a magyart! — találkoztunk itt mindnyájan hívők és hitetlenek, mi magyarok és nem magyarok. A pesszimizmus víziója volt ez, az ima ultima ratioja. Joggal! Ma magyar megújulásra készülődnek és a Völkischer Beobachter vállveregetőn idézi a „felvidéki szellem“ élharcosát.

Barátaim, ünneplő és építő felvidéki szellem: gyümölcsöt akartok aratni egy fáról, melynek más volt a virágja? Narcizmusba bódult süketek és vakok vagytok? Barátaim, akik ma a cseh rabság fikcióját élitek és élvezitek, akik igent tudtok bólintani erre a szokványfrázisra, vessétek figyelő szemetek egy pillanatra ránk, akik már párhuzamot vonhatunk a „cseh rabság“ és a regressziós kisebbségi lét különbsége között. Mert ne felejtsetek el, ennek a Magyarországon csodává felfutott „felvidéki szellemnek“ mi nemcsak ára és böjtje vagyunk, de tanulsága és ítélete is. Mi már tudjuk, mi a jarossizmus öröksége. Mi vagyunk a politikai megnyilvánulásra képtelenné preperált és ájultságra ítélt magyarság. Harmadosztályú állampolgárok, akik negyedik osztályúak csak azért nem lehetünk, mert ez a kategória a zsidók privilégiuma. Harmadosztályúvá pecsételődöttünk, pedig Jaross elsőosztályú szövetségese volt úgy Henleinnek, mint Hlinkának. Ime az eredmény. Csodálkoztok? Nincs ennél természetesebb. Regressziós nacionalizmus mást nem tehet. Autarkia ez a szó leglogikusabb értelmében. Rövid három hónap nagy tanulságot vetít a magyarság felé: aki a német regresszió védszárnyai alá helyezi magát, az tapodhat ugyan lefelé, de felfelé — szolgál. Aki tehát ilyen uton akarja elérni a „feltámadást“ és „függetlenségét“, az hazáját, népét, az első lát-szateredmények után, egy még nagyobb, szervezettebb függésbe segíti. Regressziós nagyhatalomnak kis nép nem lehet szövetségese és partnere, csak objektuma, hatalmi eszköze és hűbérese. Itt csodálkozásnak nincs helye: aki a regressziót hívja, az olyan szellemeket idéz magára, melyek előbb-utóbb felfalják. A mai szlovenszkói tanulság, holnap már a Dunamedence valósága lehet, aki ezt nem látja, aki ezt a tengelyrendet a Dunamedencében elősegíti, az népének akaratlan ellensége és emberségi elkötelezettségének dezertőrje. A szellemember ennél is több: tudatos cinkos. Ahol az antihumánus hatalmi dinamikája jelenti a „rendet“, a „forradalmat“, „megújodást“ és egyetlen realitást, ott a szellemember csak a non possumus gesztusával reagálhat.

A magyar színen ma a „felvidéki szellem“ ágál. Ágál és hangoskodik olyan időben, amikor a magyar jobbak elhallgatnak. Ez nem lehet véletlen. A hallgatás ma tudatos intellektuális állásfoglalás. „Szabadság a hó alatt“: ítélnék a Remenyik Zsigmondok, Horváth Béla ugyanakkor az utolsó szó jogán tesz pontot. A „félíg-meddig elhallgattatott magyar írók nevében“ Féja Géza beszél: „A magyar politikával szemben pedig nagyon világos és egyszerű az állásfoglalásunk. A magyar Babel zavaros korában részt nem veszünk“. Pont. Ne felejtjük el — erre a tényre idők érkezével vissza kell majd lapozni, — hogy a „magyar

megujhódás“ előestjén legjobbaink mint hallgattak! Hallgatnak, hallgatunk, csak a „felvidéki szellemnek“ van szüretje, keletje és sajtója. És egy szép nap el fogtok hallgatni ti is barátaim. Ez a törvény. Hitelrontók lesztek: hiteljavítók. A mesterséges „felvidéki szellem“ helyén szót fog kérni az eredeti szlovenszkói szellem. Bennetk a humánium magja, a népképviselőt „fertőzése“ és egy szép nap kitör belőletek a csömör: a hallgatás. És ez lesz a gyógyulás, a feltámadás.

Hiszek a csömörben! Ép' e nagy magyar megujhódással, e reformlázal kapcsolatban. Hiszek a csömörben, mert tudom a tegnapi volt példát és hasonlatot: Németh László esetét a reformkorszak első „megkiáltásával“ kapcsolatban. Hiszek a csömör biológiai törvényében, minden egészséges szellem logikus etikai funkciójában az óriásra duzzasztott percemberkéek sorsgabalyító apokaliptikus korában. Hiszek a nagy magyar csömörben, mert hiszek a szlovenszkói szellem missziójában, mely ideig-óráig vak vágányra futhat, de el nem mulhat. Hiszem a csoda nagy realitását, a szlovenszkói szellemmel egyjelentésű „felvidéki szellem“ feltámasztó és megtartó erejét, munkánk igaz gyümölcsét, a vox humana töretlen szuggeszcióját: Kelj föl és járj!

B R A S S Ó I V Á L T O Z Á S

Irta: SZEMLÉR FERENC

Amit mi szülővárosomban megszoktunk, az az állami berendezkedéstől független, teljes és minden porcikájában magyar világ volt, ahol ur és szolga, városi és falusi egyaránt egy nép fiának érezte magát. Társadalmi különbségek, vagy ellentétek lehettek, de nemzeti vagy faji eltérésekről soha nem esett szó. Brassóban mindezt másképp találtuk. Udvarhelytől Segesvár is különbözött, de ez semmiben sem hasonlított hozzá. Segesváron hódítók voltunk, az uralkodó réteg minden előnyével és elzárt-ságával. Brassóban meghökkenve kellett észlelnünk, hogy a foglalók hatalmi fölényét senkisem hajlandó elismerni. És mégis a város méltányos részt engedett önmagából a történet folyamán falai közé vagy falai alá került három népnek. Nem mintha mind e három nép önként és belátással — valamilyen „contrat social“ alakjában — mondott volna le hatalmuk egyrészéről a másik kettő javára. Az erők azonban valahogy egyensúlyba helyezkedtek és kiegyenlítették vagy néhol megsemmisítették egymást.

Az új élményt a város külső képe még nem közvetítette. Segesvár latinos, Udvarhely paraszti arculatával ellentétben Brassó maga volt a germán rendszer és hüvösség. Az egész település szinte érintetlenül őrizte a késő-középkori városköztársaság minden emlékét. Fiatal ismerősök úgy számoltak be a városkapuk lebontásáról vagy a várakok feltöréséről, mint a közel tegnapi eseményeiről. A mostani új házak és új külvárosok még a városfejlesztők képzeletében sem léteztek. Brassót akkoriban még mindig az őstelepülők vonalába épített házsorok jellemezték. A Cenk magasratörtető dombja, a későnké és koránnyugvó nap, a hirtelen leboruló és makacsul szemerkélő őszi ég elválaszthatatlanul egy-

befonódnak a rideg város képzetével. Udvarhely aranykorbeli naposságát felváltotta egy riadalmasabb, nyugtalanítóbb korszak kemény, de életre-szoktató légköre. Igaz, egy csepp meleget sem adott s bennem sem ébredt iránta különösebb lelkesedés. A józan meggondolás alapján egyszerűen befogadott s mi hasonló alapon egyezsége léptünk vele. A középkorból itt maradt házak idegenségén, a Fekete Templom elnehezült gótikáján, a hegyek közt egyre szűkülő uccák szinte eszmei hidegségén ez a megegyezés nem tudott változtatni. Éppen mert csak holmi hallgatóságos szerződésről volt szó: nagyon észszerű, nagyon rendezett, de szeretettől mentes viszonyban volt egymással az ember és a város.

Néha mégis bizonyos enyhülettel emlékszem a háboru-alatti ötvenezer lakosu kis közösség csöndes életmódjára. Ritkák voltak a gépkocsik, ritkák voltak az emberek — és ritkák voltak a gondolatok is. A uccákon és a házakban éles fehér fényt és fejfájdító bűzt terjesztő gázlángok égtek. Ez a világítás csak Brassó hagyományhoz ragaszkodását hirdette. Előtte mégis mindig a maradiság jelképeként lobogtak fel e lángok, hiszen már Udvarhelyt is villany világította. A gázlángok méla félhomályában a szellem nem érezte jól magát, de annál biztosabban hizott a nagyiparosok vagyona. Az emberek korán feküdtek, korán keltek — és csakugyan aranyat leltek. Este kilenckor kihalt a város. A makacs éjszakázók elenyésző kisebbsége apró korcsmákban húzódott meg s az üres uccákon csak az órjárat léptei kopogtak. A moziból (az egész városban egyetlen hasonló műintézet volt) hazatérő szász polgár bizonyára az ósök kóbor szellemeire gondolt ilyenkor s elandalódott az éjszakai uccák középkori ódonóságán. Az ugynevezett *Bolgárszeg* felé ballagó román is dédapjainak sirjára emlékezhetett a közel temetőben. De vajjon mire emlékezhetünk volna mi ilyen csendes éjszakákon?... Hiába kerestük az ósök teremő lelkének nyomát, Brassó hüvös kövei hallgattak. Bármennyire enyhe volt ez az élet, számunkra folytonos lelkifurdalást, titkolt izgalmat jelentett. Mi nem mélyültünk tartós gyökerekkel a város talajába. Csak a felület voltunk, valami könnyű máz, amit bárki lekaparhatott.

Egyelőre még uralkodtunk s ezt senkisémet vont a kétségbe. De hasonlóképpen kétségbevonhatatlan ténynek tetszett, hogy a szászok a város urai. Brassónak szász volt a polgármestere, német a hivatalos nyelve, benszüllött germánok a hivatalnokai. A kereskedelembe német pénz forgott, az iparban német kéz dolgozott s végül is a német zseb keresett mindenütt, igaz, hogy nem érdemtelenül. Az új valóságot csak lassanként és nagyon nehezen ismertem fel. Hiszen én egy tökéletesen magyar glóbuszról krületem ide s változatlanul érvényesnek hitt fogalmaim egyszerre használhatatlanoknak bizonyultak. Szinte újra kellett felfedeznem az egész világot. Legelőször a szász diákok kék, piros, zöld sapkáit vettem észre.

Köztünk s a szász diákok közt a viszony nem volt sem baráti, sem ellenséges. Talán faji zárkózottságukkal és germán fölény-érzetükkel ők vigyáztak a távolság megtartására. Talán mi okoztuk e különállást. Már akkor is hiányzott belőlünk az elemi diplomáciai érzék ahhoz, hogy a hüvös közönyt barátsággá vagy legalább is nyílt ellenségeskedéssé váltassuk át. Szerettük a félmegoldásokat s az elhallgatás kényelmes menedékét. Később mentségünkre felfedeztem, hogy apáink között még nem volt meg ez a hüvös különbség. A kiegyezései években minden nehézség,

minden surlódás ellenére is más jövő képe tárulhatott eléjük. Egyre halom még azokat a szívélyes beszélgetéseket, amelyek idősebb szász urak és hasonlókorú magyarok között lefolynak — lehetetlen, hogy ezeknek mélyén ugyanolyan hűvös közöny rejtezzék, mint aminő fiaik érintkezését hidegítette el. Szinte-szinte a mesék birodalmába utalom egy neves szász író regényének azokat a részleteit, ahol brassói magyar és szász gyermekek között nemzeti alapon lefolyt összetűzésekről és verekedésekről van szó. Ezek az apák gyermekkorukban talán csakugyan verekedtek, de nem ezzel a megokolással. Mi azonban már nem is verekedtünk. Tán jóelőre megéreztük már, hogy saját jövőnk más csillagképek jegyében alakul. Ennélfogva óvatosan tartózkodtunk egymástól s még szokásaink, játékaink sem egyeztek.

Sokkal nyiltabb, sokkal egyszerűbb viszonyban éltünk román diáktársainkkal. Valahányszor a Bolgárszegbe kellett mennem tejért — minden második nap, — folyton rettegtem, hogy az egyik szűk uccában kézbekaparintanak s ki tudja milyen állapotban kerülök haza, ha egyáltalán hazakerülök. Valószínűleg ők is hasonlóképpen gondolkozhattak a magyarok lakta uccákról és rólunk. Ha pedig semleges helyen, például a *Fellegvár* mögött lévő felhagyott kőbányában találkoztunk, akkor kölcsönös kiabálások és kődobálások közben szabályszerű csata fejlődött ki. A csata kimenetelét rendszerint nem a küzdőfelek vitézsége, hanem az ebédutáni nyugalomukban megzavart Kőbánya-uccai szomszédságok mérges beavatkozása döntötte el. Gondosan ápolt nemzeti öntudatunkat persze sértette, hogy ellenfeleink egyáltalán szembe *mertek* szállni velünk. De csodálatos: népi öntudatunk egy cseppet sem berzenkedett emiatt vagy román diáktársaink egyéb tettei miatt. Sőt emlékszem, hogy a velünk egy osztályba járó Ovid Vătășan barátunkat őszintén szerettük s kedvéért igyekeztünk helyesen kiejteni a nevében kétszer is előforduló torokhangú „ă” betűt. Mindeme sok ellentmondó érzés valami zavaros össze-vissza rendetlenségben terjengett bennünk — a döntő jelleg azonban természetesen saját uralmi helyzetünkből adódott. Különös idegességgel szoktuk volt nyilvánítani ezt az érzést. Kissé értelme-vesztetten hadakoztunk a külső, ismeretlen világban készülődő bizalom ellen, amiről sejtésünk is alig volt. Fűtyültünk és handabandáztunk a sötétben s ezzel bizonyítottuk be önmagunk előtt erőnket és létezésünket. A sötét pedig egyre sűrűsödött.

Zavarodottak voltunk és nem tudtuk miért. Szervezetünk mélyén valahol egy ideg vagy egy mirigy működéseben különös változások kezdtek történni s noha a test egészen nem adhatott magának számot állapota módosulásáról, homályosan mégis érezte, hogy valami nincs rendjén. Az aranykor bő biztonsága észrevétlenül átolvadt egy más, nyugtalanabb korszakba, aminek mibenlétével senkisémm volt tisztában. Csupán azt éreztük, hogy a régi kormányzó eszmék már nem illeszkednek töretlenül a kétségbeejtően változó világhoz. Egykori életformánk, mint a magárahagyott gépezet, haragosan zörögte tovább a megszokott mozdulatokat, amíg aztán egyszerre csak megállott és magunkra hagyott.

KULTURKRÓNIKA

A MAGYAR FALUKUTATÁS ZÁRÓFEJEZETE

A dokumentum sokszor több az elmélkedésnél. Ilyen dokumentumra akad következőkben az olvasó. A dokumentumot, mely írásformájában levél, Kovács Imre a „Néma Forradalom“ és egyéb jelentős falukutató művek szerzője tette közzé, illetve intézte gróf Teleki Pál magyar közoktatásügyi miniszterhez, abból az alkalomból, hogy a miniszter egy parlamenti interpellációra adott válaszában a Táj és Népkutató Központ kiállításával kapcsolatban megtagadta szűkebb munkatársi gárdáját, köztük Kovács Imrét is.

Miniszter Ur!

Professzor urnak szerettem volna szólítani, mint az egyetemen, de még idejében rádöbentem arra, hogy ez lehetetlen. Ön többé nem professzor: miniszter, aki vajjon vállalja még gróf Teleki Pált, az egyetemi tanárt. Szóval: Miniszter Ur nem voltam ott a parlamentben, amikor a Táj és Népkutató Központ kiállításáról elhangzott interpellációra válaszolt, csak az újságokból értesültem a viharos ülésről és a „komiszan viselkedő tanítványok“ nyilvános megdorgálásáról. Megvallom őszintén, hogy a dorgálás nem lepett meg, mert hiszen dec. 7.-én este másfél órán keresztül a kiállítás termeiben már volt benne részünk. Nagyméltóságod akkor magához kérette szűkebb munkatársi gárdáját és szokatlan szigorúsággal mondta szemünkbe rólunk alkotott véleményét.

Engedje meg, hogy most én is elmondjam véleményemet az egész kérdésről. Sokáig viaskodtam ugyan, míg rászántam magam erre a lépésre, de végülis nem tehettem másként, mint a toll után nyultam. Ama bizonyos estén Nagyméltóságod nem engedett szóhoz jutni bennünket. „Itt csak én beszélek“ — mondotta, ha valamelyikünk próbálkozott érveivel ellen érveket felhozni, tehát már csak azért is kénytelen vagyok így reflektálni kritikájára. Azután tanítványai közül nekem nem keil tartanom semmitől. Én megbélyegzett emberként élek a társadalomban: előttem az összes hivatalos ajtók betétettek. A műegyetemen is felfüggesztettek, nem vizsgálhatok, nem fejezhetem be tanulmányaimat. Nekem nincs vesztenivalóm, ha megírom annak az estének történetét és valakinek megkeli írni... Ezért vállalkoztam én erre a hálátlan szerepre.

A nagymultu Károlyi-palotában már nem volt közönség, csak a kőpák egtek és a falakon a térképek, grafikonok és a felirások virrasztottak. Az első teremben nyolcan vártunk a miniszter urra, a kiállítás vezetői és rendezői. Amikor megérkezett, mindjárt rátért a tárgyra:

— Azt hiszem tudják, hogy miért jöttem? Megmondani őszinte véleményemet a kiállításról. Kifelé mindenért vállalom a felelősséget, de befelé tisztázni kellett egyet s mást... Csalódtam önökben: egész eddigi munkásságom összeomlott bennem. Ez nem tudomány, ez propaganda: diszkreditáltak engem és diszkreditáltak az ügyet. Mint tanítványaimat megtagadom önöket, soha többé semmi közünk egymáshoz.

Kemény szavak voltak és megdöbentőek. Néha szünetet tartott, ilyenkor úgy éreztem küzködik önmagával, nehogy megindultsága látható jelekben kiütközzön... Azután teremről-teremre és térképről-térképre járva másfél órán keresztül elmondta kifogásait.

A legsúlyosabb vádja az volt, hogy a kiállítás propaganda ízű. Ez igaz, de éppen azért kiállítás, hogy propagáljon. Minden kiállításnak propaganda szerepe van. Az anyag összeválogatása és összeállítása is ezt a célt szolgálta. Az I. teremben az agrárpolitikai részt én rendeztem el: ez ellen voltak Nagyméltóságodnak legsúlyosabb kifogásai. A tájak differenciáltságát emlegette és azt, hogy az új földreform lebonyolítását jelző térkép hibás, nem érti meg a közönség és félrevezet mindenkit.

A közönség nagyonis megértette, ellenben a nagybirtokosok ennél a térképnél csóválták legjobban fejüket s azt hiszem itt van a hiba... Nyomatékosan ki kell jelentenem, hogy ezért a térképért mindnyájan vállaljuk a felelősséget. Nagyméltóságod azt mondta:

— Nem kell elsietni a dolgokat. Ha az egyik tudós *lekésik*, megcsinálja a másik és csak az történt, hogy valaki elől, pechjére, elvitték a dicsőséget.

Azt hiszem ezen a ponton tér el véleményünk és szélesedik ki a magyar sorskérdések egész komplexuma. Nagyméltóságod tudós a szó igazi nemes értelmében. Tudós, aki csak az abszolút igazságot keresi. A táj és népkutatásban inkább a táj érdekli, a néppel, az emberi társadalommal csak annyiban foglalkozik, hogy milyen hatással van a föld felszín alakulására. Nagyméltóságod az embert, mint földrajzi tényezőt veszi figyelembe; társadalmi, gazdasági és főleg szociális viszonyaira nem kíváncsi. Vagy hogy szakszerűbben fejezzem ki magamat: azt nézi, hogyan alakítja át például a szteppét kulturtájává, de már életformája, társadalmi berendezkedése, megélhetési viszonyai, általában összes emberi problémái nem érdeklik. Ezért mondta: legfeljebb az egyik tudós *lekésik*...

Véleményünk szerint itt nem egy tudós *lekéséséről*, hanem az egész magyarság *lekéséséről* van szó. Eleget mulasztottunk már, ha tovább is csak bogarászunk, annak katasztrófális következményei lehetnek.

Miniszter Ur, akkor a Károlyi palotában ott volt a magyar nemzet. Nagyméltóságod képviselte a történelmi osztályt. Mögöttünk a falakon a térképeken kiugró színes foltok jelentették az agrárproletár tömegeket. *Györfy* professzor a kunsági parasztdemokráciát képviselte, *Kovács Péter*, egyik gyakornoka a Tiszavidék szegényeit, *Elek Péter*, másik gyakornoka az uradalmak népét, *Kiss István*, Magyary tanársegéde a csongrádi parasztságot, *Magyary* professzor a magyar középosztályt, *Hilscher* tanár, *Vargha* és *Matula* mérnökök a dolgozó értelmiséget és én... én a kihívott magyar végzetet. Szemben álltunk és míg élek nem felejttem azt a pillanatot.. Soha nem felejttem el; Kiss István egy végtelenül nehéz mozdulattal tárta védelemre két karját a térképek, grafikonok és felírások elé. Nem szólhatott semmit, mert Nagyméltóságod leintette, de Kiss Istvánnak a tekintete, néma meghajlása mindennél többet mondott...

Miniszter Ur Kemsét említette a parlamentben, mint az igazi, a célnak megfelelő falukutatás példáját. A kemsei kiszállást mi csináltuk és most minden hiúsági és egyéb kérdést félretéve az ügy érdekében meg kell mondanom: a kemsei munkát Elek Péterrel és egy másik „komiszul viseikédő” falukutatóval, Hilscher Zoltánnal, mi hárman, a hűtlen tanítványok szerveztük meg. Az első kollektív falukutatás volt Magyarországon és mint öreg cserkészek mentünk le ebbe a kis ormánysági egykés községbe. A cserkészuha kötelezett. Mi a cserkészetből egy nagyon terhes és súlyos törvénnyel léptünk ki az életbe: a cserkész fel-

tétlenül és minden körülmények között igazat mond. Nemcsak a cserkészélet apró élményeiben, az iskolaélet rakoncátlan levegőjében és a gyerekstiklik kötelező világában, hanem igazat mond kint az életben is. A cserkésznek igazat kell mondani a politikai, gazdasági, szociális és társadalmi kérdésekben is. Hiszen Nagyméltóságod is azért szervezte meg a cserkészférfiak mozgalmi egyesületét, a Fiatal Magyarság Szövetségét, mert nagyon jól tudta, hogy a cserkészeten felnőtt férfiak egyetlen politikai pártban sem éreznék jól magukat: azoknak külön „párt” kell.

Mi a cserkész igazmondás igényével mentünk le Kemsére. Ott eleinte bizalmatlanul fogadtak bennünket, mert azt gondolták, hogy cserkészruhába bujtatott fináncok vagyunk és azért vizsgáljuk az istálló, magtár és padlás állományát, kérdezzük tőlük életük legaprólékosabb problémáit is, hogy az adóemelésre alapot találjunk... Csak amikor megtudták jöveletünk igazi célját és egyik este a tábornúznél én kimondtam feléjük a nagy igazságot: aki a magyar parasztság ellensége, az a miénk is, értették meg az igazi cserkészeket és sirtak, amikor eljöttünk tőlük.

A könyvhöz, melyet Kemséről irtunk — *Elsüllyedt falu a Dunántul* a címe — Miniszter ur irt bevezetést. Akkor Nagyméltóságod is aláírta a könyv tartalmát. Most, hogy megegyszer átlapozom, az összefoglalásban ilyeneket olvasok:

„Egy olyan faluval állunk szemben, amelynek emberanyaga, gazdasági, szellemi és erkölcsi megnyilvánulásának minden mozzanata felemésződött és emésződik abban a szakadatlan harcban, amelyet a számára rideg társadalom és rideg táj ellen kell folytatnia... Főleg a külső gazdasági és társadalmi körülmények s az ezeken felépülő ideológiai megnyilvánulások azok, amelyek Kemse süllyedő életének előidézésében részt vettek. Ezek sokkal egyetemesebb jelenségek, minthogy csak Kemsét érintenék s ha itt süllyedést jelentenek, máshol sem fognak felemelkedést előidézni... Kemse ma egy kitagadott, utolsó óráit élő kis társadalmi egység képét mutatja. A gyógyítás és mentés munkája természetesen nem lehetett vállalkozásunk célja, de tisztában vagyunk azzal, hogy pillanatnyi mesterséges injekciózásokkal nem lehet megmenteni a falut, egy nemesebb társadalomba való beilleszkedés idejét pedig nem fogja megérni. Lehet, hogy a falu régi lakóinak házait jövevények töltik ki s Kemse, mint közigazgatási egység létezni fog, de a multat végigküzdők utódaikat nem küldik és nem is küldhetik falujuk jövőjének kiépítéséhez. Amikor parasztságunkat a szinpadi beállítás kellékeivel ellátva messzi földről idesereglett nézők és sajátmagunk előtt megtáncoltatjuk, Kemse a jelenetek mögött némán statisztál s a mélyenlátók előtt a táncos és daloló magyar nép illúzióját nagyon komorra teszi.” És még csak az utolsó mondatát a könyvnek: „A föld hiánya így lesz a nemzetpusztulás előidézője és a nagybirtokok halálgyűrűje a nép megfojtója“.

Miniszter ur a könyvet, tehát ezeket a megállapításokat szintén aláírta. Sőt még a közigazdasági egyetemen nagyszámú és előkelő hallgatóság előtt elő is adatta velünk. Akkor még 1936-ot irtak és a falukutatás csak a következő évben lett üldözött tudomány. Amit Kemsén egy községre csináltunk meg, az lassan kiszélesedett az egész ország területére. A kiállításon volt egy térkép, a Karczag környéki gazdaság-földrajzi felvételekről. Annak készítésekor én is ott voltam. Heteken keresztül jártuk a tanyavilágot és mindent a legaprólékosabb részig felvettünk. Az

egész kiállítás így készült. Egy része, mint doktori értekezés átment Nagyméltóságod kezén, tehát jónak kellett lennie és így minden térkép külön-külön a valódi helyzetet mutatja.

A tanítványok diszkreditálták az ügyet, de ők nem a tiszta tudományra, hanem a kérdések megoldására törekcszenek. Az új magyar ifjúság észreveszi az embert is a földön és jobb körülmények között szeretné tudni. Hányszor néztem bele azóta riadt diákszemekbe, akik nagy lelkesedéssel fogadták a táj és népkutatást és most nem értik a helyzetet és tőlem kérdik, mi van itt a háttérben?

Kérem Nagyméltóságodat, ne haragudjon meg ezekért a sorokért: ez bucsu is, mert hiszen a parlamentben kijelentette, soha többet nem lehetek a tanítványa...

A MAI NÉMET GAZDÁLKODÁS ÖNVALLOMÁSA

A német birodalmi statisztikai hivatal a *Wirtschaft und Statistik* című folyóiratban közli az elmúlt öt év termelési mérlegét. A közleményekből saját adatok alapján mutatható ki, hogyan alakult a nemzeti szocializmus alatt a munkások és kispolgárok, valamint a nagyipar helyzete.

Az adatok kiterjeszkednek mindenre. Megállapítják pl. hogy míg a német császári birodalom 540.000 négyzetkilométeren 67.8 mill. lakossal rendelkezett, addig jelenlegi területe 600.000 négyzetkilométer, 78.8 millió lakossal. A munkanélküliség — egész lényegtelen maradéktól eltekintve — megszűnt. (!?) A közlemény különben általános összehasonlítás alapul az 1932. évet szóval a gazdasági válság mélypontját veszi. (Ekkor 7 millió a munkanélküliek száma. Ausztria bekebelezésével 600 ezer munkanélkülit kaptak.)

A nemzeti szocialista rendszer alatt a munkások és alkalmazottak száma 12 millióról 20.8 millióra növekedett. Hozzájárult azonban ehhez az általános védkötelezettség bevezetése, a munkatáborok, a rendőrség és a közigazgatás nagyobboldása, valamint a pártbürokrácia és alakulatai (SS, SA), melyek egyedül egymilliónál jóval több munkanélkülit emeltek ki a munkapiacról.

Az ipar 1932-ben kereken 3.7 millió munkást foglalkoztatott. Ez a szám 7.5 millióra duplázódott.

A munkaidő átlaga — a kimutatás szerint 6.9-ről 7.8 órára szökött. Ez azonban jelenleg már tuhaladottnak tekinthető, mivel 1939 január 1.-től a hivatalos munkaidő napi 10 óra, sőt az állami rendelésre dolgozó üzemekben ennél is magasabb.

A háborús ipari termelés növekedését a következő felállítás tünteti föl (millió tonnákban):

	1932	1939
Nyersvas bányászat (behozatal)	3.93	15.96
Vastermelés	1.34	9.79
Nyers acéltermelés	5.65	19.39
Cement	2.8	12.6
Benzin	0.4	1.26
Nyers benzol	0.2	0.5
Kőszén	104.7	184.5
Barnaszén	122.6	184.7
Alumínium	19.200.—	127.200.—
Műgyapju	1.300.—	99.400.—

A gazdasági önellátásra való törekvés mezőgazdasági téren jelentéktelen emelkedést eredményezett. Az 1932-3 idény 38.9, az 1937-8. pedig 41.7 millió tonnát mutat. A mezőgazdasági termelés összértéke 8.7 milliárdról 12.6 milliárd márkára emelkedett. Vagyis: míg a mezőgazdasági többtermelés 7, addig a gabona áremelkedése 30 százalékos. A tömegélelmezés szempontjából rendkívül fontos még, hogy 1932-ben az élelmiszerszükséglet egynegyede behozatal útján került a Birodalom területére, 1938-ban viszont már csak egyötöde — a fogyasztás korlátozása következtében. Bizonyos cikkek a piacról teljesen eltűntek, illetve a tömeg részére elérhetetlenné lettek.

Számokban kifejezve a „nemzetiszocialista gazdasági rendszerben“ a háborús ipari termelés emelkedése 400-700, a mezőgazdasági termelés 7, a mezőgazdasági cikkek drágulása 30, a munkaidő hosszabbodás átlaga pedig 15 százalék.

A kifizetett munkabérek összege 1932-ben 5.4, 1938-ban 13.4 milliárd márka. A kimutatás szerint a bérek egyharmaddal, a vásárlóerő pedig egynegyeddal emelkedett, ami azt jelenti, hogy a létfenntartási költségek a bérjövdelem fejlődése elé kerültek. Ez a látszólagos javulás azonban mindjárt eltűnik, ha figyelembe vesszük a kötelező levonásokat (Arbeitsfront, Winterhilfe, stb.) és a munkaidő meghosszabbodását. Ha pedig a pótanycsökkentés következtében beálló minőségromlást (pl. a ruházati cikkek élettartamának nagymértékű rövidülését) tekintetbe vesszük, akkor a bércsökkenés ténye minden további nélkül — a hivatalos kimutatás nyomán is — megállapítható.

Legjellemzőbb a mai német gazdasági rendszerre, hogy ugyanakkor az évi ipari osztlék 250 millió márkáról 550 millióra ugrott, azaz a részvényesek 120 százalék jövedelemtöbbletet könyvelnek el. A munkanélküli jövdelem mértéke így a duplájára emelkedett, nem említve az igazgatósági, felügyelőbizottsági tantszemeket, továbbá a vezető állások emelkedő tendenciájú jövedelmeit. (Horváth Ernő)

A NÉMETEK ÉS KÁRPÁT-UKRAJNA. A müncheni és bécsi döntések után nem mulik el nap, hogy a német sajtó összes hasábjain Kárpát-Ukrajna kérdése szóba kerüljön. Nincs szükség idevonatkozó vagy ezzel kapcsolatban álló eseményre: — Kárpát-Ukrajna minden aktualitástól függetlenül érdekli a németeket. Érdekli a lapokat, érdekli a folyóiratokat. Az új csehszlovákiai állapotok bekövetkezése óta Kárpát-Ukrajnának hatalmas irodalma termelt a Birodalomban. Ennek az irodalomnak a termelése tovább folyik. A magyarázat után a kelet-európai olvasó előtt felesleges kutatni. Mindenki tudja... Épp ezért ismertetünk a következőkben egy igen jellemző publikációt ebből az új Kárpát-Ukrán-né-

met irodalomból. A cikk, amit egyik lényeges részében bemutatunk, a nagyműtűs a Harmadik Birodalom berendezkedése óta szalon-náci **Die Tat** hasábjain jelent meg s Kárpát-Ukrajna stratégiai fekvésével foglalkozik. Kárpát-Ukrajna geopolitikai és stratégiai helyzetével eddig ugyan már számbalan német írás foglalkozott, ez azonban olyan áttekintésben érinti a kérdést, hogy egyúttal a tulajdonképpeni német tervek közé is bepillantást enged. Nézzük mit mond a cikk, illetve szerzője, **W. Pancsenko-Jurevicz**, aki neve után ítélve bizonyára a Németországban most lázasan toborzódó ukránság köréből való:

Kárpát-Ukrajnát nyugat-keleti irányban az Ungvár-Csap-Körösmező vasutvonal szeli át, amely a bécsi

döntés előtt közvetlen a határ közelében, Máramarosszigetnél pedig 40 km. hosszúságban Románián vezet keresztül. Ez a vasutvonal 320 km. hosszú. A vonal a bécsi döntés következtében kb. Nagyszőlősig (Sevlus) Magyarországhoz került, úgy hogy Kárpát-Ukrajna összeköttetése Szlovákián át Prágával, illetve Románia felé, többszáz kilométeren keresztül magyar területen halad át és így Budapest ellenőrzése alatt áll.

Ellenére a meglévő vasuti összeköttetéseknek és a jól kiépített ut-hálózatnak, Kárpát-Ukrajna még ma is mehezen közelíthető meg egy kelet felől támadó nagyobb hadsereg számára. Hogy a Kárpátok magaslatai milyen akadályt jelentenek a támadónak, a világháború ékesen bebizonyította. Ezért akar a vörös hadsereg európai háború esetén a Szovjet-Ukrán határról a Kárpátokig gyorsan előretörni a első védelmi vonalát és harcászati bázisát itt kiépíteni. Az 1915. év tapasztalatai igazolják, hogy ez a cél aránylag könnyen elérhető. Mint a térképről látható, egy ilyen orosz előnyomulás a legkönnyebben a legrövidebb uton a nyugat-ukrán alföldről rontana Kolomeán-Stanislaun, Lembergben és Przemysl-n keresztül. Az ezen a területen adott sűrű vasuti hálózat lehetővé teszi a tartalékok és hadianyagok gyors utánpótlását. A német sajtóban szeltében-hosszában tárgyalt észak-Románián keresztül ut egy nagyobb modern hadsereg számára alig jöhet tekintetbe. Ebből az irányból ugyanis a keletről jövő támadás katonailag igen fáradságos és veszélyes, ezért tehát nem is tétélezhető fel, hogy megkísérlik. Ezen a területen közvetlen vasuti összeköttetése sincs Kárpát-Ukrajnának Bukovinán keresztül Szovjet-Ukrajnával. Az erre irányuló prágai és moszkvai vasutervek ezideig mindig meghiúsultak. Maradna tehát a támadás ilyen irányba esetében az igen körülményes Cernăuți-Câmpulung-Iacobeni-

Szatmár-i kerülő ut. Ez azonban olyan bonyolult és körülményes, hogy egy nagy hadsereg szállítása s utánpótlása számára gyakorlatilag semmiképpen sem jöhet komoly katonák előtt számításba.

Meggondolásaink — folytatja W. Pancsenko-Jurewicz — arra a megállapításra készítetnek, hogy Kárpát-Ukrajna stratégiai jelentősége úgy topográfiai sajátossága, mint geopolitikai adottsága következtében bár korlátozott, ennek ellenére igen nagy s egy Kárpát-Duna, illetve Kárpát-Visztula térbeni konfliktus esetén egyenesen döntő jelentőségű. Kárpát-Ukrajna gazdasági fejlődését illetőleg ugyanúgy, mint geopolitikai és stratégiai szempontból nagyon fontos az a körülmény, hogy egy új nyugat-keleti irányú vasutvonal megépítése, vagyis a saját összeköttetés helyreállítása Szlovákia, Csehország és Középeurópa felé, a Kárpátok geológiai struktúrája következtében aránylag egyszerű és nem is drága (szemben azokkal a tendenciózus híresztelésekkel, amelyek azon körök részéről keltek szárnyra, melyek kimaradtak ezekből az építkezésekből). Az ukrán dél-Kárpátokat ugyanis nyugat-keleti irányban hosszú, igen széles és sűrűn lakott völgyek szelik át. A legfontosabb ezek közül a völgyek közül Homonnánál kezdődik, az ukrán-szlovák néprajzi határon és kétszáz km. hosszúságban vonul Sninan, Svalaván, Dovenhén keresztül az új fővárosig, Husztig. Ez a völgy csupán 200-300 méterrel fekszik a tenger színe fölött s közben pár helyen maximum 100 méterig terjedő emelkedést kell leküzdeni. A prágai sajtó értesülése szerint ennek a vasutvonalnak a kiépítését Husztig és azon túl Körösmezőig már is tervbevétték.

W. Pancsenko-Jurewicz hozzáfűzi még ezekhez, hogy a mondottak szerint Kárpát-Ukrajna közlekedés-technikailag éppoly kevésbé van ráutalva a Magyarországhoz kerülő alföldi részre, mint gazdaságilag, mivel a szükséges vasuti összeköt-

tetések kiépítése után életképesen tagozódik bele a Középeurópa-Románia-Feketetenger háromszögbe. (Szacsavay Gusztáv)

A FÖLD LAKHATÓSÁGA. Friedrich Ratzel, az emberföldrajz megteremtője (1882) tudománya főfeladatának ama törvényszerűségeket megokolását tekintette, melyek szerint az ember eloszlik a földön. Ratzel óta számos kísérlet történt, főleg annak kikutatása irányában, hogy mennyi a föld legmagasabb ember-befogadóképessége. 1934-ben Penck egy ennek a tárgynak szentelt, **A fizikai antropogeográfia főkérdése** című dolgozata a kérdés vitatását igen felélénkítette az általa bevezetett modern klimatológiai szempontok felvetésével. Ezóta a vizsgálatok kivétel nélküli abból indultak ki, hogy a föld jelenleg lakott felületein előbb-utóbb túlnépesedés következik be. Ez az állapot szükségszerűen maga után vonja az eddig lakatlan területekre irányuló vándorlás folyamatát, mely végül a föld ember által való megteléséhez vezet. A föld lakosságának lehetséges maximális számán kívüli természetesen felmerült az időpont kérdése is, amikor az emberiség létszáma eléri a maximumot. Ezekben az elgondolásokban természetesen nagyon sok utópikus és profetikus elem jelentkezett.

A helyzet napjainkban jelentősen változott. Politikai körülmények emberek igen nagy számát jelenlegi lakóhelyük elhagyására készítik. A legtöbb ország viszont bezárja kapuit s ezért új települési helyek után kutatnak. Hol található azomban ezek a helyek?

Nemcsak az antropogeográfia, hanem azok a módszerek is, amelyekkel a föld teherbírását megállapítani próbálták, csak a nagy általánosságban mozognak. Így az egyes kutatók végkövetkeztetései is nagyon eltérnek egymástól. A föld lakosságának lehető maximális létszámú becslései az 5 és a kétszáz milliárd között mo-

zognak. Némelyek a jelenlegi mezőgazdasági hozamot vették átlagosan alapul, mások a modern technikának megfelelő mezőgazdasági formákat. Némelyük számításába belevett még feltáratlan táplálkozási tartalékokat, illetve olyan energia forrásokat is, amelyeket csak a jövő közelíthet meg.

Még az olyan számítások is, amelyek jelenleg adott és nemcsak valaha lehetséges támpontokon nyugodtak, lényeges eltéréseket mutatnak, miután egyik vagy másik élettényezőt egyoldalú hangsúllyal állították az előtérbe. Természetesen legtöbb kutató a szén- és ércgazdaság mellett elsősorban az élelmezést, vagyis a művelhető földet vette számításba. Ezzel a megfontolással Penck a föld maximális lakosainak létszámát 7689 millióban állapította meg s úgy találta, hogy a mostani Brit világbirodalom 600 millió fehér ember számára biztosíthat megélhetést, és pedig: az anyaország 30, Kanada és a Délafrikai Unió 60-60, a Dominiumok és Ausztrália pedig 450 milliót. Ebben a számításban tüstént szembeötlő, hogy Penck az angol anyaországnak a jelenleginél alacsonyabb befogadóképességet tulajdonít. Penck, ahogy kritikusa, **A. Fischer** kimutatta, csupán a belső körülmények által meghatározott — divatos műszóval élve: az ország autarchikus mezőgazdasági kapacitását — vette tekintetbe. Valójában a legtöbb európai országban a belső körülmények által meghatározott életlehetőségek jóval meghaladottak, a legerősebben Svájcban. Ezért tehát joggal vethető fel a külső körülmények által meghatározott befogadóképesség, amit a lakosság ipari tevékenysége, a fontos ásványi kincsekben való fölösleg, vizierők, kedvező közlekedési viszonyok s az idegen forgalmat elősegítő mozzanatok tesznek lehetővé.

A becslés nehézségeit nemcsak az élet-tényezők sokfélesége és az ezekben meghúzódó szubjektív ki-

értékelési mozzanatok nehezítik meg. A föld egyes területeinek elementáris sajátosságai nagyonis különböznek egymástól s ezért az életfeltételek objektíve igen változatosak ahhoz, hogy olyan jellegű általános ítéleteket állapítsunk meg, mint amínöket **Ballou**, vagy **Knipps** tesznek. Ezek a mezőgazdaságilag művelhető felületeket egyszerűen összeadták, kiszámították az átlaghozamot és elosztották az egyes ember azonosnak vett élelmiszerszükséglet adagával. Csak a klimatikus viszonyok **Penck** által történt bevonásával került a kutatásba a tér különbségeit méltányló megfontolás, amely annál indokoltabb, mert **Köppen** révén a klimatikus típusok beosztását és elhatárolását növényföldrajzi tények is megkövetelik. Ilyen tanulságok révén osztotta be a földet **Penck** 11 különböző klímájú régióra s ezeknek a régióknak számította ki azután a lehetséges maximális befogadóképességét. Ez a számítás már jelentékeny haladás, mert egyszerűsmindenkorra kiküszöbölte az általános becslés érvényét. A híres település-specialista **Griffith Taylor**, torontói egyetemi tanár viszont bebizonyította, hogy a **Köppen**-, illetve **Penck**-féle 11 régió nem elégés az egyes terek befogadóképességének valóban differenciált megragadásához. **Taylor** legutolsó munkájában (**Environment, Race and Migration, Toronto**), mely ugyanolyan módszeres, mint amilyen érdekes, kidolgozta a föld valamennyi részére alkalmazható lakhatósági összehasonlító mértéket.

Taylor is nagyon jól tudja, hogy abszolút biztos értelemben nem állapíthatjuk meg a föld befogadóképességét. Csupán olyan tájékoztató becsléseket érhetünk el, amelyek egyes területeken feltétlenül jó szolgálatot tesznek. A településföldrajzi értelemben jellemezhető régiók elemzése (74 ilyen régiót ismer **Taylor**) **Taylor**t egy grafikai lakhatósági index megszerkesztésére készítette, amit ő **ekonográf**nak

nevez. Ez az ekonográf a döntő lakhatósági feltételek skáláját tünteti föl. Ilyenek: hőmérséklet, csapadék, tengerszín fölötti magasság, szénkészlet stb. A legfontosabb tényező a hőmérséklet. Ahol az évi átlag hőmérséklet minusz 1 Celsius alatt, vagy pedig 21 Celsiuson áll, ott európai számára nincs települési lehetőség. Az ideális ekonográfiai értéksor: évi átlaghőmérséklet 12.75 Celsius, évi átlagcsapadék 127 cm., tengerszín magasság és 780 ezer tonna szénkészlet négyzetkilométerenként. Ahol ilyen feltételek az adottak, ott a föld használhatósága a legtöbb oldalú és a lakhatóság lehetősége a legnagyobb. Minden eltérés a lakhatósági tényezőkben szűkíti az életteret, ugyanakkor a hőmérséklet kétszer olyan fontos, mint a csapadékmennyiség, amely utóbbi viszont a termékenységet kétszer olyan erősen befolyásolja, mint a tengerszín fölötti fekvés kedvezősége vagy kedvezőtlenisége. Az ekonográf konstrukciója olyan, hogy megadja bármely terület lakhatósági karakterét. Látható, hogy a hőmérséklet, a csapadék és a tengerszín feletti fekvés kedvező-e a mezőgazdaságnak vagy állattenyésztésnek s hogy a szén vagy az eső előfordulása, illetve a magaslati viszonyok lehetővé teszik-e ipar keletkezését. A formális összehasonlításokon kívül a **Taylor**-féle ekonográf számszerű összehasonlításokat is ad. A tényezőket u. i. úgy osztotta be **Taylor**, hogy ideális esetben 1000 egységet adnak s a kedvezőtlen eltérések megfelelően levonásba vehetők. Így pl. az élcsoport Nagybritannia és Északki-na 770, az Egyesült Államok északkeleti része 756, az alsó határ pedig (Északnorvégia és a Tundrák) 21 ekonográfiai egységet tüntetnek föl. A felületi kiterjedés bevonásával azután bármely terület ekonográfiai adalékai segítségével kiszámítható a lakhatóság.

Különös értékűek a már lakott és a település szempontjából még fel nem tárt konkrét ekonográfiai

egybevetések. Taylor az általa pontosan átkutatott Kanada és Ausztrália szembeállításából mellékel ilyen egybevetéseket. Kanada számára a következő megfeleléseket találta: Északnorvégia (3 millió lakos) — dél Brit-Columbia; Németország és Lengyelország (92 millió) — a Prairi tartományok; déli Finnország (3 millió) — Clay Bert; Csehszlovákia (14 millió) — Dél-Ontario és Quebec; Svédország déli része (6 millió) — Partvidék. Ennek a területnek a legmagasabb lakhatósági száma kerek 118 millió. A Taylor-féle módszer megengedi a gyakorlatilag üres kontinensek valószínű betelepülésének kiszámítását arra az időpontra, amikor ott a mai európai lakhatósági feltételek következnek be. Ez a következő számokhoz vezetett: Észak-amerika 610, Argentína 115, Délafrika 82, délkelet Ausztrália 62 millió. Igen magasra becsüli Taylor Rhodézia lakhatóságát, mely — ellenére a magas hőmérsékletnek és erős csapadékknak — a kedvező gazdasági fekvés következtében a fehér lakosság munkaerejének a legszélesebb kibontakozási lehetőséget nyújtja. Rhodézia és Angola lakhatóságát Taylor 50 millióra becsüli. Szerinte a központi Queensland és az ausztráliai Darling-medence igen nagy területeket nyújt a földmivelés és állattenyésztés számára.

Míndezekből a becslésekből Taylor levonja a gyakorlati következtetéseket. Követeli Kanada és Ausztrália szabaddá tételét a legszélesebb bevándorlás céljaira. (Varga Gábor)

AZ EGYENLITŐ-KÖRNYÉKI SPANYOL IRODALOM. Alig öt évvel előbb az Egyenlítő-környéki spanyol irodalomnak igen határozott gyarmati jellege volt. A spanyol gazdasági érdekeket fejezte ki természetesen, mert a spanyol író, aki véletlenül a gyarmaton született és nevelkedett, az uralkodó osztály, a földtulajdonosok osztályához tartozott s gondolkodását,

írói magatartását a gyarmat-gazdasági szempontok determinálták. **Olmedo, Juan Leon Mera, Numa Pompilio Liona** és társaik a gyarmati intellektualizmusnak ezt a vonalát képviselik s előadásmódjukon nemcsak az importált irodalmi iskola bélyege látszik, de a valóságot más, nem gyarmati valóságok szerint gyakran meg is hamisították. A politikai vita a spanyol nemzet ideológiai megújulásának sorába állította ugyan őket, de nem szüntek meg a polgári átszövődésű angol-francia liberális szövívői lenni és süketek maradtak azokkal a társadalmi harcokkal szemben, melyek már több mint félszázada mozgatják a világ dolgozóit. Ezekben az időkben, századunk első tizedében alig egy-két könyv jelent meg, melyeket a mai irodalmi realizmus előhírnökeinek lehet tekinteni.

A kényeskedő, dekadens, morfnista és alacsonyabbrendűségi érzéssel teli nemzedék és a mai aktivista egyenlítői irodalom képviselői közötti lassan megjelenik, nem minden érték hátrahagyása nélkül, egy hid-generáció. Ehhez tartozik **Fernando Chaves**, kinek **Ezüst és bronz** című regénye már szakítás a gyarmatosító szellem irodalmával s művészi eszközökkel nemzeti tárgyat dolgoz fel. Ez az írókban, kritikusokban, esszéistákban, történészekben rendkívül gazdag egyenlítői nemzedék azonban nem egységes irányzatú, különböző ideológiák egybeolvadásának benyomását kelti. Találunk közöttük liberálisokat, ideálistákat sőt realista-humanistákat is, de kivétel nélkül valamennyien új megfogalmazásban adnak képet a dolgokról és jelenségekről. Talán intellektuális elfogultsággal vádolhatjuk őket, mely általánosítja a társadalmi valóság kérdéseit számukra, de mindenképp valami stílust és nagyvonalúságot jelentenek az előző nemzedékekkel szemben. Ez magyarázza nyelvük érdekességét is, amely voltaképpen reakció a megelőző szónokiasság-

gal szemben.

Ekkor tűnik fel a legujabb nemzedék s minden tudásával és akaratával a gyarmati valóság tényeire veti magát. Meg kell állapítanunk, hogy a spanyol nemzeti valóság felismerése, mely ennek a nemzedéknek legjellemzőbb sajátossága, nem azonos a spanyol nacionalizmussal. Nemzetiek éppen nemzetközi lelkeségük következtében. E nemzedék első jelentősebb könyve Joaquin Gallegos Lara, Demetrio Aguilera Malta és Enrique Gil Gilbert 1930-ban megjelent *Akik elmennek* c. közös elbeszélés-gyűjteménye, amit a kritika kitűnően fogadott s az utóbbi amerikai spanyol irodalom legjelentősebb könyvének ismert el. Ennek az új nemzedéknek következő megnyilatkozásai, bár kissé anarchikusak, nem nélkülözik a spanyol gyarmati valóság felismerését s velük jelentkezik Jorge Icaza, kinek *Huasipungo* című könyve *La Fosse aux Indiens* címen a múlt évben jelent meg francia fordításban. Művészi értékei mellett ez a könyv kiválóan alkalmas arra is, hogy ennek a legujabb spanyol-amerikai írónemzedéknek magatartásáról felvilágosítson bennünket. Politikusok és nagybirtokosok tűnnek fel ebben a regényben, akik a maguk részéről bizonyára tulzottnak találják ezt a beállítást. Amí a tömeget illeti — Jorge Icaza, aki társadalmi érzései szerint hozzájuk tartozónak tartja magát, nem akar belőle utánpótlásra méltó szimbólumot csinálni. Minden vágya, hogy ez a szerencsétlen gyarmati tömeg több legyen, mint amennyi, válják azzá, amivé lennie kell: tudatos irányítójává a történelemnek.

Kétségtelenül ez a könyv járult hozzá leginkább ahhoz, hogy a dél-amerikaiak rádöbbenjenek a valóságra, hogy körülöttük az imperializmus, spanyol-amerikaiság volta-keppen csak oligarchák egymáselleni csatározása, jóllehet ilyesmiről komoly tiszteletreméltó hazafiak között nem ildomos beszélni. A

Huasipungóból kiderül, hogy a dél-amerikai gyarmat pokol a benszülöttek számára. A tulajdonos kis telket engedélyez az indiánnak s ezért teljes rabszolgaságban tartja. Az állam, az egyház s a tulajdonos, aki mindkettőt irányítja, teszlik a hármass börtönt, melynek foglya a benszülött. Az indián rabszolga primitív, ösztönös reakcióit az erőszakos renddel szemben nem tárta még könyv az európai olvasó elé. Nyomorúságos kukoricakenyerét, alkoholizmusát senki sem mutatta ki indokaival és következményeivel ilyen világosan.

Jorge Icaza-nak, most újabb könyve jelent meg. A legtisztább tömegregény az amerikai-spanyol irodalomban. S bizonyos, hogy napjaink társadalmi felismerései nem hagyják megállni féluton ezt a harmadik nemzedéket s műveik dinamizmusa kedvezően alakítja a gyarmati népek sorsát. (Szeremley László)

SPORT ÉS ÉLET címen már rengeteget összeírtak, de kevesen olyan finom érzékkel, mint Dominique Braga az Europe legutóbbi számában. Meglepő, eddig elhanyagolt összefüggésekre hívja fel a figyelmet. Mindenekelőtt a sport mind erősebb térnyerését s ezzel az élet sport által történő erős áthatását veszi észre. Majd pedig a változásokat. Szeretnénk azt mondani, — írja, — hogy amint a nyár befejeződik, az atléta felcseréli könnyű cipőjét futball-cipővel az őszi időnyire, majd ennek elmúltával talpukat köt lábára és megkezd a téli sportokat. De ez egyáltalán nem így van. Ma minden sportágban olyan versengés tapasztalható, hogy a sportember számára lehetetlen akár csak két sportágban is kitűnni. Az időjárás ma már egyébként sem befolyásolja annyira valamely sport gyakorlását, mint régebben. A futball kezdeti korában szeptember végén, október elején már befejeződtek a mérkőzések, holott ma komoly bajnoki küzdelmek kezdődnek.

ebben az időben. Általában a sportok népszerűsödésével idényszerűségük is elmosódott. A tenniszhez, kinek számára az ősz lehetetlenné teszi a szabadtéri játékot, fedett pályákra húzódik s az év tizenkét hónapján át játszik.

Ennek következtében természetesen nem kerülhet rá sor, hogy egyéb sportágakkal is foglalkozzék. Hogy ez a specializálódás jó-e vagy rossz — nem lehet tudni. Mindenestre csaknem minden sportág gyakorlásához szüksége van a sportolónak könnyű atletikai gyakorlatokra, futásra, ugrásra, amit gyakorolnia kell, ha saját területén komoly eredményeket akar elérni. A testi egészség néhány apostola különösen a múltban, de napjainkban is ellenzi a túlzott specializálódást s a versenyszerűséget. Azonban ha el is fogadjuk, hogy a sportoló egyéni egyensúlyának előnyére szolgál az általános testedzés, hiba lenne kifogásolni a specializálódást és versengést, mely a kor lelkéből ered. A sportlátványosságok iránti érdeklődés, a játékvágy, klubszervezői mind olyan elemek, melyeket számolnunk kell még akkor is, ha nem egy töről hajtottak ki a bölcsességgel.

Kétségtelen, hogy a terület, ahol Európa először áll majd szembe egységesen más földrészekkel, jóval a gazdasági egység vagy egységes pénznem előtt — a sport lesz. Az őszi európai válogatott, mely ugyan nem idegen kontinenssel, hanem csak az Európához való tartozásába belenyugodni nem tudó angol szigettel mérte össze erejét, erre mutat. Nem mintha Amerikának például nem lennének futbalistái, akik nyugodtan felvehetnék a versenyt európai társaikkal, hiszen Délamerika csapatai világhírűek, hanem mert Anglia, a futbal hazája, úgy véli, hogy összemérheti erejét egy európai válogatottal.

Az első tizenegy között, amit Európa kiállított, öt olaszt, két németet, egy franciát, egy belgát, egy magyart és egy norvéget találunk.

Az olaszok e tultengése azzal magyarázható, hogy a kiküldött együttes egységét valamennyire megakarták őrizni s erre legalkalmasabbnak a világbajnok olasz csapat látszott. A válogatás tehát nem jelenti azt, hogy más játékosok nem jöhetnek számításba egy ilyen válogatásnál (Planicka, a cseh kapus, Minelli, a svájci hátvéd stb.), viszont a tekintetbe jöhető játékosok egyrésze játékképelen volt, más részük, mint a csehek és spanyolok, országalk különleges helyzete miatt nem kerülhetek bele.

Egy ilyen európai válogatott futbalcsapat összeállítása természetesen az időnek megfelelően változik s egy pár évvel későbbi válogatás már bizonyára kevés hasonlóságot mutat a maival. Azonkívül tekintetbe jöhetnek az oroszok is, akiknek bár kétségbevonhatatlan értékeik vannak, európai csapatokkal való mérkőzések hiányában nincs módjukban nyilvánítani ezt. Végül bizonyos, hogy a sport sem vonhatja ki magát azok alól a társadalmi és szellemi áramlatok alól, melyek Európában uralkodnak, bár legfőbb követendő szempontja mégis a sportszerűség maradjon. (Márk Viktor)

**KOSZTOLÁNYI, FÖLDESSY
GYULA ÉS AZ ADY-REVI-
ZIO.** Kosztolányi Dezsőné megírta részletes beszámolóját Kosztolányi Dezsőről (Révai 1938). Szeretetteljes, alázatos könyvében sorra veszi az író gyermekkorát, diák és egyetemi éveit, majd rátér férfikorára, végül a halállal való vívódását adja visszafojtott könnyes emlékezéssel. A könyv természetesen részrehajló, rokoni és bántódó. De tartalmaz néhány olyan adatot, amely eddig Kosztolányi életéből ismeretlen volt. Már a fiatalkorú Kosztolányi, — mint felesége a férj naplójegyzeteinek közreadásával bizonyítja, — erősen és tudatosan készült az írói pályára. És pedig úgy készült, hogy kétséget nem tűrő módon a legel-

sők közé számította magát. Kétségtelen tehetsége, elragadó közvetlensége, minden emberrel való bánásmódja a kiadók és laptulajdonosok lelkesedését is meghozta számára. Valóban, Kosztolányi az első sorokig melegítette be magát és a prominensek écsapatával száguldott tovább, saját maga megrajzolta pályája görbéjén. Vagy ahogyan felesége mondja, senki sem hinné, hogy gyerekes bohém, külső megjelenése és napi modora mögött, micsoda kitűnő üzleti érzék húzódott meg.

Egész zsenge gyermekkorától, látomásszerűen félt a haláltól, a fájdalomtól s nála pompásabb tollazatú regősöktől. Halálfélelmét számtalan versében revellálta, a fájdalom miatti jajongását igen sokszor és nevezetesen érzékeltette, de simaságára jellemző, hogy a politikát megvetette s azok között, akik utjait egyengették, mindig tudott hízeltől és elismerőt mondani, még olyan egyéniségekről is, akiket szívből gyűlölt. Tudvalevőleg ő volt az, aki a *Toll* című hetilapban megjelenő Ady-ankéton, — Ady halála után, — talán az első komoly követ dobta arra az Adyra, akit életében, minden megjelenő könyve alkalmából a legbarátibb lelkesedéssel tömjénezett. Sötét szakadékok tátongtak Kosztolányi életében. Az elsőséghez szívósan és törhetetlenül ragaszkodott.

Gyermekkorában a városban, ahol laktak, — meséli felesége, — kis öccse elcsavargott. Kosztolányi keresésére indult. Egy külvárosi fordulónál megszólított egy bámuló falusi embert: „mondja meg kérem hova lett az én kis öcsém, mert teccik tudni én ideges ember vagyok“. Ezt az ideges gyermekséget átvitte egész életére és harmadik személyekkel szemben mindig élt is vele. Így simult, ha simultnia kellett és támadott, mikor vélt vagy tényleges ellenfelei kezéből kiesett a fegyver, hogy magát adott pillanatban mégis a legelsőre hangsúlyozza.

Ez a félnék, magát apolitikusnak nevező egyéniség elsőrangú fontosságúnak tartotta, hogy elmenjen a gyűjtőfogház udvarára, ahol az összeomlott második magyar forradalom szereplőit akasztgatták. Ott nézegette és latolgatta a „hiénák“ fuldoklását s az érzékeny költő nem gondolt pillanatig sem az undorító halálkínokra, amelytől pedig saját személyében olyan kimondhatatlanul félt. Később idegesen magyarázta ezt a cselekedetét s végső elhatározással kimondta, hogy ebben sem értik őt meg.

Nem is nekünk, hanem Földessy Gyulának jutnak részben ezek a morális kihagyások eszébe, annak a kiváló örök-ifjú Ady-harcosnak, aki — felesége elszórt adataiból, — egy új Ady revízió során, most éles reflektorral újra rávilágít Kosztolányi „sötét mélységeire“.

Senki sem akarja a halott Kosztolányit bántani. Legkevésbé Földessy, de valóságos tárházat olvas sa ki a feleség könyvéből azoknak az indító rugóknak, amiért Kosztolányi csak halálában merete az élonek tulságosan súlyos Adyt megtámadni.

Földessy elismeri Kosztolányi képességeit. Néhány versére és novellájára elragadtatással mutat rá. De értékmérő ítéletében kénytelen őt a második vonalra helyezni. Jöformán csak most érti azt az ádáz gyűlöletet, ami, — az életben jóbarátnak mutatkozó és tehetségében mélységesen elismert Adyval szemben, — annak halála után hatalmába ejtette.

Ady, — emberi hibái ellenére, — törhetetlen és megingathatatlan harcosa volt a haladásnak. 1918-ig a zseni minden fegyverével hadakozott. Minden szavában benne lüktetett a harci riadó félelmetes erje. Még ha szerelmi vagy tájleíró költeményben vagy akár prózában is jelentkezett. 1918-ban megérte még ezen általa jórészen meglátott és megharcolt küzdelem végét s az őszirózsás forradalmat saját

jának tekintette. Ebben az egész két évtizedben, aki valamirevaló nevezetességnek számított, nem térhetett ki a liberális-demokrata fejlődés utjai elől. Kosztolányi sem, sőt még Babits sem. 1918 után (Ady 1919 januárban halt meg) a szél alaposan megfordult. A liberális és demokrata haladás súlyos és égő sebeket kapott. Aki a gyökere mélyéig nem volt haladó szellem, aki másodvonalbeli készségeit elsővonalbelire akarta átképezni, akinek öngazoló fájdalmai voltak, annak pompás alkalom kínálkozott a jóvátételre. Ezek között jött legelsőül Kosztolányi. És, mert Ady volt az az irodalmi vonalkormányos, aki a „letűnt, összeesuklott” korszakot leginkább jellemezte, őt átlépegetve jött Kosztolányi. Földessy nem tudja ezt neki elfelejteni. Rögtön írása megjelenése után neki támadt. Akkor Kosztolányi még élt. Most ő is meghalt. Felesége könyve nyomán Földessy újra támad. Derék becsületes harcos volt világéletében. Csak ha szétnézünk a politikai és irodalmi csatáit, bomlás felduzzadt kísértetei között, érthetjük meg, hogy mit jelent Földessy újból való kiállása Ady Endre mellett. Talán Földessy ezuttal nem is Kosztolányi miatt csattog. Félelne inkább evlágai, semhogy időt pazaroljon a másvilágra költözött Kosztolányi utáni kiáltozására. Földessy a haladó és meg nem hamisítható Ady mellett áll ki újra és újra. (Pap Gábor)

A SZERVEZETLEN ROMÁN-MAGYAR KULTURKÖZELEDÉS.

A közelmúltban két gyűjtemény is napvilágot látott román költők verseiből. Egyik Kibédi Sándoré, aki Goga-fordításaiból adott ki egy kis kötetre valót, a másik Flórián Tiboré, aki Șteagu Octavian prózai költeményeit tette közzé magyarul. Amilyen öröndetes ez a román-magyar kulturális közeledés szempontjából, olyan elszomorító, hogy ezek a könyvek szervezetlen publicitásuk s érdeklődő magyar olvasóközönség hiányában

nem érhetik el a kívánt hatást. Bizonyos, hogy a kulturközeledés ki-mélyülésének elmaradásáért nem az erdélyi magyar literátorokat terheli felelőség, hiszen ha rendszertelenül és anarchikusan is, de szépszámú román irodalmi termék jelent meg, már Erdélyben magyarul. Viszont nem érthetetlen, hogy a kölcsönöség elmaradása hátráltatja és megbénítja a mozgalom kiterjedését s a magyar részről történő elszórt kísérletekből az olvasó nem a tényleges törekvéseket, hanem egyéni érdeket vagy lenézett és céltalan lojalitást hámoz ki.

A mozgalom intézményes és közös megszervezésére irányuló kísérletek, melyeknek egyik nem elhanyagolható eredménye a — sajátos helyzete folytán sokszor méltán gyanakvó — magyar olvasókétségeinek eloszlatása lett volna, nem jártak sikerrel. Valahol mindig megfeneklettek, mert nem tudták függetleníteni magukat a közélettől és politikától s kizárólag a szeilem területére korlátozódnak. Az újrakezdés iránti magyar részről megnyilvánuló óhajok pillanatnyilag Erdélyben legalább is naivak, de hiábavalók és céltévesztettek is, mert könnyen az őszintétlenség látszatát kelthetik. Ez azonban nem jelentheti a törekvések felszámolását, annál kevésbé, mert komoly eredményeket mindkét oldalon csak intézményes szerv munkájával lehet elérni, mely válogatna, kipuhatólná az olvasó érdeklődését és igényeit s valóban mai és általános értékeket juttatna el hozzá mindkét oldalon a tisztességes, de csak a fordító megítélése vagy hajlandósága folytán létrejött fordítások helyett. (KKJ.)

ERG AGOSTON megölte magát Olaszországban, az ott is megvalósított zsidó törvény miatt. Olaszországban végezte orvosi tanulmányait, ott telepedett le, ott nyitott orvosi rendelőt, ott vert gyökeret, állapodott meg s állt a férfikor gyümölcsbeérése előtt, — most az ujonnan honosított zsidók

olaszországi kiűzések, miután haza már nem jöhetett, nem volt kedve és ereje újból kezdeni valami új és nehezen megtalálható hazában.

Mostanában sokan halnak meg így önkéntesen, kiábrándítva még a pusztá élet lehetőségeiből is, egy határ partjaira téve, nem is egy tenger özöne elé, de csupasz kövekre, ahonnan nincs hová. A kor, mely ismeri multját, nem ismer ilyen tragédiákat.

Keserű emlékezni Erg Ágostonra, mint ahogy keserű a kínzó homály mélyén emlékezni a fényre. S Erg Ágoston hogy fénylett! Az elme és az érzület milyen biztató világosságaival készült orvosi és írói pályájára! Menyi elhivatottsággal, régen, bent a lezárt időben, azokban a szinte évszázadokkal ezelőtti években még, amikor a Korunk indult. Ha visszaemlékezem azokra az évekre: a legújabbkori európai humanizmus szinte boldog évei azok, amikor mindenki s ez a lap is a háborúból kimentett élet mámorával vetette magát a világra és fedezte fel a háború következtében elváltozott lét dolgait. Azok az évek és napok voltak ezek, amikor mindenki jórészt annyit számított, amennyit először ő vett észre. Erg Ágoston igen sok vonatkozást látott először az alatt a pár év alatt, amíg lázasan figyelt és írt. Napjai költészetében, amikor a gözölgő avangardizmusok először higgadtak ismét őszintén a művészetek királyi stílusa: a realizmus felé, ehhez a tisztuló avangardizmushoz csatlakozott. A kaosz helyett az utra, mert az összefüggések kifejezése s nem a gomolya volt a célja. Az értelem és nem a láz. Szenvedélye volt az értelemadás s a nagy kavargásra kiáltani: „Nem úgy van, de így!” Ezt mondta, amikor elő-

ször írt magyarul mélyen Proust-ról, ha a jenki és a joghi között látott összefüggéseket, ha Papini Krisztus-élményéhez nyult, ha Marinetti egy kiáltványát tette szóvá, ha a pszichoanalízis, az orosz szekták, a lengyel irodalom, a burleszk és a clown vagy a fasiszta nők kérdése ötlött eléje. Mert ennyi mindenféle érdekelte, az egész világ: az élet — ahogy mondhatjuk lemondással most, hogy az életet kioltotta magában. Bizonyára ilyen széles volt az érdeklődése akkor is, mikor betegek mellére hajtotta fejét. Ilyen alapos és tiszta tekintetű, ilyen biztos és nyugodt s ugyanilyen biztos a diagnózis meghatározásában is.

Nem tudom mi mehetett azután végbe éveken át benne. Csak azt tudom, hogy elhallgatott.

Most már kínos számomra, hogy a hosszú hallgatás okáról nem érdeklődtem nála. De annyian hallgattak el közben. A Korunk munkatársai közül is annyian összecsuhták a szájukat. Sok egykori munkatársunk áll így összeszegett szájjal a világban. Mire gondolnak — tünődöm sokszor. Lehet más értelme ma a magyarul leirandó betűnek, mint amit mi vallunk!? Ezek a csukott szájak előbb-utóbb megszólalnak, nyugtatom meg magam. Így vártam Erg Ágostonra is s üzentem és ő üzent, hogy igen... majd...

Az üzenetet nem váltotta be. Örökre összecsuhtott a szája. En tudom: nagy kárára mindannyiunknak. S ezt a jó lelkiismeret egyszer még majd alaposabban megemlíti. Mert eljő a kor, amikor lapjaink fölé borul s papírjaink sárguló porából őt is kiássa s a vakon elpusztított értékek táblájára írja a nevét. (Gaál Gábor)

VILÁGSZEMLE

Uj évünk első heteinek hírei tele vannak rejtelmes ellentétekkel, fenyegető rejtelmekkel... Az újságolvasó elé ugyszólván egyszerre tölul a kérdések raja:

1 Miért volt Chamberlain Rómában és mit végzett ott? — 2. Miért bukott meg Schacht és a német nemzeti bank vezetősége? — 3. Mivel magyarázható Franco tábornok előnyomulása Kataloniában és miért nem segíti a francia kormány a köztársaságiakat? — 4. Mi van Nagy-Ukrajnával és mit jelentenek a német-orosz közeledésről szóló hírek? stb., stb.

Ritkán történik meg, hogy a napisajtó ennyi nagy kérdést hagyjon felelet nélkül vagy olyan ellentmondó feleletekkel ámitsa az olvasót. Pedig aki a semmitmondó sajtóvélemények helyett vagy mellett csak az illetékes tényezők nyilatkozatait figyelmesebben olvassa és különösen, ha a komolyabb orgánumok taglalásait is megfigyelheti, talál bennük többé-kevésbé kielégítő feleletet minden kérdésre.

Az első kérdés — és nemcsak a fenti sorrendben, de fontosságát tekintve — Chamberlain római látogatása. Erről az általános vélemény az, hogy — egyszerűen sikertelen volt, hogy Chamberlain kudarcot vallott. Ezt még az angol kormányhoz közelálló sajtó is „beismeri“, sőt megállapítja (utólag), hogy a kudarc előrelátható volt. És valóban, akár az volt a célja Chamberlainnek (amit hívei állítanak), hogy Mussolinit engedékenységre bírja, akár az, (amit ellenségei hangoztatnak), hogy Mussolinivel egy második Münchent (a demokratikus tengelynek egy újabb kapitulációját) készítsen elő — Chamberlain nem sokat végezhetett. De másrészt az is bizonyos, hogy éppencsak ennyiért — a semmiért — nem ment Chamberlain és Halifax Rómába, hogy ott mégis csak végzett valamit, amikről se a kommünikék, se a sajtóvélemények nem tesznek említést. Mit? Nehéz megtudni. Mindenesetre feltűnőnek mondható, hogy amíg a két angol miniszter Rómában békeapostolként ünnepeltette magát. Olaszország újabb két divíziót küldött Franco támogatására, első vonalba parancsolta a spanyolországi olasz expedíciós hadtestet, amely eddig tartalékban huzódott meg és beismerten „saját számlára“ indította be az offenzívát a Franciaország határához közeli Barcelona ellen. Másik esemény, amely talán kevésbé feltűnő, de mivel időben szintén összecsis a római látogatással, éppoly jellegzetesnek mondható: Norman Montague, az Angol Bank vezetőjének látogatása Németországban. Ez utóbbi ugyan magánjellegű látogatás volt: Hjalmar Schacht akkori német birodalmi bankelnök újszülött unokáját kellett megkeresztelnie, de világos, hogy csak éppen ennyiért nem ment az angol pénzkörök vezetője Berlinba... néhány nappal azután, hogy német körök teljes szolidaritást vállaltak Mussolini franciaellenes fellépésével. Ha ehhez még hozzá vesszük, hogy Norman Montague, Chamberlainnek ahhoz a szűk köréhez tartozik, amely Samuel Hoare-ral, lord Halifaxszal, lord Runcimannel és más hasonlókkal együtt előbb Abesszinia elfoglalását, majd Münchent megrendezte, biztosra vehetjük, hogy e látogatás, a spanyol események és a római megbeszélések között mélyenjáró kapcsolat áll fenn.

Hogy a müncheni színjáték megismétlését készítették volna elő Rómában — ezuttal egyenesen Franciaország bőrére — nem valószínű. De

Franciaországnak se ez a látogatás, se annak angol-olasz sajtókiséréte nem volt inyére. A *Times* maga is beismeri, hogy például a spanyol kérdésben Anglia és Franciaország között véleménykülönbség áll fenn. Miután több ízben megállapította Franco hadseregének teljes kifáradását és nem tagadja, hogy a katalóniai offenzíva már az olasz beavatkozó csapatok hajtják végre, túlzottan minősíti Franciaország „idegességét“ és okos fejtegetésekbe bocsátkozik arról, hogy Franco győzelme esetén le fogja rázni magáról az olasz-német gyámságot és azok felé a hatalmak relé fog fordulni, amelyek gazdasági eszközeikkel, kölcsönökkel és tőkebefektetésekkel gyümölcsöztetni is tudják...

Erdemes kicsit gondolkozni ezen a magatartáson, amely bizonyos fényt vet az angol és részben a francia diplomáciának (értsd: pénzköröknek) oly titokzatos politikájára és főleg arra a sokak előtt érthetetlen, defaitizmusig menő engedékenységre, amelyet a támadó totális államokkal szemben gyakorol és amellyel sokszor az országaik fontos nemzeti-hatalmi és katonai érdekeit is hajlandók kockára tenni. *Bizonyos fokig* ez a politika a baloldali áramlattól és államoktól való félelemben nyer magyarázatot; de az említett jelenségek (engedékenység az abesszin kérdésben, Norman Montague látogatása Berlinben, a *Times* általi Franco finanszírozásáról, stb.) azt mutatják, hogy az osztályellenféltől való félelmen kívül más megfontolások is közrejátszanak, amelyek röviden talán így fejeződnek ki: *az ellenség győzelmeinek kiaknázása*. Ez a politika a katonailag erős, de tőkeszegény ellenféllel szemben, bizonyos körülmények között, legalább annyi előnyt biztosíthat egy tőkegazdag országnak, mint az ugyancsak tőkeerős (konkurrens) szövetségessel való együttműködés. Hiszen tudvalevő, hogy a modern imperializmus nem is annyira a föld területének bizonyos államok között való felosztása, mint a világ nyereség forrásának (olcsó munkaerő, olcsó nyersanyag) vagyis tőke-értékesítési lehetőségeinek érdekszférák szerint való felosztása a monopoltőke hatalmasságai, (bankok, trösztök) között. Jellemző példa erre, hogy a fiatal amerikai imperializmus jelentősebb gyarmatok és minden területi hódítás nélkül érvényesül a világ minden táján, főleg az elmaradtabb országokban, pusztán a tőke és tőkés ellenőrzés hatalmára támaszkodva; de maga Anglia is, amelynek hatalmas gyarmatai vannak, ezeket oly mértékben függetleníti politikailag és katonailag, amilyen mértékben ezek *gazdaságilag* a City pénzhatalmaitól függnék. Nem csoda hát, ha ezeknek a pénzkirályoknak (és az ő politikai képviselőiknek, a diplomatáknak és minisztereiknek) fejében megfogamzik az a gondolat is, hogy idegen (vagy akár ellenséges) hatalmak hadainak segítségével nyomuljanak be valamely országba, ha a hódítók elég tőkeszegények ahhoz, hogy mint konkurrensok fel ne léphessenek és ugyanakkor saját haderejüket készenlétkben tarthatják arra az esetre, ha a hódító velük szemben hűtlenkedni próbálna, erőszakos kisajátításra vetemednék vagy akár milyen módon megsértené a zsványbecsületet. Bizonyos esetekben ezek a megfontolások odáig vezethetnek, hogy egy imperialista hatalom pénzköröi még a saját országuk és nemzetük nyílt elárulásával, a saját gyarmati terület és nemzeti érdekek elárulásával egy idegen katonai hatalommal állnak össze akár a saját állam ellen is, különösen ha az otthoni vagy a saját gyarmaton uralkodó politikai viszonyok nem tudják olyan mértékben biztosítani a tőke értékesítésnek (a tömegek maximális kihasználá-

sának) lehetőségeit, mint a kérdéses idegen (regressziós) katonai hatalom.

Mindezeket tudva, könnyebben megérthetjük, hogy az angol és francia kormányok, amelyek ezeket a pénzköröket egyenesen képviselik, országai érdekeit veszélyeztetve is, paktálnak a háborus közép-európai hatalmakkal és feltételezhetjük, hogy például Chamberlain Franciaország határainak kockáztatásával és saját tengeri utainak veszélyeztetésével szép titokban megbeszélte Mussolinivel — ha nem is Tunisz vagy Djibuti megszállását — egyelőre a Barcelona-elleni offenzívát... És nem fogunk nagyon meglepődni azon, ha holnap, amennyiben a közeledő választásokon nemzetük kiüti kezükből a parlamenti többséget és parlamenti kormányt, diplomatáik, bankelnökeik és a hadvezetőségben ülő emberek útján, a kormány és parlament hátamegött is és ennek működését szabotálva folytatják majd saját ellenséggel paktáló csoport-politikájukat. Fersze nem kényelmes dolog az otthoni néptömegek (és különösen egy esetleges népszerű kormány) tudta és akarata ellen csinálni világpolitikát és egy idegen hatalom védelme alá helyezni nagy tőkét szintén elég kalandos és sok tekintetben keserves élet a korlátlan uralomhoz szokott nagytőke számára, — de mit nem tesz az ember, ha szükség kényszeríti és végre is: általában olyan idők jöttek a nagytőkére, amelyben folyton a rossz és a rosszabb között kell választania, hogy elkerülhesse a legrosszabbat...

Ezzel részben feleltünk azoknak is, akik az olasz önkéntes-hadtest barcelonai offenzívájával kapcsolatban ma csodálkozva kérdik: hogy lehet az, hogy Franciaország nem avatkozik be, nem segíti meg legalább is titokban a szorongatott köztársaságot, amikor az olaszok nyilvánvalóan saját biztonságát is veszélyeztetik: bizony nemcsak azért, mert Anglia hagyja, hanem igen nagy mértékben azért, mert Franciaország (értjük ezalatt mindazt a polgári, munkás- és paraszttömeget, amely a *fogyasztó cikkek* termelésében és exportjában érdekelve van, vagyis a *tulnyomó többséget*) és annak életérdekei nem vágnak össze azokkal és azoknak számításaival (értjük ez alatt azt a kisszámú pénzmágnás-csoportot, amely a *tőkeexporttal* foglalkoznak), akik nevében külpolitikáját irányítják és hadvezetését kezükben tartják.

Nem kétséges, hogy Japán belső gazdasági és politikai gyengeségének és a kínai hadjárat elnyulásának (a japán hadügyminiszter már tíz és husz éves háborúról beszél!) köszönhető, hogy Hitler Németországa mind barátságosabb — a Szovjetunióval szemben. Japán hathatós segítségére a legyőzhetetlen euráziai kolosszussal szemben a közép-európai háborus blokk mitsém tehet. Másrészt maga Németország is rendkívüli belső-gazdasági nehézségekkel küzd. A nyersanyag-beszerezés (külföldi devizák) rettenetes nehézségei, az export és belső fogyasztópiac összezsugorodása, amelyek az óriási improduktív (háborus) beruházásokkal járnak, súlyos dilemma elé állította a német vezetőket: vagy lassítják a fegyverkezés menetét és főleg lemondanak a tőkeerős nyugati hatalmakkal való paritásos légi és tengeri versengésről, vagy pedig újabb vészes kalandba kell bocsátkozni. Ez utóbbi többféle is lehet: a belső módosabb lakosság (parasztság, kis- és középpolgárság) kifosztása nyílt vagy burkolt *infláció* útján, vagy valamely szomszédos vagy közeli állam nyersanyagának erőszakos elrablása. — (E tekintetben főleg Magyarországnak, Csehszlovákiának, Lengyelországnak és — ezek után — a balkáni

államoknak van félteni valójuk!) Hitler a szélsőségesebb megoldások mellett döntött Schacht és a Német Birodalmi Bank vezetőinek elbocsátásával, akik a fegyverkezések csökkentése mellett foglaltak állást. Németország felől tehát újabb kirobbanások várhatók: akár újabb háborús aktus, akár inflációs megrázkódtatás esetleg a kettő kombinációja. A mostani állapot annyival is tarthatatlanabb, hogy Schacht lemondása és a szélsőség győzelme még jobban elijeszti a külföldi tőkét Németországtól és ezáltal az említett dilemmát csak súlyosbitja.

Legkevésbé valószínű, hogy a német terjeszkedés a keleti irányt — Nagyukrajna álmát követné, amely Lengyelország és a Szovjetunió területe ellen irányul. Nagyukrajna eszméje általában és kezdettől fogva inkább a kenyérre és az eddigi hódításokkal ki nem elégített otthoni rakosság felé irányított és részben Lengyelország megfélemlítésére szánt blöff volt, amit bizonyít az is, hogy maguk a szovjetkörök, amelyeket a dolog legközelebről érdekel és amelyek komoly veszély esetén sohse mulasztják el a külföldi közvélemény segítségére apellálni, „Nagyukrajna“ esetében nemcsak nyugodtak maradtak, de azt gunyorosan semmibeverték. Szerintük a blöffnek az a célja is van, hogy a nyugati hatalmakat (amelynek jelenlegi vezetői az eszmét örömmel kapták fel, mert érdekük, hogy Hitler terjeszkedése az ő gyarmataik helyett Nagyukrajna felé terelődjék) — elkábítsa és figyelmüket elterelje Hitler *másirányú* és sokkal realisabb terveiről. Különben elég rövidéletű volt, ezuttal, az ámitás, amennyiben a Beck berchtesgadeni látogatásával kapcsolatos német-lengyel közeledés és a német gazdasági delegációnak Moszkvába küldésével nyíltan megkisérelt német-orosz közeledés Német-Nagyukrajna tervét teljesen háttérbe szorította.

Mennyiben komoly és egyáltalán lehetséges-e a német-orosz közeledés? Az mindenképp sajtóságos, hogy Beck berchtesgadeni látogatása után a moszkvai lengyel követ többórás kihallgatáson számolt be — Litvinovnak külügyminisztere németországi lépéseiről. Ez arra vall, hogy Lengyelország — jószántából, vagy német felszólításra, nem fontos — a közvetítő szerepet játssza a két nagyhatalom között. Lehet-e sikere a közvetítésnek? Az világos, hogy amilyen mértékben csökken a francia-szovjet szövetség érvénye, olyan mértékben növekszik annak lehetősége, hogy Németország és a Szovjetunió között közeledés álljon be, ha nem is a nyugati hatalmak ellen irányuló szövetségig menően, sőt, még csak nem is a még formálisan érvényes Rapolló-szerződés szellemében, legalábbis a kölcsönös *meg-nem-támadás* vagy *semlegesség* értelmében. Ez a lehetőség talán már most valósággá válnék, ha a szovjetvezetők elfogadnák a szélső és ultra-szélső baloldalt a felfogását, amely Angliát és Franciaországot, illetve ezeknek egész tőkés polgárságát azonosítja jelenlegi kápituláns, jobbra paktáló és balra intrikáló vezetőivel. De erről szó se lehet! Az orosz diplomácia, amely például nem mulasztotta el Románia jelenlegi vezetőit üdvözölni a hazaáruló szélsőség likvidálásáért, nyíltan és határozottan különbséget tesz pl. Chamberlain és Eden, Daladier és Herriot között és sehol se fogadták olyan őszinte örömmel Roosevelt szövegét, mint keleti szomszédunkban, csak azt óhajtván, hogy a szavakat tettek is kövessék. Így hát eddig még — és mindaddig, amíg az ingadozó francia és angol kormányok sorsa a tömegek nyomása folytán hosszabb időre el nem dől, az orosz diplomácia iránya és reménye az eddigi marad:

együttműködés a demokratikus hatalmak és kisállamok önvédelemre kész elemeivel és vezetőivel a háborús támadó államokkal és az angol vagy francia defaitista és kapituláns kormánykörökkel szemben.

KÖZÉPEURÓPAI KÉRDÉSEK

A NEMZETISÉGI ELV KÖZÉPEURÓPÁBAN

A jelszó — „Középeurópa a nemzetiségi elv szellemében újjréndezendő“ — nem mai keletű. A világháborúban a nyugati hatalmak egyik alapvető célkitűzése volt, melyet a sajtó és közvélemény is meggyőződéssel vallott. A nemzetiségi újjréndezés a nemzetiségi államok — kiválóan a volt Osztrák-Magyar Monarchia, Törökország, stb. — felbontására irányult. Már akkor két ellentétes felfogás viaskodott egymással, nemcsak a harctereken, hanem a kérdések tudományos, irodalmi megvitatásában is. *Masaryk* pl. a világháború leglényegesebb céljául a nemzetiségi elv megvalósulását jelölte meg. *Kjellén* ismert könyveiben a világháború egyik lényeges hajtóerejét a nemzetiségi újjréndezésre irányuló törekvésben vélte felismerni. A nemzetiségi elv merev formulájával szemben a középhatalmak publicisztikája az államiság, az etatizmus álláspontját hirdette. *Bauer* és *Renner*, *Kautsky* és *Bernstein* az etatizmus mellett törnek lándzsát, s a nemzetiségi kérdés megoldását egy észszerű és humanus federalista átszervezés keretében képzelik el. *Renner* főmunkájában (*Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen*) egyenesen maradi utópiának minősíti a nemzetiségi elv sematikus alkalmazását, mely Európát — szerinte — a *Kleinstaaterei* állapotába vetné vissza. Maga *Wilson*, híres 14 pontjában, túlhaladja a nemzetiségi elv elvont sémáját s a nemzetek önrendelkezési jogának biztosításával vél korrekurát teremtteni a nemzetiségi elv saflonja ellen. Híres szólama, a nemzetek és népek nem játékkockák, melyeket ide-oda tologathatunk, érzékelhetően fejezte ki álláspontját. De egyes teoretikusok, így a németeknél *Kautsky*, a népek önrendelkezési jogát is elvetik, ha az gyakorlati következményeiben tényleges gazdasági egységek megbontását vonná maga után. *Kautsky* tehát a gazdaság elsőbbségét vallja az önrendelkezés elvével szemben.

A világháború kimenetele eldöntötte a vitát s a nemzetiségi elv szempontjai kerültek alkalmazásra. Középeurópa újjréndeződött. A régi nemzetiségi államok radikális műtéten estek át, életben maradtak, s nem nyugodtak bele csonka létiükbe. Az ujonnan keletkezett vagy megnagyobbodott „nemzeti“ államok magukon hordozták a mult anyajegyét, magukkal cipelték annak terhes örökségét, a nemzetiségi állam problematikus létét. Igaz, Keleten is döntő újjréndeződés történt, s a cárizmust felváltó társadalmi átalakulás a birodalom népeinek az elszakadásig terjedő önrendelkezési szabadságot biztosította, s ugyanakkor megvalósította az autonóm federatív köztársaságok magasabb egységét. Középeurópában ez — alapvetően más gazdasági és politikai strukturák rendjében — nem valósulhatott meg. A nemzetiségi kérdés, mely a háborúban akut izzásra forrt fel, a békeszerzések után a krónikus, lapangó betegség állapotába fajult. A husz év történetének elemzése messze vinne, s nem is ez itt a célunk. Sokkal inkább érdekel az a változás,

amit München s a bécsi döntés indított el. Ismeretesen az újjárendezés az „etnikai elv“ nevében valósult meg. A demokratikus Csehszlovákia útjában állott bizonyos hatalmi terjeszkedésnek, s barátaik segítségével, amputálták. A valóságban a néprajzi elv következetes alkalmazása ezuttal sem következett be. Még ha nem is nyilvánvaló hatalmi szempontok, hanem valami eszményi akarat húzta volna meg a határokat, akkor se valószínűsíthető volna meg szigorú következetességgel, a népek területi elkerülődése következtében. Az etnikai elv hiánytalan megvalósítása egyszerűen földrajzi lehetetlenség, de ezen kívül, más elemi adottságokba is beleütközik. A valóságban a néprajzi elv alkalmazása következtében Németország a szudétánemeteken kívül közel 800 ezer cseh nemzetiségű lakost kebelezett be, Lengyelország a 80 ezer lengyelen kívül 120 ezer csehet, Magyarország közel negyedmillió szlovákot s harmincezer ruszint. És sajátságos, hogy a megoldással az érdekelt felek egyformán elégedetlenek. A szlovákok már hivatalosan is reklamálják „fajtestvéreiket“, s népszavazásra gondolnak, a csehek érzékeny veszteségnek tekintik száz és százezer fajtestvérük bekebelezését; ugyanakkor sem a magyar hivatalos politika, sem a lengyel nem érte el célját, s a lengyel-magyar határ közé ékelődött egy új autonóm terület: Kárpátukrajna. A „lelkek megbékélését“, amit annyira hangoztattak, a legkevésbé érték el. Nemcsak az érdekelt államok egymásközi kapcsolataiban, hanem az egyes államokon belül is eleven sajtóháború érezhető a változás következményei. A határok mentén fegyveres konfliktusok támadnak, bent az egyes országokban a nemzetiségek között kiújult az ellentét. Az elégedetlenség okai számosak. Sokak előtt nyilvánvalóvá lett, hogy a néprajzi elv merev alkalmazása képtelen helyzetet teremteni. Képzeltük el a határokat, melyeket megvonnak, anélkül, hogy a kialakult gazdasági és közlekedési egységekre tekintettel lettek volna. Képzeltük el — s ez a valóság — az egymástól elszakított városokat és falvakat, melyek gazdasági vérkeringése oly zárt egységet alkot, akárcsak a szervezetben a szív és a véréredények működése. Egyik oldalon a városi központok Hinterland nélkül, a másikon a falvak központ nélkül; a városi központ, a szív, nem kapja a perifériákról az életető nedvet, s elgyengül, miként a periféria a központi szerv motorja híján senyved el. Az etnikai elv keresztülvitele életképes gazdasági egységeket tördel szét s olyan állapotokat teremt, melyek tartósan veszélyeztetik a nyugalmat. Németország tulsúlya következtében megengedhette magának, hogy az általa vallott etnikai elvet „korrigálja“ olyképpen, hogy ezzel 800 ezer csehet kebelezett be. Éppen ez a tény mutatta meggyőzően a néprajzi elv belső ellentmondását. A nemzetiségi, illetve néprajzi elv valamikor, a XIX. században, valóban teremtő erő volt, mert kialakuló gazdasági, közlekedés technikai és nemzetkulturális tudatnak volt a kifejezője. Ma a gazdasági integrálódás magasabb fokán — minden regresszív autárkiás törekvés ellenére — túlhaladott maradi követelés. Ma az etnikai elv dogmatikus, programatikus követelése valójában imperiális szándékokat leplez s a hódító politika robbantó eszköze. Dinamit, dinamizmus. Az Európa keletén kirajzolódó tervek és ábrándok mögött, amelyeket az etnikai elv szentesítene, Nagynémetország keleti expanziója feszül. Ezt a törekvést lényegesen megkönnyíti az egyes államok nemzetiségi politikája. Tényleges nemzetiségi egyenjogúsítás híján, az uralkodó nemzet és a nemzeti kisebbségek mai rendjében az etnikai

elv jelszavának kétségtelenül vonzó és toborzó az ereje. A mai Lengyelország megközelítőleg 6 és fél-7 millió ukrán nemzetiségű lakosa pl. bizonytalannal Kárpátukrajna felé fordul, amit ma éppúgy Piemontjának tekint, mint egykor Keletgaliciát a cári birodalom elnyomott ukránjai. Az egyes nemzetiségi kérdések taglalása túlhaladná e kereteket, csupán egyetlen példával szemléltettük az etnikai elv konkrét jelentését Európa keletén. Ahol nemzetiségi elégedetlenség van, ott a néprajzi elv jelszava tömegeket mozgósíthat s változásokat hozhat létre, anélkül, hogy a nemzetiségi kérdést megoldaná. Vitathatatlan, hogy Középeurópa kevert nemzetiségi államainak népcsoportjai a nemzeti öntudat aránylag magas fejlettségi fokán állanak, s nemzeti igényeikben többé tartósan ki nem semmizhetők. Ezt igazolja az elmúlt 20 év története s azok a megmozdulások, amelyek most, egyes határok megváltozása óta lejátszódtak. Senkisémit vitat, hogy ma a szlovákoknak más a nemzeti öntudata Magyarországon, mint pl. 20 évvel ezelőtt volt az akkori tótoknak; s hogy a szlovák autonóm állam léte olyan háttvéd és ösztönzés, amellyel számolni kell. Bizonyos mértékben ugyanez érvényes a ruszinokra is. A nemzetiségek nemzeti öntudata és igénye ma erősebb, mint volt a világháború után, vagy éppen az előtt. Érthető, ha minden kielégítetlen nemzetiségi csoport kivétel nélkül fogékony a látszólag felszabadítását célzó jelszavakra, ami napjainkban „Közép és Délkelet-Európa újjárendeződése az etnikai elv alapján“ szövegében jut kifejezésre. Ismételjük, ez a jelszó ma az imperiális külpolitika dinamitja, amelynek csupán eszközei, s nem valóságos alanyai az érdekelt népek. Elégedetlenségük hatalmas robbantó erő imperiális célok szolgálatában, amelynek áldozatául esnek előbb-utóbb ők is, a felszabadítottak. S ha az etnikai jelszó felette alkalmas eszköz a robbantásra, másodlagosan arra is jó, hogy a korlátolt etnikai elv alapján létrejött alakulatokat, éppen ebből adódó életképtelenségük, tehetetlenségük következtében kiszolgáltassa az erősebb „felszabadító“ félnek, amely ugyanakkor kölcsönös elégedetlenségüket hasznosíthatja a maga javára. A régi „divide et impera“ új változata éledt fel napjainkban, azzal a döntő különbséggel, hogy ez a politika most következetesen a felszabadítás pózában kelteti magát.

A müncheni és bécsi döntés kül- és belpolitikai visszahatásai szemléltetően ábrázolják, hogy a döntés elhibázott. Imperiális érdek hozta létre s az eredendő indíték csak újabb imperiális indítékokat szül. Elemi valóság, hogy Európa újjárendezése az etnikai elv alapján csak újabb konfliktusok magvát veti el. A néprajzi elv elsősége ma túlhaladott elv; a gazdasági és kulturális integrálódás folyamata tulfejlődött rajta. Az etnikai újjárendezés maradi imperialista célkitűzéseket takar, s kétes értékű alakulatok létrehozásával egyedül saját agresszív célkitűzéseit könnyíti meg. A csehszlovák köztársaság nemzetiségi újjászervezése európai példa lehetett volna — ha nem gázol át rajta az idegen imperializmus szekerére. Így a nemzetiségi kérdés megoldatlanságai továbbra is nyugtalanítják Európa békéjét s újabb konfliktusanyagot telítik az európai légkört. Nagy változásnak kell történnie, hogy a nemzetiségi politika Európában valóban népképviseleti tartalommal telítődjen, de annyi bizonyos, hogy Európa tartós nemzetiségi újjárendeződése nem a maradi etnikai elv, hanem a népképviseleti federatív autonómiák integráló rendszerében fog előbb-utóbb megvalósulni. (N. B.)

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓTÖRVÉNY-TERVEZET

A magyarországi zsidótörvény ideológiai alapja a zsidóságnak a magyarságtól idegen fajjá való nyilvánítása. Átveszi a mai német meghatározást s a törvény hatályát kiterjeszti nemcsak a zsidó vallásúakra, hanem azokra is, akiknek csak elődei voltak zsidók. Ezzel kiküszöböli a zsidóság évtizedes magyarosodási irányzatát, visszamenőleg is kiveti a magyarság sorából azokat, akik szellemben, lélekben, ideálokban már tökéletesen egybeforrattak a magyarsággal. Megfosztja a tervezet a magyar zsidóságot a politikai jogegyenlőségtől. A zsidók sem parlamenti, sem megyei, sem községi képviselőben a magyarság egységes képviselőiként nem vehetnek részt, hanem csakis, mint a zsidóság külön, mintegy a gettó által megbízott kiküldöttei. Ezzel végleg lezárja a liberális korszak hagyományát, amikor azonos ideológiai síkon mozgó zsidók és magyarok vállvetve harcolhattak a politikai küzdőtéren az egyetemes érdekekért. Az 1914 óta honosított zsidókkal szemben állampolgársági revíziót rendel el. A zsidókat kizárja az egyetemes magyar kultúrellet minden síkjáról, színházból, filmből, sajtóból. Elveszi a zsidó kisember kenyerét, mert a jövőben megtagadja tőle a monopolisztikus és egyéb állami jóváhagyástól függő cikkek árusítási jogát, a már kiadott engedélyeket bevonja, új iparendeléyleket viszont mindaddig nem ad ki zsidók részére, amíg számuk a meghatározott százalékarányban az iparban le nem csökken. A magánalkalmazottak alkalmaztatási lehetőségét 12 százalékra korlátozza s e jogaitól megfosztott réteget elszigeteli természetes szövetségesétől, az ipari munkásságtól, amikor kimondja, hogy zsidók nem vehetnek részt munkásszervezetek vezetésében. Nem kiméli azonban a zsidó tőkést sem, mert megfosztja egy alacsony limíten felül az állami szállításokban való részvételi jogtól és százalékos arányosságot intencionál a jövedelemelosztás tekintetében. Hogy mi történjék azokkal a magyar állampolgárokkal, akik a törvény életbelépése után kenyértelenekké válnak, arra a törvény nem felel. A törvényben nincs se politikai, se karitatív intézkedés, mely a munka jogából kizárt magyar állampolgárokat a végszükségtől megmentené.

Mit hasznosíthat önmagának a magyar nép mindezekből?

A likvidálásra ítélt zsidó pozíciók elsősorban középosztálybeli, részben pedig tőkés pozíciók. A biztonsági érzéstől megfosztott zsidó tőke bizonyára siet a lehető legkisebb veszteséggel a nagyobb katasztrófát megelőzni. Feltehető, hogy a „tősgyökeres“ magyar tőke a likvidálásra kényszerített zsidó tőkét a maga érdekelttségébe igyekszik bevonni, hogy a piacról kivert zsidó konkurrens nélkül új lehetőségekhez jusson a maga számára. Az adott körülmények azonban mást kívánnak. A magyar külügyminiszter januárban Berlinben járt s többek közt a magyar-német gazdasági kapcsolatok szorosabbá tételéről folyó tárgyalások során kiszivárgott, hogy a németek „kifejezést adtak azon kívánságuknak, hogy a zsidó törvény nyomán likvidálódó iparágak, amelyek amugyis feleslegesek, miután Németország a vonatkozó szükségleteket el tudja látni, ne restaurálódjanak, mert csak zavarólag hatnának a német-magyar kereskedelmi kapcsolatok kiépítésére.“ Ez a magyar zsidótörvény egyik jelentős mozgató rugója. Vagyis nem a „magyar“ tőkének a „zsidó“ tőke elleni belső támadásának, hanem a magyar ipar felgöngyölítésének vagyunk

a tanui. A Drang nach Osten piacokat keres. Előrehaladásában talál országokat, amelyeknek egyáltalán nincs vagy csak kisebb mértékben van szüksége német ipari cikkekre, miután jórészt maguk látják el önmagukat. A németek tehát kiadják a jelszót: likvidálni a kisországok nehezen kialakult iparát és primitívebb gazdasági fokra vissza süllyeszteni. Ezért ragaszkodott Németország a Münchent megelőző tárgyalások idején egy radikális fajvédő kurzus bevezetéséhez, mint a magyar külpolitikai törekvéseknek adandó támogatás egyik feltételéhez.

A németek felismerték, hogy a „zsidó gazdasági szférák“ megtámadása és aláásása szélesebb hullámokat vet és rombolóan hat s az egész magyar gazdasági életben olyan helyzetet teremt, amelyben könnyen érvényesítheti a maga gazdasági hegemóniáját. Erre utal különben az a vezető helyről (Imrédy) elhangzott legutóbbi nyilatkozat is, mely a zsidó befolyásnak a magyar gazdasági életből való kiszorítása következtében esetleg fellépő gazdasági zavarokat a németek segítségével igéri kiküszöbölni.

A közvetlen gazdaságpolitikai célkitűzések mellett a németek a nyílt diszkrimináló fajvédelem bevezetését politikai megfontolásokból is sürgetik. Felismerték ugyanis, hogy a végleges antiszemita kurzus elfogadása Magyarországon a belső totális rendszerre való áttérést és ezen keresztül a Berlin-Róma tengellyel való teljes azonosulást jelenti. Ezért a „magyar“ tőke ebből az átalakulásból nemcsak, hogy nem kerül ki megerősödve, hanem maga kiszemelt áldozata a német expanzióknak. Illuzórikussá válik ezáltal a magyar küzködő középosztály ama reménye, hogy könnyen és kényelmesen a kiszorított zsidó középosztály helyére lép. Az elhagyott munkahelyek jórésze üresen marad, mert azok betöltése nem felel meg a német érdekeknek. A zsidók tönkretételével elhanyagolt magyar ipar mellett a magyar keresztény munkásságot és tisztviselői kart is a munkanélküliség réme fenyegeti. De illúzió az az elképzelés is, hogy a kis- és középkereskedelemben a magyar középosztály majd átveheti az elkergetett zsidók helyét, mert semmi biztosíték arra, hogy a Harmadik Birodalom nem — a magyarországi vagy birodalmi — németek útján akarja terjeszteni árucikkeit. Az ország elnémetesedése már nem a jövő réme, hanem megindult folyamat. Eckhardt Tibor már ma szükségesnek tartja meghirdetni a harcot „egyes államok gazdasági tulsúlya és békés uton történő beszivárgása, valamint a magyar nemzet szétbomlasztását célzó mesterkedések ellen.“

Mi készítette a zsidótörvényt bevezetésére a törvényes tényezőket?

A magyar külpolitika egyetlen vezéreszméje évtizede a magyar nép életlehetőségeit a mai Magyarország határain túl keresi. Ez a gondolat az összes magyar társadalmi elégedetlenkedések fékje. Fékje elsősorban az egyre hangosabb és fenyegetőbb földreformköveteléseknek. Ennek a gondolatnak a beváltása és az ezt követő aranykorszak megcsillogtatása nyugtatja meg husz év óta az elégedetlenkedő zsellér-párasztságot s biztosítja az 1232 nagybirtok épségét, mely a magyarországi művelt földek 30 százaléka. Ez a politika hajtotta Magyarországot a Berlin-Róma tengely felé, miután egyedül ettől várta ennek a politikának támogatását. Németország azonban nem hajlandó ezt a támogatást ingyen megadni, hanem csak abban az esetben, ha Magyarország követi az eléje szabott utat, — a német expanzió felvonulási útját.

A németek Magyarországon két eszközzel operáltak. Egyrészt az általuk megteremtett és irányított Nyilaskeresztes párttal, másrészt a dunántúli német kisebbségi kérdés szudeta-kérdés mintájára való felvetésének lehetőségével. A Nyilasok a következetes német orientáció és az ezzel kapcsolatos zsidóellenes rendszer vállalása mellett, természetesen fenyegetésül, a földkérdés radikális megoldásának jelszavait is felvették programjukba. Mind a kettő visszhangra talált. A Nyilasok leszerelése érdekében már 1938 tavaszán meghozták az első zsidótörvényt, a földkérdéshez azonban, mely az ország belső életének legfeszítőbb erejű kérdése nem nyulnak.

Időközben gyorsulnak a nemzetközi események, közeledik München, az alternatíva egyre élesebb, dönteni kell s némi habozás és ingadozás után döntenek. Vállalják a magyar sors német kezekbe való letételét.

A magyar közvélemény egyrésze egyetemes elvi alapon utasítja vissza a második zsidótörvény tervezetét, másrésziük a törvény elvi helyeslése mellett a gyakorlati keresztülvitel enyhítését követeli. Elvileg elutasító állásponton vannak a magyarországi munkáspártok, míg a Szabadelvű Párt és a Nemzeti Demokrata párt a liberális eszmék nevében szállnak sikra a zsidó egyenjogúság megvédéséért. A többi csoportosulás abban a mértékben foglalnak az új zsidóellenes rezsimmel szemben állást, amilyen mértékben ennek túlzásai által saját érdekeiket is veszélyeztetve látják. Így szembeszáll vele Bethlen István és csoportja, nyíltan figyelmeztetve az országot az egyre fenyegetőbb német hegemoniára, miután látja a zsidótörvénnyel kapcsolatos gazdasági romlást és a nyomában haladó kiszolgáltatottságot. Tiltakozik a katolikus egyház, amely a katolicizmus egy újabb bástyájának elvesztésétől fél a németek egyre közvetlenebb magyarországi befolyása következtében. A katolikus egyházat a zsidóság faji meghatározása különösen kinosan érinti, mert sorai között úgy az alsó, mint a felső papságban számosan zsidó eredetűek, vagy épenséggel kikeresztelkedettek. A zsidóság fajjá való nyilvánítása, a további prozelitizmust megátolná, a meglevő kitért sereget pedig kivonná az egyház hívei sorából. Éppen ezért a katolikusok a faji meghatározás módosítását követelik és a ma keresztényként élő zsidó származásúaknak a törvény hatálya alóli kivonását. A Kisgazdapárt ugyancsak nem elvi alapon száll szembe a tervezettel, miután ő maga is mérsékelt zsidóellenes, viszont nem akarja, hogy a zsidókérdéssel teljesen elsikkadjon a földreform kérdése és kiszolgáltatottja legyen az ország egy szomszédnépnek. Egyrészt tehát módosításokat követel a törvénytervezetben, másrészt sürgeti a földreform tervezetét és annak végrehajtását. A front-harcosok, az összes volt bajtársak kivonását követelik, tekintet nélkül a szerzett kitüntetésekre. Tiltakoznak végül a társadalmi és kulturális élet régi iskoláján nevelt gondolkodók, művészek, írók és vallomást tesznek a korszerűtlenségbe sodort egyenlőségi eszme mellett. Hasonló érzéseket táplál az utódállamok öntudatos magyarsága, mely kisebbségi helyzetében szélesebb perspektívában szemléli az eseményeket.

A magyarországi zsidókérdés körüli küzdelmek az ország független, gazdasági egységéért vívott harc izzó légkörben zajlanak. 1848, a német iga elleni harc léghőre ez. Kossuth kísértő szelleme jár ma újból a jó magyarok sorai között. *(Bolyai Zoltán)*

SZEMLE, BIRÁLATOK

AZ ÚJ FRANCIA IRODALOM. PAUL NIZAN.

Ami a külföldi köztudatban „mai francia irodalom“-nak számít, — az voltaképp' a tegnap irodalma. Az élők közül is azokat ismerik elsősorban, akik a mában a tegnapot képviselik: Gide nemzedékét és legfeljebb még a „volt frontharcosok“ idősebbjeit, Duhameltól Jules Romainsig. A fiatalok közül Aragont és Malrauxt emlegetik, inkább kuriózumképpen. És nincs tovább. Pedig elég az 1938 őszi nagydíjak nyerteseinek névsorát áttekinteni, hogy megállapíthassuk: az elmúlt négy-öt évben a tehetségek egész sora tűnt fel a francia szépirodalomban. (Ezt az állításunkat természetesen nemcsak a díjnyertesek lajstromára alapozzuk. Mindenestre jellemző tünet, hogy e díjakban alig ismert írók is részesültek.) Valóban, néhány beavatotton kívül ki ismeri *Troyatt*, *Frédéricet*, *Lau-nayt*, *Nizant*?

Nizan nevét érdemes megjegyezni. A szélső baloldalról indult, ami írónál mindenképp' az akadályok tömegét jelenti. Indulása azonban nem maradt pusztán ígéret, mintahogy sorstársai legtöbbször történt és történik. Nizan új regényét, a *Conspiration*-t („Összeesküvés“, Gallimard) a vaskalapos bírálók is az utóbbi évek egyik legjelentősebb műalkotásának ismerik el. A *Conspiration* — melyért Nizant a 38-as *Interallié* díjjal tüntették ki — az őszi évad legnagyobb meglepetése volt, már csak azért is, mert a szerző előző két regényével (*Antoine Bloyé*; *Le cheval de Troie*) nem igen kényeztetette el a közönséget.

Paul Nizan eleinte inkább essay-írónak indult. Első műve egy nagyobbfajta röpirat a Sorbonne hivatalos bölcsészei, különösen *Brunchvicg* és iskolája ellen (*Chiens de garde*). Következő tanulmány-köteteiben (*Les Matérialistes de l'antiquité*; *Aden Arabie*) sikerült kísérletet tenni a gondolkodás-történet néhány fejezetének újraértékelésére. A született pamflet-író küzdelmes önmérséklésének eredménye ez a két kötet, épp úgy, mint a szerző első regényei. Utóbbiak közül, Nizan fejlődése szempontjából — de csakis ebből a szempontból — az öt évvel ezelőtt megjelent *Antoine Bloyé* érdemel figyelmet. Ez a regény egy mérnök lett breton parasztfiú polgárosodásának története. Fő érdekessége, hogy a szerző, hősének polgárosodását nem társadalmi emelkedésnek, hanem hanyatlásnak, osztály-megtagadásnak tünteti fel. Amde a mese egyenetlen, tulterhelt. Tulteng benne a sok nyers dokumentum, s a bonyodalomszövegszerűség. A *Conspiration*nak csupán annyi köze van ehhez az első regényhez, hogy mellékalakjai közt felbukkan „bizonyos Antoine Bloyé“ is, amivel a szerzőnek nem lehetett egyéb szándéka, mint hogy regényírói oeuвреjét, ha csak e vékony fonállal is, összekapcsolja. Ez az egység-keresés annál inkább érthető, mert Nizan a *Conspiration*nal egy pártregény-ciklust indított el, melynek állítólag *La Soirée á Somosierra* lesz a címe. A ciklus első kötete, a *Conspiration* 1928-ban játszódik. Az előkészület alatt levő többi kötetben a szerző a *Conspiration* hőseinek sorsát továbbszöve, az 1936-37-es időszak emberi világát készíti az olvasó elé tárni.

A *Conspiration* tárgyköre magában véve még nem újság. A francia fiatalok közül pártregényt Aragon és — egyedülálló látnokai modorában — Malraux is írt. Sőt Aragon könyvei — a *Bázei harangok* és az *Uri*

negyed — immár klasszikusnak számítanak e műfaj terén. Nizan azonban más oldalról fogta meg a kérdést, mint elődei, sokkal többértű feladatot állított maga elé, mint amazok, és írói célkitűzését tisztábban oldotta meg. E sorok írója nem ismeri el a „baloldali“ és „jobboldali“ irodalom megkülönböztetésének létjogosultságát, legfeljebb azt, hogy a baloldal eddig (az ujoszok kivételével) ritka esetben „produkált“ igazi írói tehetségeket. E kevesek közül — a francia szépirodalomról szólván — Nizant kétségtelenül az első helyek egyike (talán a legelső!) illeti meg.

Az „Összeesküvés“ tárgyát szerző tömören így foglalja össze: „A Conspiration a huszéves fővel épített képzeletbeli világ első összeütközése a valósággal.“ A regény huszéves hősei egytől-egyig a francia szellem elitképző *Ecole normale* növendékei s — a köztisztviselő családból származó Pluvimage kivételével — jómódú polgárok fiai: a zsidó Bernard Rosenthal apja gazdag tőzsdei alkusz, várur Normandiában; Philippe Laforgue nagyiparosnak, és André Simon gazdag Nantes-i kereskedőnek a fia. A regényalakok „képzeletbeli világa“: a tiz év előtti értelmiségi szalonok spekulatív-eszményi radikálizmusa. Összeesküvésük pedig a hősök első kísérlete fiatalos politikai eszményük gyakorlati érvényesítésére. Az összeesküvők, Rosenthalal az élen, katonai és ipari kémkedésre szánják rá magukat — igaz, jelképes módon. E kémtevékenység segítségével a polgárság élettitkának nyitját vélik felfedhetni. Evégből először egy lázítóhangu folyóiratot alapítanak, melynek címlapját egy gépfegyver ábrája ékesíti. Véget nem érő világnézeti vitákban elmeéliüket kőszörülük, kapcsolatba kerülnek egy Francois Régnier nevű, náluk husz évvel idősebb íróval, aki úgy tanulmányozza e fiatalokat, mint valami ritka állatfajtát. Naplójába például ilyesféleképp ír rólunk: „Ez a fiatalság alvajárók módjára él. Cselekvésének nyomai és eredménye nem érdeklik (...) Cselekedeteinek valóságbeli együtthatója („coefficient de réalité“) igen csekély, épp ezért nem riad vissza attól, hogy másoknak szenvedést okozzon“.

Laforgue ellopja az apja íróasztalán heverő tervrajzokat. A Párizsban katonáskodó Simonra még súlyosabb és visszataszítóbb feladatot bízna társai: a főváros légvédelmét illető titkos utasításról másodlatot tartozik készíteni. Felettesei rajtakapják, és már-már hadbírótság elé kerül. Menekülését csak ötletes védekezésmódjának köszönheti: azt állítja, hogy egy készülőfélben levő regénye számára készített jegyzeteket... Az elcsent okiratokat a „banda“ főnöke, Rosenthal őrzi. Természetesen nem szándékozik azokat kiadni a kezéből, hiszen az összeesküvők kémkedése „szellemi“ okokból, l'art pour l'art folyik.

Rosenthal csakhamar elárulja az ügyet, beleszeret sógornőjébe, Catherineba és elcsábítja a fiatal asszonyt. A házasságtörés kiderül és Bernard öngyilkos lesz, korántsem lelkiismeretfurdalásból vagy szégyenérzésből: tétlenül csupán még inkább meg akarja bélyegezni a polgári családot és kasztot, melyből vétetett. Barátai csak az elhalt papírjaiban kutatva fedezik fel, hogy Bernard hűtlen lett az ügyhöz. Még keservesebb csalódás számukra megtudni, hogy Pluvimage — közönséges besugó. Gazdag cimborái iránt érzett irigysége gyűlöletté fajult: ez indította arra, hogy a rendőrség szolgálatába álljon át. Leleplezi a hatóságoktól körözött egyik „militáns“ rejtekhelyét, majd volt barátaihoz intézett dosztojevskiji-izú levelében töredelmesen bevallja bűnét — és nyomtalanul eltűnik... Laforgue visszatér a szülői házba, súlyos betegségen és lelki vál-

ságon esik át, melynek folyamán emberré formálódik. Bloyé és egy másik mellékszereplő, Jurien levizsgáznak és mint szerény tanárebek megtalálják helyüket az életben. Ezen a ponton kezdődik az új élet. Az illúziók korszaka véget ér — és vele P. Nizan regénye.

Már ebből a futólagos tartalomvázlatból is kitűnik az alapvető különbség egyfelől Aragon és Malraux, másfelől Nizan „pártregény“-felfogása között. Míg előbbieket elsősorban az értelmiségi embernek a tömeghez való viszonya érdekli úgy is, mint főélmény, úgy is, mint e viszony eltolódásaiból származó konfliktus- és bonyodalom-mag, mely végül is a tisztázódás szintézisébe szökik: — Nizant ebben a regényében mindenekelőtt az értelmiségi szekta-élet vákuuma foglalkoztatja. Lehet, hogy ez csak a regény tárgyköréből folyik, hiszen az „Összeesküvés“ az Ecole normale zárt világában fejlődő, hevesfejű ifjak emberrélevésének regénye. Lehetséges, hogy az értelmiségi és a tömeg viszonyát Nizan a regényciklus következő részében rajzolja majd meg. A Conspiration egyik fő eredetisége mindenesetre az értelmiségi szektaélet lélektani vonatkozásainak szinte prousti mélységű elemzése. Nem méltathatjuk eléggé Nizan bátorságát, amiért exponált haladó köziró létére nem „vulgár-materialista“ módszerrel, hanem a lélektani talajfurás legfinomabb műszereivel nyult hozzá fölöttébb kényes tárgyához.

A regény másik fő érdekessége és bájja: elbeszélésmódjának keserű iróniája, melyet az írónak hamú alatt parázsló hevülete és hőseivel való titkos együttérzése mégis kiegyenlít és megrendítően emberivé varázsol. Ritka esetben sikerült írónak, ilyen különös és csöppet sem „regényes“ figurákat rokonszenvesebbé tenni. Kis „elrajzolással“ élettelen bábokká vagy Victor Hugo-i szörnyekké változtak volna ezek az alakok. Ugy, ahogy a regényben formálódnak: annyira életteljesek, hogy szinte érzékeljük őket. Ez a relief az emberábrázolás valóságos remeke.

Nem kevésbé mesteri a mű kompozíciója. A regény egy sereg levélből, napló-töredékszerű jegyzetből, vallomásból, elmúlt eseményeket rögzítő párbeszédből épült fel. Ezek a különböző funkciójú formai elemek — az első felületes látszat szerint — kuszán kerülnek egymás mellé, valójában azonban szédítő ügyességgel szövődnek össze és adják a cselekményt.

Nizan stílusa plasztikus, hajlékony, hajszálfinom és ugyanakkor gyémántosan kemény. Egyik erénye, hogy nem rejtí véka alá az író rendkívüli intelligenciáját. Am, ha kell, szerényen megbúvik, mert a szerző intelligenciájának módfeletti fitogtatása valamely regényben könnyen visszataszítóvá válhat. Egyhelyütt pl. így jellemzi az értelmiségi-gyerekek berek szalon-szélsőségét: „A tőkésrendszert összetévesztették a felnőtt emberekkel; látva, milyen arcot vág hozzá apjuk, meg voltak győződve róla, hogy igazuk volt, amikor a zavar ütőkártyájára tették életüket, s hogy csakugyan számot vehetnek egy nagy átalakulások elé néző világgal“. Másutt meg az író megjegyzi hőseiről, hogy „még nem tudták, milyen puha és nehéz a világ, mily kevésbé hasonlít egy falhoz, melyet csak le kell dönteni ahhoz, hogy a helyébe egy szebbet emelhessünk, nem tudták, hogy a világ inkább egy fej- és fark nélküli kocsonyahalmazra emlékeztet, valamifajta nagy medúzára, melynek érzékszervei gondosan el vannak takarva.“ Az effajta kegyetlenül találó, megdöbbenítő és igaz szentenciáknak a könyvben se szeri, se száma.

E cikk keretében meg sem kísérelhető érinteni mindazt, amit Nizan

könyvéről még érdemes volna elmondani. Am ép' mivel ez a mondanivaló még feltárára vár, maradjon ez a könyvismertetés a műfajkövetelte következtés nélkül.

Befejezésül csupán annyit: némely fiatal magyar írónak kötelességévé kellene tenni a *Conspiration* alapos tanulmányozását. Fiatal íróink okulhatnának belőle, mint kell megvetni a könnyedséget, a „kapásból“ kinálkozó legelső megoldást, mely a tehetség legnagyobb ellensége.

(*Mosonyi Ferenc*)

FARKAS GYULA: AZ ASSZIMILÁCIÓ KORA A MAGYAR IRODALOMBAN 1867-1914. (Magyar Történelmi Társulat kiadása, Budapest, 1938.)

Farkas Gyula berlini egyetemi tanár és az ottani Collegium Hungaricum igazgatója, elpanaszolja műve előszavában, hogy az már három éve készen várja a nyomdafestéket, de csak most érkezett el az idő közrebo-csájtására. Tegyük hozzá: alaposan elérkezett, talán már szükség sincs rá, hiszen amit harci riadóként a köztudatba akar dobni s amivel hiveket és tá-bort akar gyűjteni, — idejét multá. Az eszme megszületett magyarul is, anélkül, hogy harcosai, — mint minden „eszmei“ ujdonságnál szokás, — a porondra léptek volna. Nem verték ezek egyáltalán szellemi mellüket, nem álltak ki hatalmas ágyuikkal, hogy elkergessék a fórumról az ellenfél sár-batiport és bemocskolt verebeit. Ugy született az egész, mint egy álom. Jött a külföldi példa, aminek egész fegyvertárát lemásolta és a magyar viszonyokra alkalmazta ezuttal Farkas Gyula. De őt megelőzte, mert nem érkezett elég hamar, a magyar törvényhozás, amely az irodalom liberális elemeinek a magyar fórumról való kiseprűzésével hivatásszerűen kezd foglalkozni.

Farkas Gyula német alapossággal, amely magába rejti a porosz tájt a streicheri tudományossággal keverve, nem állít kevesebbet, mint-hogy Magyarországon 1867 és 1914 között az asszimiláció csirájában foj-totta vérbe a magyar nemzeti gondolat fejlődését. Fejtegetéseit vaskos kötetten keresztül gombolyítja, látnoki erővel mélyedve bele a *multba*, olyan formán, ahogy céltudatos könyvek készülnek, amelyek a mai mu-landó helyzetbe rögzítik szigonyukat s onnan vetik vissza szálaikat, érveiket, hálóiakat és aztán végre kifogják a tudomány szalonnájával megtűzdelt kedvenc aranyhalat. Ez a kedvenc aranyhal jelen esetben az irodalom és művészet degradálása 1867-től 1914-ig.

Farkas Gyula kimutatja erről az időszakról, hogy a benne szereplő közirók és művészek tisztára *faji* alapon szervezkedtek a közélet minden fórumán a mély letargiában szenvedő magyarság ellen. Kimutatja, hogy a cselvetés, a faji összetartás, a jószármazású művészek maguk alá gyűrése, asszimilálása, magukhoz való nemtelen idomitása olyan eredményesen folyt, hogy ezek a jószármazásúak kénytelenek voltak behódolni és ere-cti nemzeti érzéseiket visszafejleszteni. Szenvedéllyel igazolgatja, hogy ama bizonyos faj a legképtelenebb képmutatással öltötte magára az asszimiláció gyér fátylát, hogy lenge nemzetközisége álcázva maradjon s a jobb sorsra érdemeseket azonosulásuk látszatával derékba törje.

— Sohasem tudták, de nem is akarták a magyar gondolatot, a ma-gyar erkölcsöket, a magyar öncélúságot megérteni, — kiált fel Farkas Gyula. Irodalmi vezéreikben, kritikusaikban, esztétikusaikban és alkotóik-ban először a magyar nemzet iránti alázatosság jelentkezik, hogy később, — megszerezve a céhbellek sztigmáját, — gögős faji különállásukkal pe-

csétet nyomjanak mindarra, ami érték és magyar magasabbrendűség. Ignotus például a kezdet kezdetén mesterének kiáltja ki Gyulai Pált, csak azért, hogy az ellenállásban gyöngülő öregurat nyomon követhesse, nyomdokába léphessen és mindent elsöprő tündökletes magyar zsargonjával később fémjelzett bírálója. Élet és halál ura legyen mindannak, ami az öreg úr halála után őt, a „szellemi örököszt“, megilleti.

Vajda Jánost az exotikus tehetségű, a viszonyokon elboruló poétát — Farkas szerint, — nem az jellemezte, hogy verseiben, magyarságában előkelő esztétikájában ostorcsattogtató volt, hanem, hogy a Palágyi fivérek nesztelenkedtek körülötte, gondolatait engedte, hogy ellopják, magyarkodtak az ő felügyeleti gyámkodása alatt és sivár mondanivalóikat odakötözgették a nagy ember talpig szilárd testéhez. Megengedte, hogy őt eítakarják, lekicsinyeljék, magukat pedig a magyar élet és gondolat hordozóinak köztudatosítsák. Mikor mindez sikerült, mikor mindent szétromboltak, állandó vándorösztonükre hallgatva, pl. Palágyi Menyhért elment német filozófusnak.

Farkas Gyula egyik axiomája, hogy az itt magyar álországban asszimilálódni akaró faj, nem is tudna azzá lenni, mert keletről hozott vándorösztonói csak a nyugtalanság és nyugtalanítás erejéig működnek. Addig a hőfokig, míg alacsonyrendűségi érzetük kielégül a káprázattal és a hideg, üres tűzű görög fénnel, amellyel a törzsökös őslakók legjobbjait elkápráztatták. Mindenkit kijátszanak mindenki ellen, hogy saját jogtalan és szétmálasztó tevékenységük részére a teret kikényszerítsék.

Nem hiába panaszkodik a fiatal Babits és Kosztolányi, hogy a magyar glóbuszon nem találják helyüket. Nem hiába keltek titkos és halála után nyílt ellenségeskedésbe a nagy vátesz, Ady Endre ellen (felhasználja Kosztolányinének Kosztolányiról írt könyvét), akiről azt mondja, hogy „egy üres pozeurt ültettek a nyakukra“. Ady halála után kipattant az évtizedeken keresztül hordozott titkos kelés, amikor Kosztolányi szét akarta marcangolni a halott, védekezni nem tudó Adyt. Ugyanakkor Babitsnak is voltak bár diplomatikus, de félreérthetetlen célzatai és kifogásai a vátesz ellen. Mindezt az az idegen, asszimilálódni nem tudó, de az asszimiláció malaclopó köpenyében száguldozó intellektuálitás kavarta viharra, amely a maga izes és évtizedekig tartó pecsenyéjét sütögette a legjobb származásnak és tehetségeknek elfolyó zsirján.

A rend és tárgyilagosság kedvéért Farkas nekiront eme megbizhatatlan faj titkos és földalatti szövetségének, az ugyancsak asszimilálódó, (de csak az asszimilálódók) németeknek is. Rákrósi Jenő működését és korát úgy jellemzi, hogy az a harminc millió magyar álmát a köztudatba préselő, hazug lobogólengetéssel magát tulkompenzáló, mindenkinél több magyarságával egyenesen tálcán hozta a szövetséget az összmagyarságot széthúzni óhajtó nemzetközi vándoroknak. Bár látszólag Rákosiék a konzervatív, a rendi élet és az ősi jog az ősi hazában, sőt világjog minden magyar felett álmait csiholták szüntelenül, végeredményében — tudva vagy nem tudva, — minden magyar ősi érték megbénítására törtek, hogy a maguk asszimilációját biztos mederbe tarthassák. Így lettek szövetségesei és titkos fegyvertársai azon nemzetközieknek, akik pl. Rákosiékkal szemben Ady Endre mellé álltak ki. Ez nem tesz semmit — magyarázza Farkas — mert olyan védelmi állásból szórták golyóikat, amelyek közepén a meztelen testtel álló nagy költőt nem a magyarságnak,

hanem a maguk asszimilációs bőrükben nemférésnek tették ellenszenves martalékává azok előtt, akik a „magyart“ keresték szegény Adyban is.

Folytatni lehetne e Farkas-féle fortélyosságot hosszú oldalakon keresztül. Szó esik pl. bizonyos katolikus asszimilációról is a könyvben, melynek határai már óvatosságból kissé elmosódnak, lévén az Egyház ezidőszerint még kikezdehetetlen... De ha jól látjuk, már készül a következő kötet, amely, ha eltelik új három év s a viszonyok ilyen tempóban rohanak a bomlás álomutján, mi sem lesz természetesebb, mint leszögezni az előszóban, hogy a nemzet testéből szerencsésen kitaszított nemzetköziség mellett az Egyháznak is elévülhetetlen asszimilációs érdemei voltak a magyar nemzeti gondolat fejlődésének megátolásában. (Pap Gábor)

FRANK JELLINEK: THE CIVIL WAR IN SPAIN. (Victor Gollancz Ltd. London). A spanyol polgárháborúnak ez az igen széles mérvű tárgyalása mindenekelőtt a polgárháború okainak tárgyalásából indul ki s felvázolja részletesen a történések társadalmi és történeti hátterét. A mű első részében részletes rajzát kapjuk Spanyolország-nak. Megismerjük az egyházat, a hadsereget, a társadalom különböző rétegeit és csoportosulásait, az anyagi és szellemi termelés minden vonatkozását. A könyv második részében a legutolsó két esztendő eseményeit foglalja össze szerző s igyekszik a polgárháború valódi okaát feltárni. Részletes áttekintést nyújt még a spanyol és katalán pártviszonyokról, valamint a folyamatban levő katalán kollektivizáló rendelkezésekről. A közel 700 oldal terjedelmű munka a Spanyolországról szóló legújabb irodalomban gondosságával és tárgyilagoságával első helyen áll. (m.)

R. N. COUDENHOVE-KALERGI: TOTALIS ALLAM, TOTALIS EMBER. (Századunk kiadása, Budapest.) A Páneurópa mozgalom alapítójának új könyvével, mint ő maga mondja, világosságot akar vinni „a demagógia és hazugságok zürzavarába“. Ne lepődjünk azonban meg, ha ehelyett a szerző államfilozófiai elmékedéseit, sajátos idealisztikus történelemszemléletét, ellentmondásokkal telt politikai hitvallását és utópisztikus társadalom-elképzelését kapjuk.

Az állam Coudenhove-Kalergi szerint az ember teremtménye s mint ilyen nem cél, hanem eszköz. Az állam eleinte egy biztosító társaság szerepét töltötte be, mely polgárait a káosz és anarchia ellen védelmezte. Az állam megszemsélyesítésén keresztül azonban, az eredetileg gépezet és eszköz szerepét betöltő államot ügyfelei bálványá emelték. Az emberek alkotta állam így mindjobbra eltávolodott és föléje helyezkedett a társadalomnak: öncélúvá vált. E folyamat csúcspontjának vagyunk tanui, mikor „minden idők legveszélyesebb bálványimádásának idejét éljük: az állam istenítésének korát“.

Napjaink új állam típusának, a totális államnak őseit Coudenhove-Kalergi a „harcos államban“ látja. A családból származó „bíró állammal“ szemben e „harcos állam a hordából származott. Minden hordában vasfegyelem uralkodik. A főnök élet és halál ura“. Míg a „bíró állam“ a béke, a természetes állapot, a hatalmi-harcos állam ös eredetileg imperialista. Ha ma Anglia közelíti meg leginkább a bíró állam eszményét, úgy a harcos állam véglete Németországban kel új életre.

A „szabadság története“ című fejezetben Coudenhove-Kalergi sajátos történelemszemléletén keresztül mutatja be az állam bálványá válásának folyamatát. E folyamat Athén perzsák feletti győzelmével kezdődik; ez a győzelem jelenti tulajdonképpen Európa születését. A hellenizmus letűnte után a szabad római

köztársaság áll ellen az ázsiai kényuralmak világának. A császári abszolútizmus érvényre jutásával azonban Róma kezéből kiesett a szabadság zászlaja. Ekkor lép fel a kereszténység, „óriási szabadságharcával a császárok totális Rómája ellen“. Ez a szabadságharc három évszázadig tart a cezárpapizmus, a bizánci szellem korszakába torkol.

A középkorban a szabadság eszméjét a lovagok képviselik. Ez a szabadság azonban viszonylagos: a polgárok és parasztok nem részesedtek belőle. A szabadság eszméjének kiteljesedése a polgárság új szabadságharcával kezdődik. Főbb szakaszai: az első európai alkotmány (a Magna Charta Libertatum), az első Közép-európai köztársaság kialakulása (Svájc), a reformáció és a nagy francia forradalom. A Szent Szövetség csődje után a szabadságészme Ázsiára is áttért és a világháborúig világszerte érvényesül.

E rövid szabadság-érának, az emberiség aranykorának az osztályharc vet véget, — folytatja C.-K. — mely a magántulajdon eltörlésén keresztül a nyugati kultúra megvárosításához és megsemmisüléséhez vezethet. Az osztályharc két ellenséges táborra szakítja a nagy szabadságarcvonalat és az ezek közötti harc eredményeként jelenik meg a totális állam.

A harcos állam utódának, a totális államnak állandó szüksége van egy heveny háborús pszichózisra. Ez az erkölcsi hadiállapot viszont a hadigazdasághoz vezet, melynek alapja az önellátás. A totális állam határeseteként Oroszország, mert itt fogja át az állami totalitás a politika, a szellem és a gazdaság dimenzióit. Oroszországgal szemben a két dimenziós német és főleg olasz totalitások a totális államnak csupán enyhébb formái. Coudenhove-Kalergi rokonszenvez az olasz korporatív állammal, miután az szerint „részleges visszatérést jelent a demokráciához“ (86. o.), hol azon-

ban a parlamenti állam ingatag egyensúlyát a korporatív állam szilárd egyensúlya váltja fel. A „rendi állam“ u. i. nem a totalitás kifejezése, hanem éppen kíséret a totalitás kikerülésére...

Ha Coudenhove-Kalergi jól is látja az állam fétissé válását, idealisztikus történelemszemlélete következtében elmulasztja felfedni a fétis-szerűség társadalmi gyökereit. Így azután kutatása csak formai vizsgálat, mely szükségszerűen félreismeri a különbségeket. Ezért azonban téves volna azt állítani, hogy Coudenhove-Kalergi a regresszív totalitások híve. Emberi ideálja a „totális ember“, kinek kiteljesedését csak a népképviselőben látja biztosítottnak. Kultúreszménye a „tökéletes személyiség“, amelynek szabadságát csak embertársai szabadságigényei korlátozzák. Másrészt Coudenhove-Kalergi származása, környezete beidegződései és hagyományai következtében a totális embert a középkori **hidalgó** elpolgárosodott utódával, a **gentlemannel** azonosítja, ki becsületesebb és szabályszerűen viselkedik, életvitelre Seneca és Marcus Aurelius filozófiájához igazodik, lovagias a hölgyekkel és ellenséggel egyaránt, tiszteli a fair playt, testét sporttal (golf) nemesíti, főjellembonása a türelem, nem áll egy világnézettel szemben — mivel nincs világnézete. (Gál Ernő)

A FRANCIA FORRADALOM JELENTŐSÉGE a modern világ kialakulásában a címe egy thübingeni német professzor (Kurt Borries) könyvecskéjének, mely a mind kevesebb publikációval szolgáló németországi belső könyvpiac egyik legfrissebb szenzációja. A könyv nem ad újat. A nemzeti szocializmus ideológiai termékei jelszószerűen már eddig is számtalan alkalommal kifejezték elutasító magatartásukat a nagy francia forradalom eszméivel szemben. Ez a könyv az eddigi jelszavaknak csu-

pán rendszeresebb foglalatja. A francia forradalom jelentőségét nem magából a forradalomból, hanem mai szempontból, a totális állam szempontjából méri le. Így azután szerző tagadja a francia forradalom általános emberi és társadalmi jelentőségét s jelszavait hazugoknak minősíti. A francia forradalom általános érvényének tagadásba vétele következtében szerző minden népiség számára külön-külön feladatokat ír elő s Ranke megfogalmazásához csatlakozva a német nép kötelességének egy különlegesen német állam kialakítását tartja. Olyan német államát, amely jóval túlhaladja a francia forradalom eszmevilágát. (H)

SZOLOVEJCSIK: POTEKIN.

(Singer és Wolfner, Budapest.)
A 18. század Oroszországa különösen sok anyaggal szolgálhat az író számára s Szolovejsik könyve nem kevésbé érdekes, amiért e kor történetéből nem az orosz paraszt soha nem tapasztalt elnyomását, hanem az udvar s a kegyencek mérhetetlen káprázatát választotta. Könyve két főalakja, Katalin és Potemkin, az orosz történelem legnagyobb figurái közé tartoznak s így a könyv végén az olvasó szívesen megbocsátja, hogy Potemkinben nem egy ködös, bizonytalan, a cárnő kegyelbe furakodott szélhámos rajját, hanem az orosz történet egyik legkimagaslóbb és legcéltudatosabb államférfijének képét kapja.

A magánügyeiben főleg a külföld miatt igen körültekintő Katalin negyvennégy éves, mikor a nála tíz évvel fiatalabb, excentrikus hajlandóságú Potemkin beleszeret. A nyugati államok külföldi követei, James Harris angol követ, a későbbi Malmesbury lord, kinek az akkori orosz viszonyokról országába küldött tudósításai teszik a könyv gerincét — sem most, sem később nem lát tisztán a pétervári udvar zürzavarában, a távozó és fel-tűnő kegyencek, intrikák és szün-

telenül változó belső erőviszonyok között. A helyzet helyes felismerését egyébként is igen megnehezíti az éppen nagykorúvá lett trónörökös személye, kinek hol erősebb, hol gyengébb pártja a cárevics nagykorúságáig kormányzó Katalin uralkodását már nem nézi jó szemmel. Meglepő, hogy Potemkin, kinek képességeiről kortársai olyan ellentétesen emlékeznek, milyen nagyszerű ösztönrel igazodott el ebben a zavarban. Teljesen bírja Katalin bizalmát, aki egész, bár kissé sznob-intellektusával s az öregedő nő temperált, viharmentes és mindig megbocsátó szerelmével hajmossa el. Ugy látszik azonban, hogy a cárnő kegye Potemkin számára nem a cél volt. Szervezői és politikai képességei valójában csak most kezdenek kibontakozni. Terveit és elgondolásait sokszor mindenki ellenére, csak a cárnő segítségével viszi keresztül. Talán ez az állami ügyekben való szoros együtt-dolgozás eredményezi azt, hogy mikor Potemkint új kegyenc váltja fel az udvarnál, politikai befolyása az eddigi gyakorlattal szemben egyáltalán nem csökken, de időnként még erősödik s maradéktalanul megtartja hatáskörét. Sőt szervező, valamint sokat emlegetett „rendezői“ tevékenysége is ebben az időben éri el tetőfokát. Átszervezi a hadsereget, mint a haditanács elnöke egy feketetengeri flottát kiépítésébe kezd s ekkor szervezi meg a délvidéket, ahol később Katalin többszáz kocsiból és hajóból álló kíséretével végigvonul, hogy megcsodálja Potemkin művét. Az orosz diplomácia szálai is kezében vannak s csak Katalin ellen-szenvének és hajthatatlanságának köszönhető, hogy a hosszú ideig vajudó angol-orosz szövetséget nem sikerült megteremtenie. Emberföltéti munkát végez. Háborúban a csatatéren, békében Péterváron vagy délen, ahol az orosz határ biztosítása főcélja a török ellen. Halála 1791-ben a második orosz-török háború idején következik be. Utolsó

kívánsága, hogy Jasiból, ahol a béketárgyalásokat vezeti, még halála előtt Nikolajevbe, utóljára épített legkedvesebb városába vigyék, de utközből meghal.

Potemkinnek, főleg idegen követek jelentéseiből és leveleiből megrajzolt képe, valamint a cárnőhöz küldött levelei és cédulái, teljes valóságában érzékeltetik a nagy államférfi alakját. Katalin figurájában sincs elrajzolt, vagy hamis vonás. Az egyetlen, amit Szolovejcsik könyvében hiányolhatunk, hogy az általános európai helyzetről adott kép hiányában, Potemkin politikai és diplomáciai tettei, bár jellemének és képességeinek érzékeltetésére kitűnőek, voltaképpen légtüres térben történnek. Az akkori európai helyzet szintetikus rajzára azonban, ami reálissá varázsolhatta volna Potemkin politikai zsenijét, Szolovejcsik nem vállalkozott. (KKJ.)

IFJUSÁG ÉS FERFIKOR. Van-nak növények, melyek, ha gyökereiket teljesen kiássuk, új talajra átültetve is életképesek maradnak. Virágznak, gyümölcsöt is hoznak, éppugy, mint azelőtt, csak-hogy ez a virág sohasem lesz olyan illatos, a gyümölcs nem olyan nedvűs, mint az eredeti talajon volt, ott, ahol az elültetett mag terebélyesedett élő szervezetté.

Azok az emberek, akiket a nagy változások kiemelték eredeti talajukból, hová a család, a nyelv, az izlés, az életforma, egyszóval egész beállítottságuk hajszálgyökerei fűzték őket, szintén nehezen és másképpen tudják csak életüket folytatni idegen éghajlat és szokások termőföldjén. Nem válnak életképtelenné, a munkás tovább dolgozik, az író tovább ír, de más lesz munkájuk minősége, amint az egyéniségük is egy új színnel gyarapodott: a nosztalgiával. Mint ahogyan a fűzfa ágai is mindig a nedves talaj fölé hajolnak, az ő életük is arra a tájra fordul, ahonnan elszakították őket, sóvárgás tölti be életüket, sokszor nem is egy határo-

zott vágy és cél formájában, hanem egy mély hiányérzet alakjában. Olyan sóvárgás ez, amit az öregek éreznek fiatalságuk után, ami örökre eltűnt és csak édes-bus, fájóan simogató emlékeket hagy maga után.

Arnold Zweig-ban, az emigráns német íróban mind a két nosztalgia-jelentkezik: vágyódik a fiatalsága és vágyódik a hazája után. A kettő nála tulajdonképpen egyet jelent és amikor könyvében, melyet ezeknek az érzéseknek áldoz (*Versunkene Tage*, Querido Verlag, Amsterdam) beszámol arról a Münchenről, ami a régi Németországot és arról a fiatalságról, ami a háborúelőtti nemzedéket jelképezi, ezt a két vágyódását vezeti le.

A könyv nem más — és nem is akar más lenni, — mint szomorú sóhaj egy szép és letűnt kor után, amelyben még jó volt fiatalnak lenni és a német haza fogalma egy volt a kultúra, a tudás és a nyugodt jövő fogalmával. Szerelmek, kis csalódások, egész kevés politika: ezek a szálak, melyekből a könyv fonala összetevődik, de nem is ez a fontos, hanem a táj, a kultúra, az élet, mely összefogja az 1908-as évek német egyetemi hallgatói nyugodt életét.

Nem kell a vers és nem kell a könyv, hogy messze világba kiáltson, ha megleljük egyszer a Földön a mi régi, drága hazánkat *
kiált fel Zweig a könyv elé irt és a Feuchtwanger testvérekhez szóló versében és az egész könyv ennek a hazának a felidézése. Ez a haza nem a német birodalom, a maga hatalmas, ellentmondásokkal teli, belső harcoktól feszülő életével, hanem a táj, a nyelv, a kultúra, a tanárok, az összejövetelek, a koncertek és színházi előadások, a vitalkozások, örömök és csalódások, néha csak egy iz, egy mozdulat, egy jel, ami mélyen befészkelte magát a vértünkbe, az agyunkba és emléket egy életen át cipeljük fájó sebként.

Lehet, hogy a szelíd vágyakozás

szomorú szűrőjén át válik csak ez a kor olyan széppé és kívánatossá, hiszen akkor is nehéz volt az élet, de a szellem szabad volt, a kultúra tájait még nem dulták fel a tudás ellenségeinek hordái és a szabadság nem forgott állandó veszélyben. A könyvben szereplő fiatal emberek hittek az élet értékében és izgalmas kíváncsisággal várták, hogy mi jön ezután.

A választ Zweig másik könyve adja meg, (*Einsetzung eines Königs*, Querido Verlag), mely a háborúba vezeti az olvasót. Ebben a könyvben Zweig a fiatalság után a férfikorba érő embert rajzolja meg, akiben összeomlik mindaz, amiben hitt és remélt valaha. A könyv a *Grischa*-ciklus legújabb kötete, oldalait már régen, előbbi könyveiből ismert alakok népesítik be. A könyv nem frontregény, hanem a háború politikájának összeshívódott titkaiba vezet be, oda, ahová a fronton harcoló katonáknak sohasem volt betekintésük. A keleti hadszíntéren játszódó regény azokat a sakkhuzásokat mutatja be, melyeket a német vezérkar ezer és ezer ember életével és a kis balti állam, Litvánia felszabadulásával tesz. Hogyan állítja be a német imperializmus az önrendelkezési jog fellobbanásával életre hozott balti nemzeti törekvéseket a maga érdekei szolgálatába, hogy akar hasznot húzni a breszt-litovszki békéből és a forrongó Oroszország átalakulásából, milyen hideg fejjel határoznak és kísérleteznek itt nem is emberek, hanem államok sorsával: erről számol be a könyv. És ezeket a törekvéseket is egyéni akciók, szerriervágások és személyi intrikák kísérik, mint elmaradhatatlan motívumai minden emberi munkának. Mélyen elszomorító és lehangoló könyv Zweignak ez a nagy alkotása, mely az előbb tárgyalt regény után különösen éles fájdalommal eszmélteti fel az olvasót: mennyire másképpen képzeltek el az életüket azok, akik valamikor Münchenben, mint diákok tanultak és készültek az életre, amihez azt hitték, a tu-

dás és a szabadság szeretete is már jogot ad.

Arnold Zweig felidézte fiatalságát és megmutatta a férfikort. És félve, dideregve néz az öregség elé:

Földközi tenger ölen ölel át a szürke szél és a hullám
s míg járjuk a sorsot, egybekötöttén, partról partra dobálnak.
(Füzes György)

* Az idézett vers Havas Endre fordítása.

PREDA UTLEY: JAPAN'S GAMBLE IN CHINA. (Secker and Warburg, London.) Szerző a távolkeleti eseményeket, amelyek igen bonyolultak ahhoz, hogy az újságok beszámolóí valóban tájékoztathassák az olvasót, próbálja lehetőleg érthetővé tenni. A most folyó kínai-japán háborúval kapcsolatban elsősorban Japán gazdasági és társadalmi szerkezetét, hadseregét és flottáját mutatja be, felvázolva Japán tényleges hatalmának erőnyezőit, utalva mindazokra a törekvésekre, amikre Japán falusi és városi szegénysége miatt kénytelen. Szerző csak ezután rajzolja meg a kínaiak helyzetét ismerteti Csang-Kai-Sek befolyását, illetve jelentőségét. A jelenlegi eseményeket visszavezeti a multra s teljesszélességében foglalkozik a kínai agrárszocializmus szerepével. (S.)

A TANU LÉLEKTANA. (Alexandru Roșca: Psihologia Marturului, Editura Institut. de Psihologie, Cluj.) A mindenkori perrendtartás legfontosabb tényezője még ma is a tanuvallomás. A tárgyi bizonyítékok az esetek legtöbbszörében legfeljebb csak alátámasztják a tanuk által igaznak vélt és állított tényeket. A tanu, az elkövetett ténynél akarattal vagy akaratlan jelenlevő személy, igen gyakran élet és halál kérdését dönti el kijelentéseivel. A modern lélektan számára ezen a ponton nyílik meg az igazságszolgáltatás gyakorlati céljait követő „tanu-lélektan“ felé az út. A tanúságot tevő egyén — kérdezi

a lélektannak ez az ága, — mennyire van pszichikailag abban az állapotban, hogy egy akarattal vagy akaratlan megfigyelt eseményt visszaadjon? Érzelmi állapota, befolyásolhatósága mennyire teszi lehetővé a tények felelevenítésére. Al. Roşca azokat a gyakorlati értékű kísérleteket, módszereket és eredményeket ismerteti könyvében, amelyek erre a kérdésre világítanak.

Bár a tanuvallomás, mint a szakcszerű tudományos kísérlet tárgya, egészen újkeletű jelenség, mint Al. Roşca könyvéből kitűnik a tanúságtevő tanuvallomásának megbízhatósága és elfogadhatósága tekintetében már az ókor törvénykönyvei bizonyos fenntartásokkal élnek. Az ósrégi Manu-féle indián törvénykönyv szerint a pénzéhesek, rossz hírűek, fáradtak, szerelmesek, örültek, valamint a vádlott barátai és szolgálói nem tehetnek vallomást. Ez az ósrégi tanu-kiválasztási módszer bizonyos mértékig csirájában hordja a tudományos tanuvallomás vizsgálatot. A tudomány ép' erre törekszik: megállapítani szilárd kritériumok alapján mennyire alkalmas valamely egyén bizonyos esetekben tanuvallomás tételére.

Mindenekelőtt a tanuvallomás lélektani folyamatát vizsgálja Al. Roşca. Három főbb mozzanatot különböztet meg a tanuvallomás lélektani lefolyásában: bizonyos helyzet átélését, annak rögzítését (memorizálását) és a felelevenítést. Ennek a három mozzanatnak együttes közrejátszása a tanúságtétel egysége.

Hogy ez a lelkifolyamat gyakorlati megfigyelés tárgya lehessen, mindenekelőtt bármikor előidézhető kell legyen. Szerző több kísérletet ismertet, ahol az alap gondolat: az alanyok előtt bizonyos helyzetet lejátszani. A legismertebb hasonló eljárás, mit Al. Roşca maga is számos alanyon kipróbált: egy egyszerű helyzetet (udvar, gémeskut, kocsik jön be, udvaron fát vágnak stb.) ábrázoló képet tart bizonyos

ideig az alany elé és meghatározott időn belül leírja a látottakat. Szerző ismerteti ugyanakkor a nem szándékoltnak tűnő esetek lefolyását is. Az élettani kísérletekre összegyűlt hallgatóság elé (az egyik példa szerint), amikor a tanársegéd a mikroszkópiai vizsgálatot épp megkezdte, beállít egy ismeretlen egyén azzal, hogy X. tanár a mikroszkópért küldte. Arra a válaszra, hogy a mikroszkópra szükség van, az illető fogadkozik, hogy csak pár perc és a mikroszkópot visszahozza. Az illető elmegy, a percek telnek, és se a mikroszkóp, se az egyén többet nem jelentkeznek. A tanársegéd felküld X. tanárhoz, ki leüzen, hogy nem is tud az esetről. Kiderül: szemük láttára nagyszabású lopás történt! A tanársegéd utasítására a hallgatóság valamennyi tagja leírja, mit látott. Ime egy egyszerű hasznos gyakorlati értékű példa. Amint az előbbi (bemutatott kép) és hasonló kísérlet eredményei igazolták a bemutatott kép, amit a kísérleti alanyok már eleve próbának fogtak fel, a bemutatott kép hűségű hánnyadosa ugyanazoknál az alanyoknál nagyobb mint az előidézett váratlan tanúságtételnél.

Természetesen ezeket az egyszerű kísérleteket négy szemközti kihallgatások, előre elkészített szugesztív kérdésekre kapott válaszok más irányban is kiegészítik. Ami egy tanuzási alanynál elengedhetetlenül szükséges: a befolyásolhatóság, vagyis a mások által mondott dolgoknak elfogadása szintén pontos hánnyadossal kerül kifejezésre ezeknél a kísérleteknél. Igen értékesek ezirányban Al. Roşca saját kísérletei, valamint más szerzők utján összeállított táblázatai a tanuzási befolyásolhatóság különböző eseteiről. Az eredmények szerint a 8-9 éves gyermekek 80.55 százaléka válaszol a befolyásolási szándékkal feltett kérdésnek megfelelően, pl.: volt-e veder a gémes kuton a képen, vagy van-e bajusza a katonának, holott sem gémeskut, sem katonának nincs a képen (a 10-11 éves

gyenmek 67.84, a 12-13 80, a 14-15 évesek 76.40, a felnőtteknek pedig 36 százaléka). Amint a nem és a tanuságtétel viszonyának tanulmányozásából kitűnik, míg a férfiak 31.87, addig a nők 38.71 százaléka engedett a befolyásolási szándékkal feltett kérdés irányában. Érdekesek Bruekink megállapításai. Eszerint a férfiak jobban emlékeznek a tulajdonságokra és a számokra, míg a nők a színeket jegyzik meg jobban, Igen értékesek a hasonló irányban végzett kísérletek a tanuságtétel és a lelki típusok viszonyáról. Egy adat a sok közül: Az objektív lelki-beállítottságú egyének 33.60 százalékban, a szubjektívek 38 százalékban hajoltak a befolyásolhatóság felé. Igen jelentőségteljesek Al. Roścának a megbízhatóság és befolyásolhatóság felderítése szempontjából a gyengeelméjűeken és más lelki betegeken végzett kísérletei is. (Fekete Ferenc)

FÖLDI MIHALY: PARIZSI MENYASSZONY. (Athenaeum Budapest). Hol kellemes, hol kényszerezdett élmény végigolvasni ezt a novelláskötetet, mert a pesti polgári irodalom ismerős akkordjai közepette fel-fel üti a fejét a nyugati irodalmak hangja. Jól esik találkozni ezzel a nyugati hanggal, mert abba a csalóka ábrándba ringatja az embert, hogy a magyar világ, a magyar polgárisultság immár átvetheti és továbbérlelheti a nyugati civilizáció intellektuális és művészi gyümölcseit; sajnos, ez csak illúzió, legalább is Földi Mihálynál, mert ez az író csak ritkán emelkedik a kitünő pastiche színvonalára fölé, az esetek többségében kényelmetlenül elvastagítja a kölcsönzött problémát és modort. Szinte novelláról novellára ki lehetne mutatni, melyik íródott Proust, Gide vagy Huxley hatása alatt, hogy csak a legnagyobbakat említsem. Amit Földi a nyugati modorhoz és a nyugati problémákhoz a magáéból hozzáad, az nem mindig egyenértékű. Egyik novellájában Gide-t mintára az iro-

dalmi mű születését, hogy úgy mondjam gestatioját dolgozza fel, de mily elnagyolt ez a lélektan, mily parlagian csodaszerű az a párhuzam, amit a regény hősnője és a valóságos hősnő között felállít; Gide ezt sokkal elhitetőbben írta meg *Faux-monnayeurs*-jében. Ha mennyi Földinél a kényelmetlenül elanyagiasodott látomány, jelenés; bizonyára sok Proust-nál és nem egy modern nyugati írónál az *Audéla*-ba való sóvár pillantás, de mily szemérmesen, sejtetően és kételkedően üzik ezek az írók a metafizikával és a misztikával való kacérkodást; Földinél valami kényelmetlen nyíltsággal és meztelenséggel kínálkozik mindez. Irónknál általában túl tenyeres-talpassá válik a felhevült érzéknek és intellektusnak az a realitáson át-át-libbenő játéka, ami a modern angol és francia irodalomra bizonyos szempontból annyira jellemző. Az *Audéla*, az üdvösség, a kárhozát nála nem fátyolos, művészi sejtelem, hanem meztelen tény, amire csak bosszus hitetlenkedéssel tekinthetünk. Ott, ahol Huxley módjára játszik a figurával, a lélekkel, a szellemmel — túl komoly, veszendőbe megy a kezében az az értékes irónia, ami az angol írókat oly élvezetessé teszi. S a végén, egy sereg pszeudo-misztikus és pszeudo-intellektuális novella elolvasása után leplezetlenül kerekedik ki az iratlan metafizika; az időtlenség, az istenség és a végzet megközelíthetlensége, a lelkek örök körforgása, új és új alakokban való jelentkezése, fausti ember és donjuani ember, mint metafizikai ellentét és több efféle. (Szenczei László)

C. A. CRONIN: EZT LÁTTÁK A CSILLAGOK. Ha Cronin előbbi könyve (*Réztábla a kapu alatt*) az orvostársadalom teljesen indokolt méltatlankodását váltotta ki magellen, úgy ez az utóbbi könyve nagyon hálás „irodalmitörvénytörvénykezésként” lehet olyan kultúrestéken, ahol igen nagy előszeretettel üzik a törvénykezésnek ezt a fajtáját. A

könyv témája többek között tudniillik feleleveníti az angol munkáspárti harcok egyik legtündöklőbb szakaszát, a „fokozatos belenövés“ elmélet alapján való „uralomrajutás“ korát és ennek az elméletnek csunya bukását, illetve a MacDonald kormány egészének áttevezését a konzervatívokhoz. A könyv előszava meg egyenesen kihívja az irodalmi monstreperék ügyészeinek és védőinek hevét. Az előszó író Szinnai Tivadar abbéli igyekezetében, hogy megnyugtassa az olvasó közönséget, siet úgy beajánlani Cronint, mint aki egy pillanatig sem akarta Ezt látták a csillagok című könyvével bíráltni az angol élreégeket, amikor az angol szénbányászat embertelen viszonyait hozza terítékre. A Cronin regényében megelevenedő bányamunkásság hihetetlen szenvedéseit, a meg-megismétlődő tömeges bányász szerencsétlenségeket az előszóíró az örökéletű kapzsiság rovására írja. S az ilyen fajta emberi gyöngeség szerint nem egyik vagy másik társadalmi csoport sajtáságos bűne, hanem általános emberi gyarlóság. Viszont a társadalmi kérdésekben iskolázott olvasó előtt rögtön kiderül, hogy az előszó-író nagyon rossz szolgálatot tett előszavával azoknak, akik óválnak szembenézni a társadalmi élet logikájával, mert az olvasót a könyv első felében, a nehézkesen kibontakozó téma során éppen ennek a logikának értelmére vezeti az író. Sőt ez az egész első rész azt mutatja be, miként lesz a kétségtelenül elfogadhatatlan viszonyok következtében egy fiatal bányászból mind jellemtelenebb és ezzel párhuzamosan mind gazdagabb és tekintélyesebb ember, végül tulajdonosa annak a bányának, ahol maga is dolgozott, majd pedig parlamenti képviselő.

A könyv második kötetében az egykori bányászfiú nagystílű karrierjével párhuzamosan méginkább kiderül, hogy az író a leplezetlenül karakterizált összefüggésekből alakítja figurái sorsát. Különösen éles szemre vall, a tönkrement bánya-

tulajdonos fiának ábrázolása, aki emberséges viszonyokat akar teremteni saját bányájában s gyökeres reformokkal kísérletezik, hogy jóvátégye apja bűneit, de ebbe a vezeklésbe maga is belebukik bányájával együtt és bányász sorba süllyed, épp a bányatulajdonosok szövetsége jóvoltából, mely ellenez minden reformot. Így bizony az előszóíró beállítására meglehetősen rácsáfol a könyv tartalma. Cronin látásmódja és szándéka különben a befejezésben félremagyarázhatatlan. (Nagy István)

BARTA SANDORKA ÉS BARTA SANDOR.

Ezt a nevet — illetve a két név egyikét minden jobb magyar könyvbarát elég jól ismeri. Az öregebb és szorgalmasabb olvasó, aki nemcsak az irodalmi újdonságot szereti, emlékezhet első fiataltségére is, elég zajos volt ez, mint azok az idők, amelyekkel indult: 1917-ben, 1918-ban Kassák Ma című lapjában tűnt fel véresen szarkasztikus „futurizmusával“, amit, ha sokan nem is értettek meg (illetve, mint később kiderült: nem akartak megérteni), mások viszont elég értelmesnek, sőt, erősen találták ahhoz, hogy — dicsérve vagy ócsárolva, de mindig nagyon komolyan — foglalkozzanak vele. Lovász Károly, az akkori Vágóhid-ban, Göndör Ferenc Az Ember-ében, Karinthy és Kosztolányi a Pesti Naplóban, Kassák mellett, aki már akkor a „beérkezettekhez“ tartozott, Barta Sándort, mint a Ma fiataljai közül a legtöbbet ígért ismerték és ismertették. Ma hozzátehetjük: Kassáknál is, aki „futurizmusával“ sem tudta eléggé elrejtetni régebbi időkből (vagy mondjuk: elmaradtabb vidékről — talán Érsekújvárról) származott érzelmes pátoszát és ethikus pózát, többet ígért Barta Sándor, aki a nagyvárosi tömegek életét és szabadságot követelő lendületét a maga pesti-köruti akasztófa-humorával vegyítette sajátos, ujszerű „költőtlen“ költészetté. Akárhogy is: nagy dolgok voltak ezek akkor és ott és azután is, ami-

kor Barta Sándor (mellesleg Kassák sógora) felismerte a kassági forradalmiságban, a vix-kenőcsös anarchizmusban a gyöngébbek bőcítására szánt „tyű-de-navasz“ irodalmári fogást, otthagytta a tulokos sógort és **Akasztott ember** címen lapot indított Bécsben, ugyanott kiadta **Csodálatos történetek** című regényét, amelyet — már egészen a mai időkben, a mi Fábry Zoltánunk, éppen ebben a lapban és ezen a helyen, mint a háborúutáni magyar irodalom egyik remekművét méltatta... Aztán láttuk szatirikus elbeszéléseit a 100%-ban, a **Korunkban**, aztán ezek közül egyet **Barbusse Monde**-ja, a „legjobb elbeszélések“ rovat alatt közölt le, aztán láttuk **Nincs kegyelem** c. regényét több nyelven is, aztán újabb elbeszéléseit és nevét több külföldi nagy folyóirat szerkesztői között... és végül egy hirdetést az erdélyi lapokban: „Uj Judea — Barta Sándor kisregénye — 1938“. — Nem ütköztünk meg rajta, hogy az a Barta Sándor, aki bajszatlan galileista kora óta mindig a sorstól (és nem is csak a sorstól) üldözöttek nevében szólott és ha nem is mindig a tömegek hangján szólt, mégis nekik adott hangot, — most a zsidókról, zsidókért vagy éppen zsidóknak írt könyvet. Mindjárt megrendeltünk öt példányt, nemcsak Barta Sándorért és azt az új irodalmi szokást követve, hogy írók könyveit írók terjesztik, hanem, bevallom, a zsidó ügyért is. Magam is zsidó vagyok, azt hiszem nevében a legtöbb magyar olvasó felismerheti azt a Kohnt, azt a Mordechajt vagy Mojsát, amelyet korántsem származásom kendőzése végett, hanem hogy úgy mondjuk, stilisztikai szempontokból cseréltem fel az alulirottal és lélekben, igen lélekben is. Mindig elég jó zsidó voltam ahhoz, hogy örüljek minden sornak, amely a mi kérdésünkben közelebb visz, ha nem is a „zsidó“ álláspont-hoz (ó nem!) — de az igazsághoz. Szívem melegével támogatom minden tervet, amely helyzetünk és fő-

leg nyomorgó tömegeink helyzetének könnyítését célozza és bár nem hiszek a messianisztikus Cion-utópiában, sőt, azt sok tekintetben károsnak és veszélyesnek tartom, elfogadom a jó utópiától és azt, ami abban jó és nem csinállok kázust... Barta Sándor Uj Judea-ját pedig, amelyet szerzője maga, állítólag, utópiának nevez és — az előszó állítja — „oly cselekvő optimizmus sugároz, hogy szívvel-lélekkel feléje kell fordulni“ — különös bizalommal vettem a kezembe: az ember valóban rábizhatja magát egy Barta Sándor fantáziájára. Nos:

Sajtó alá rendezte Sztojka László; előszót írt dr. Hamvas László („Szeressük ezt a könyvet, mert mélyen zsidó és mélyen emberi“); előverset szerkesztett Halász Gábor („...én láttam két zsidót... reszkettek... azóta testvéreim ők...“) — és ennyi elő- és alátámasztás után végre:

Egy londoni milliom- vagy milliárdos zsidó bankárban egyszerre csak felébred a zsidó öntudat és elhatározza, hogy mindenét feláldozva hont szerez a zsidóságnak. Egy-két konferencia, némi közbenjárás a nagyhatalmak kormányainál, (nagyon egyszerű: „Joshua felkereste a népszövetségi tagokat és eléjük tárta...“), egy „szörnyen-kalandos“ utazás repülőgépen nem tudom milyen világrészbe, egy tevékeny titkár lelkes odaadása és — nem éppen utolsó sorban egy ultra-bájos leány megható szerelme — és egy-kettő-három: kész az új zsidó haza. Itt-ott mégis feltűnnek némi zökkenők, ha nem is Uj Judea megteremtése folyamán (óh nem, ez megy mint a karikacsapás), de a szerző (Barta Sándor? Sztojka László?) stílusában. Így pl. amikor repülőútján kíséri képzeletével hősét: „mindenütt őserdő! **Harmincegyven méteres fák!** Lezuhanni? **Kész halál!**“ Milliomosunk utját több hónapos lázas munkával készíti elő, de áldja a **titokzatos véletlent**, amely Uziliába vezeti... Aztán „sor kerül a zsidó államalapítás **reális nyitányára**, ahogy (nem

is a szerény szerző, hanem a zseniális) Eliot egyik cikkében nevezte". Aztán: „dolgozni a fajért“... Aztán „a rádió valami finom angol chanzont dudol a szobába“... de ugyanott „az angol valcer édesen muzsikál“... míg Joshua a „külföldi diplomátákat és nagyköveteket“ hívja uzsonnára, — amelynek során „a társalgás tengelye az új zsidó államan körül forog“...

No de ezek a kis kisikamlások már nem számítanak a nagy ügyekhez képest, amelyekről szó van.

„Uljünk asztalhoz, miniszterelnök ur, szól a kormányzó (egy nagy történelmi pillanatban), kérem telefonálja azonnal ide a miniszter urakat. Nagy pillanat ez! Végre nekikezdehetünk az állam kiépítésének“.

Barta Sándornak, annak, akiről a cikkecske elején beszéltünk, — van egy igen érdekes novellája egy zsidó kisfiúról, aki Amerikából várja a Messiást: „wie sich der kleine Moritz den Krieg vorstellte“. Ezzel már lehetetlenné tette, hogy valaha is maga változzék át „kis Móriccá“. Az Új Judeát olvasva bizonyára jót mulat és megtervezi következő novelláját: „A kis Móric utópiát szerkeszt“. És talán nem fog nagyon bosszankodni azon, hogy a kis tételmentesen ezúttal az ő nevét viseli. A mi kis Móric barátunk pedig, ez az utópiászó Barta Sándor, akiről már mondanunk se kell, hogy ami nem sikerült neki az utópiával, megvalósul híres druszája jóvoltából.

De a dolog mégse éppen csak ennyi. Az Új Judea előszó-írója szerint „fel kell mutatni mindazt, ami a zsidóság mellett szól“. Szerintünk egyszerűen az igazat kell megmondani, ami maga is eléggé szolgálja minden üldözött népréteg ügyét. Mindenesetre nem szorul rá a zsidóság, akár nemzetközi, akár csak erdélyi viszonylatban, hogy az elmaradt zsidó kisvárosok tudatlan és korlátolt kis Mórickáit, akik a maguk módján talán jót akarnak, de semmiről semmi bizonyosat nem tudnak, és például még

az anyanyelvükön író ismert íróknak nevével sem értesülnek — a zsidóság ügyét képviseljék. Sőt, sőt! Már a komolyabb emberek és komolyabb eszközök által képviselt reakciós Cion-utópia is eléggé megviseli a jó zsidó presztizst kifelé, a többi népek progresszív tömegei előtt; de ha azt még a kis jesivabóchereink lapos és primitív elképzeléseinek újságpapírjába csomagoltan s olcsó és durva cukorspángával megkötözve szállítják a nagyközönségnek — ez már igazán szegényné válik, amit minden jó zsidó tiltakozva utasít vissza.

Semmint ilyen „propaganda“, akkor már inkább maradjunk meg amellel a zsidó tárgyú irodalom mellett, akár zsidók írják azt, akár nem, amely minden propaganda nélkül „egyszerűen“ vagyis a művészi objektivitás meggyőző erejével „mutatja fel“ a zsidó sorsot. Sőt, inkább a mai nem-zsidó tárgyú irodalom, bármilyen igazsági irodalom mellett, amely a humanizmus, az emberi felsőbbség és egyenlőség eszméjét sugározza.

De valamit talán mégis nyer majd az irodalom az utópista Barta Sándor szerencsétlen kísérlete nyomán (azonkívül, hogy az utána következőknek ékesen demonstrálja, hogyan nem kell, hogyan nem szabad a zsidókérdésről írni): sokaknak, mint nekünk is talán eszünkbe juttatja a másik Barta Sándort, az igazit, akit most ilyen vigasztalan szomorúság ért.

Mert valóban szomorúság az, hogy amikor Butik Lázár ismert helyi rőfőscég törvényes eszközökkel megakadályozhatja, hogy másvalaki Butik Lázár cég alatt a piacon rőfősüzetet nyisson és a Pszilander cipőkrém törvény és rendőr védi az Ipszilander suvix ellen, bármelyik Barta Sándor egyszerűen könyvet adhat ki Barta Sándor néven.

Kétségtelenül: a jó árunak nem kell cégér. De a jó cégér mégis csak jelenthet valamit — mindenestre megtéveszthet sok tájékozatlan embert. (Köves Miklós)